

Adis Maksić

UVOD U

POLITIČKI

AFEKT

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

Izdavač UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
Skenderija 72, Sarajevo

Za izdavača Sead TURČALO

Recenzenti Sead TURČALO – redovni profesor i dekan, Fakultet političkih
nauka, Univerzitet u Sarajevu

Adis ARAPOVIĆ – vanredni profesor, Fakultet za upravu,
Univerzitet u Sarajevu

Dizajn, slog i prijelom Sanin KATICA

Izdanje Prvo/elektronsko

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

ISBN 978-9926-593-06-3

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem **68915206**

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka

Adis Maksić

**UVOD U
POLITIČKI AFEKT**

Sarajevo, 2026.

Sadržaj

9	1. POLITIKA I (NE)RACIONALNOST
12	Teorija afekta i iluzija racionalnosti
13	Kako osjećaji odlučuju: Eksperimenti, mozak i politika
14	Struktura knjige i pravci analize
19	2. ŠTA JE AFEKT?
21	Tijelo kao početak: Neurološki i fiziološki mehanizmi afekta
22	Šta afekti žele: Razlika od nagona
24	Afekti i emocije: Ključne razlike
26	Afekti i um
31	3. JEZIK I SOCIJALNOST AFEKTA
34	Priča kao djelo
37	Afekt i jezik
39	Socijalnost afekta: Cirkulacija ljepljivih znakova
43	4. AFEKT I POLITIKA
46	Afekt i moć: Stabilnost i promjena
47	Afekt i biopolitika
48	Neopisivi višak i politička sloboda
51	Političke elite i afektivna moć
53	Kolektivni afekti
54	Zaključno: Afektivna logika politike

57	5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA POLITIČKOG AFEKTA
59	Analiza diskursa i politički afekt
61	Prednosti i ograničenja CDA pristupa
62	Etnografija i intervjui
64	Kvantitativne metode: Mjerenje i generalizacija afektivnih fenomena
65	Eksperimenti i afektivni podražaji
67	Analiza društvenih mreža
68	Neuroznanstveni pristupi
69	Etički izazovi
70	Interpretacija podataka u istraživanju političkog afekta
73	Mješovita metodologija
74	Zaključno
77	6. MEDIJI KAO AFEKTIVNI POSREDNICI
80	Afektivni prag vijesti: Šta postaje (i ostaje) vijest
81	Formatiranje osjećaja: Stil, ritam i ponavljanje
83	Politička pozornica osjećanja
85	Empatija i isključenje: Politička selekcija osjećanja
89	7. POLITIKA INATA U BOSNI I HERCEGOVINI
91	Afektivna struktura inata
94	Mapiranje inata: Simbolička i prostorna gramatika
94	poslijeratne politike

96	Etnonacionalne politike i inat
98	Ritualizacija inata: 9. januar kao politička koreografija
100	Zaključak: Inat kao afektivna infrastruktura blokade
103	8. POLITIČKI AFEKT U DIGITALNOM DOBU
105	Digitalni mediji i afektivna ekonomija
108	Viralni afekti
110	Primjeri afektivnih dinamika u digitalnim medijima
115	9. AFEKTIVNA GEOPOLITIKA
117	Afektivni kapital
119	Afektivna geografija
120	Rusko-Ukrajinska afektivna dinamika
122	Afektivna dinamika na Bliskom istoku
124	Afektivna geopolitika klimatskih promjena
125	Afektivna diplomatija: Emocije u međunarodnoj suradnji i sukobu
127	Zaključne koordinate afektivne geopolitike
129	10. AFEKT I NACIONALIZAM: EMOCIONALNE GENEALOGIJE PRIPADNOSTI
131	Ritualizacija pripadnosti i banalni nacionalizam
133	Afektivne genealogije: Kako se historija osjeća
135	Nacija kao metafora
136	Postjugoslovenski nacionalizmi: Paralelni afektivni svjetovi
138	Zaključak: Zamišljena, osjećana zajednica
141	11. AFEKT I POPULIZAM: POLITIKA AUTENTIČNOSTI I ANTAGONIZMA
144	Figura vođe i emocionalna autentičnost
145	Kriza i figura vođe

147	Afektivna kaskada populizma
148	Konstrukcija „naroda“ kao afektivnog objekta
149	Populizam na postjugoslavenskom prostoru
150	Zaključak: Anatomija populističkog afekta
153	12. POLITIČKI AFEKT U BUDUĆNOSTI
155	Izazovi globaliziranog svijeta
157	Afekt i tehnologija
159	Afekt i društveni pokreti budućnosti
161	Afekt i demokratija u budućnosti
162	Zaključak: Borba za afektivnu arhitekturu politike
165	O AUTORU
167	Bibliografija

1. POLITIKA I (NE)RACIONALNOST

Prosvijednici skandiraju ispred parlamenta. Lider izlazi. Ne govori ništa, ali tijela se napinju. "Situacija je napeta", reći će zabrinuti komentator. Ali šta to zapravo znači? Izrazi poput napetosti, zabrinutosti ili olakšanja odnose se na afektivnu energiju koja se ne može opisati ni objektivno mjeriti. Uprkos toj opskurnosti, redovno se koriste za opis političke stvarnosti jer tiho govore ono što analitičari najčešće prešućuju: da politika proizvodi osjećaje, i da ti osjećaji proizvode politiku (Nussbaum, 2015).

U nauci i javnosti, senzibiliteti se obično tretiraju kao nusproizvod politike. Racionalni akteri prave poteze, političko nadmudrivanje liči na šahovsku partiju, dok se emocije svode na ekscese, slabosti, i iluzije masa. Stoga i poznata fraza da u politici "ne postoje prijateljstva, već vječni interesi", gdje je pojam "interesa" usko povezan s objektivnim, vanjskim okolnostima, odvojen od unutrašnjih percepcija ili emotivnih doživljaja.

Upravo ovdje leži ključni propust. Racionalistička slika politike zanemaruje tijelo i osjećaj. Ova knjiga će predstaviti jednu drugačiju sliku, koja pokazuje da tjelesni senzibiliteti nisu sporedna buka, već pogon politike. Isključiti ih znači ne razumjeti zbog čega ljudi protestuju, podržavaju jednu stranku a ne drugu, ili se mobiliziraju za nasilje. Također znači ne razumjeti ni osnove na kojima elite donose odluke. Ovaj zaključak nameće se na osnovu istraživanja iz polja neuronauke i kognitivnih studija akumuliranih u protekla dva desetljeća, a koja jednoglasno ukazuju da ljudi nisu komputacijske mašine. Svaka ljudska misao i potez utjelovljeni su, a emocije igraju neizostavnu ulogu u oblikovanju ljudskih odluka i ponašanja (Damasio, 1994).

Teorija afekta i iluzija racionalnosti

Tema ove knjige, politički afekt, počiva na široj teoriji afekta koja je proizašla iz polja neuronauke i psihologije, a u protekla dva desetljeća brzo se širila kroz razne grane društvenih nauka. Što smo više znali o isprepletenosti onoga što se u svakodnevnoj binarnoj opoziciji naziva emocije i razum, potpomognuti savremenim tehnologijama poput funkcionalne magnetne rezonance (fMRI), to je postajalo teže održati paradigmu racionalnog subjekta. Inspirisani čvrstim dokazima o neodvojivosti uma i tijela, čitav niz teoretičara i istraživača okrenuo se istraživanju uloge afekta u kreiranju političkog ponašanja. Literatura koju su ova istraživanja akumulirala spada pod okrilje koncepta političkog afekta.

S obzirom da su saznanja o afektu, a koja ukazuju na to da je svaki politički potez utjelovljen, mahom ignorisana u društveno-političkoj analizi, ova knjiga ima za cilj da vrati tijelo, odnosno njegove emocionalne i senzorne dimenzije, u srž razumijevanja politike. Poglavlja koja slijede prikazaće da afektivna stanja, poput već spomenutih tenzija, opuštanja ili zabrinutosti, nisu samo posljedica, već i aktivni čimbenik u kreiranju političkih odluka. Ono što zovemo racionalnošću u svakoj je fazi prožeto afektom, a prepoznavanje njegovih kvaliteta i intenziteta predstavlja izazov s kojim se neizbježno moramo suočiti. Bez toga, podizanje shvaćanja politike ostaje limitirano tradicionalnim racionalizmom.

Zadatak prepoznavanja političkog afekta je zahtjevan. Glavna prepreka proizilazi iz toga što se tenzije, zabrinutosti i drugi senzibiliteti koji utiču na političke odluke ne mogu mjeriti kroz bilo kakav komputacijski model. To je, bez sumnje, jedan od glavnih razloga za tako rasprostranjeno izbjegavanje ove teme u korist elegantnijeg racionalističkog redukcionizma. Pored toga, sami osjećajni subjekti nisu uvijek pouzdani u prenošenju svojih iskustava, jer senzibiliteti često operiraju u podsvjesnoj pozadini razmišljanja. Studije pokazuju da se najmanje 95% ljudske

kognicije odvija izvan svijesti, što dodatno otežava analizu ovih procesa (Bargh, & Chartrand, 1999).

Kako osjećaji odlučuju: Eksperimenti, mozak i politika

Ipak, istraživači afekta nisu odustali u nastojanjima da otkriju nesvjesne emocionalne uticaje na političke stavove. Psiholog Drew Westen bio je među prvima koji su koristili funkcionalnu magnetnu rezonancu (fMRI) u ove svrhe. U njegovom eksperimentu, politički opredijeljeni ispitanici suočeni su s kontradiktornim izjavama vlastitih kandidata. Umjesto da ova neslaganja prepoznaju, ispitanici su ih pravdali, umanjivali ili u potpunosti ignorisali, ali samo kada se radilo o kandidatima koje su već podržavali. Snimci mozga pokazali su da se prilikom kognitivne disonance aktiviraju emocionalni centri poput amigdale, dok su dijelovi mozga zaduženi za logiku i analizu pokazivali nisku aktivnost. Saznanja su navela Westena da zaključi da kada informacije ugroze našeg kandidata, mozak ne traži istinu nego izgovor (Westen, 2007).

Dok svakodnevna shvatanja politike prave razliku između emotivnog "običnog čovjeka" i navodno hladnih, racionalnih elita, istraživanja političkog afekta pokazuju da takva podjela zanemaruje osnovnu činjenicu da je ljudska kognicija univerzalno već utjelovljena. Čak i najviši nivo vlasti funkcionira kroz ljude koji odlučuju pod uticajem afektivnih iskustava. Države, grupe i institucije su, u suštini, hijerarhijski organizovane grupe ljudi koji, u većoj ili manjoj mjeri, donose odluke pod uticajem afektivnih naklonosti (Hymans, 2010).

Istovremeno, teorija afekta ne negira da pozicija moći utiče na emocionalne obrasce i omogućava veću refleksivnu kontrolu nad osjećajima. Političke elite često instrumentalizuju afekte kako bi oblikovale percepciju i ponašanje drugih, usmjeravajući ih prema vlastitim ciljevima

(Connolly, 2002). Recimo bijes koji je Donald Trump javno ispoljavao prema ukrajinskom predsjedniku Zelenskom može se tumačiti kao afektivna strategija usmjerena ka redefinisaju diplomatskih odnosa. Taj bijes, međutim, nije samo taktički potez, već i izraz psihološke matrice obilježene afektivnim tendencijama koje su prevalentne kod aktera na vrhu hijerarhija moći. Istraživanja su pokazala da te tendencije često uključuju osjećaj grandioznosti, narcizma i smanjene empatije.

S obzirom da standardna politička praksa koja je orijentisana ka racionalističkim podsticajima, kolokvijalno poznatim kao "štap i mrkva", često proizvodi ciljane rezultate, s razlogom se može postaviti pitanje o korisnosti fokusa na afekt za promociju konkretnih politika. Odgovor je da politički afekt ne samo da nije protivan principu "stapa i mrkve", već objašnjava princip kroz koji isti operiše. U pitanju nisu isključivo racionalna promišljanja o posljedicama, već nervoza, zabrinutost i strahovi koje proizvodi "štap", kao i pozitivni sentimente poput nade i entuzijazma povezani sa "mrkvom"(Ahmed, 2004). Uz to, ukoliko afekt shvatimo kao neku vrstu "valute" u toj trgovini, moći ćemo da objasnimo i situacije kada nikakav materijalni podsticaj nije dovoljan za promjene stava. Česti primjeri toga su vjerska i ideološka uvjerenja, i emotivne veze sa teritorijom u identitetskim sukobima.

Struktura knjige i pravci analize

Poglavlja koja slijede detaljnije će razviti koncept političkog afekta kroz različite tematske pristupe i analitičke nivoe. Svako poglavlje ima specifičan fokus, ali zajedno grade koherentnu cjelinu koja prikazuje afekt kao temeljnu silu političkog mišljenja i djelovanja. Zajednički cilj im je postaviti temelje nove, afektivno informisane političke analize koja uzima u obzir tijelo, jezik, moć, medije, digitalne tehnologije, ideologiju i emocije zajednica. U nastavku slijedi pregled svakog poglavlja.

Poglavlje 2. Šta je afekt?

Ovo poglavlje razlaže osnovne razlike između afekta, emocije i nagona, oslanjajući se na uvide iz neuronauke, psihologije i filozofije uma. Pokazuje kako je afekt automatski, nesvjesni tjelesni odgovor koji oblikuje percepciju prije mišljenja. Time osporava ideju racionalnog subjekta kao autonomnog donosioca odluka. Umjesto toga, nudi sliku utjelovljenog subjekta čije su misli već afektivno obojene.

Poglavlje 3. Jezik i socijalnost afekta

Afekt se ovdje premješta iz tijela u jezik, diskurs i društvene forme. Pokazuje se kako se osjećanja ne zadržavaju unutar pojedinca, već cirkuliraju kroz medije, simbole i narative koji oblikuju kolektivna stanja. Jezik ne samo da izražava emocije, već ih strukturira, određujući šta se smije osjetiti i kako. Poglavlje povezuje afekat s analizom hegemonije, simboličke moći i kulturnih normi.

Poglavlje 4. Afekt i politika

Ovdje se razvija teorija političkog afekta u užem smislu, kao sile koja omogućava i destabilizira identitet, legitimitet i djelovanje. Pokazuje se kako moć djeluje kroz afektivne režime koji oblikuju ko i šta se prepoznaje kao politički subjekt. Afekt ne prati moć, nego je omogućava. Naglasak je na emocionalnim matricama koje određuju ko se doživljava kao ugrožen, legitiman ili prijetnja.

Poglavlje 5. Metodologija istraživanja političkog afekta

Analiza afekta zahtijeva alate koji nadilaze tradicionalne istraživačke pristupe. Ovo poglavlje prikazuje kvalitativne i kvantitativne metode za proučavanje nesvjesnih i tjelesnih aspekata politike. Fokusira se na diskurzivne analize, afektivno mapiranje i digitalne tragove emocija. Takođe se problematizira etička dimenzija istraživanja nesvjesnih senzibiliteta.

Poglavlje 6. Mediji kao afektivni posrednici

Mediji nisu samo posrednici informacija, već aktivni proizvođači afektivnih reakcija. Kroz naslove, ton i ritam izvještavanja, proizvode se politička raspoloženja poput straha, nade ili ogorčenja. Poglavlje prikazuje kako se afekti medijski oblikuju i distribuiraju, stvarajući emocionalne registre kroz koje se tumače političke poruke. Poseban fokus je na logici afektivne pažnje u doba medijske prezasićenosti.

Poglavlje 7. Politika inata u Bosni i Hercegovini

Na primjeru Bosne i Hercegovine, poglavlje analizira inat kao afektivni režim koji oblikuje postdejtonske političke dinamike. Prkos i emocionalna povrijeđenost ne funkcionišu samo kao individualni osjećaji, već kao kolektivni obrasci otpora i odbijanja. Inat se prikazuje kao emocionalna infrastruktura koja blokira napredak ka pomirenju, ali i kao afektivni potencijal za priznanje trauma. Ovaj slučaj služi kao dubinski primjer primjene teorije afekta u postkonfliktnim društvima.

Poglavlje 8. Politički afekt u digitalnom dobu

Digitalne platforme omogućavaju ubranu cirkulaciju afekta kroz viralne sadržaje, mimeove i hashtagove. Algoritmi pojačavaju emocionalno nabijene poruke, stvarajući afektivne balone i političke polarizacije. Poglavlje analizira kako se afekti instrumentalizuju u digitalnim borbama za pažnju i identitet. Diskutuju se primjeri poput #BLM, pandemije i Gaze.

Poglavlje 9. Afektivna geopolitika

Afekti oblikuju nacionalne politike, ali i međunarodne odnose. Strah, empatija, bijes i svetost teritorije postaju ključni elementi globalne političke imaginacije. Poglavlje prikazuje kako se afektivni narativi koriste u ratovima, krizama i diplomatskim igrama moći, te nudi uvid u afektivnu politiku, akademsko polje proizaslo iz teorije afekta. Poseban fokus je na afektivnim mobilizacijama oko Ukrajine, Palestine i klimatskih prijetnji.

Poglavlje 10. Afekt i nacionalizam: Emocionalne genealogije pripadnosti

Nacionalizam se analizira kao afektivna formacija, a ne samo kao ideološki projekt. Kroz rituale, mitove i emocionalne narative, proizvodi se osjećaj pripadnosti, patnje i moralne superiornosti. Poglavlje istražuje načine prenosa ovih osjećanja među generacijama. Prikazuje kako nacionalizam gradi emocionalne granice između "nas" i "njih".

Poglavlje 11. Afekt i populizam: Politika autentičnosti i antagonizma

Populizam funkcionira kao politički teatar u kojem lideri utjelovljuju afekte "naroda". Osjećaji bijesa, izdaje i nade mobiliziraju mase i legitimiziraju izvaninstitucionalne poteze. Poglavlje prikazuje kako populistički koriste afektivne priče da redefinišu stvarnost kao moralnu borbu. U fokusu su postjugoslovenski primjeri gdje se suprotstavljeni populizmi međusobno afektivno osnažuju.

Poglavlje 12. Politički afekt u budućnosti

Zaključno poglavlje sumira glavne uvide knjige i ističe normativne i metodološke implikacije afektivnog pristupa. Podsjeća da zanemarivanje afekta vodi u pogrešno tumačenje političke dinamike, i poziva na razvoj politika, obrazovanja i istraživanja koja afektu daju centralno mjesto. Budućnost političke analize ovisi o razumijevanju osjećanja koja pokreću, razdvajaju i povezuju ljude.

2. ŠTA JE AFEKT?

Zašto ponekad zadrhtimo prije nego što shvatimo zašto? Zašto nas pogled, boja glasa ili riječ bez jasnog značenja pogodi snažnije od racionalnog argumenta? I zašto političke poruke često djeluju ne zato što su logične, već zato što ih osjetimo kao istinite? Pojam afekta nalazi se u središtu ovih pitanja.

Općenito, afekt označava tjelesnu, pre-refleksivnu reakciju na podražaje iz okoline koja dolazi prije svijesti, jezika i racionalnog procesa (Gregg & Seigworth, 2010). Teoretizira se na različite načine, uključujući fenomenološke, neurološke, psihoanalitičke, evolucijske i druge pristupe. Svaki od ovih pristupa nudi jedinstven uvid u to kako afekti utiču na pojedince i društvo.

Tijelo kao početak: Neurološki i fiziološki mehanizmi afekta

Afekti su, prije svega, tjelesni fenomeni. Neurološki, afekti se definišu određenim obrascem moždane aktivacije, gdje različiti centri u mozgu učestvuju u njihovom nastanku i regulaciji (Damasio, 1994; LeDoux, 2012). Najčešće su povezani sa subkortikalnim strukturama, poput amigdale i hipotalamusa, koje proizvode brze i automatske emocionalne reakcije. Prefrontalni korteks, s druge strane, moduliše te odgovore kroz svjesnu refleksiju i evaluaciju.

Ova interakcija između „nižih“ i „viših“ dijelova mozga omogućava da afekti istovremeno budu brze tjelesne reakcije i dio kompleksnijih misaonih procesa. Na taj način učestvuju kako u automatskoj reakciji na opasnost ili priliku, tako i u analitičkom promišljanju i donošenju odluka (LeDoux, 2012).

Fiziološki, afekti se ispoljavaju kroz promjene u mišićnom tonusu, lučenje hormona (kao što su adrenalin i kortizol), i reakcije na koži, poput znojenja (Damasio, 1994; Ekman et al., 1983). Ove tjelesne promjene često prethode svjesnom doživljaju emocije. Mogu biti izražene čak i kada osoba nije u potpunosti svjesna uzroka svoje reakcije. Na primjer, strah može izazvati ubrzan rad srca i znojenje prije nego što opasnost bude jasno prepoznata.

Evolucijska perspektiva tumači afekte kao adaptivne mehanizme koji su se razvijali radi brzih i efikasnih odgovora na prijetnje i okolnosti. U tom smislu, afekti imaju svrhu, ili neku vrstu "prirodne racionalnosti". Međutim, savremeno okruženje često zahtijeva drugačije odgovore od onih za koje su ti mehanizmi prvobitno oblikovani. Na primjer, bijes u saobraćaju proizlazi iz istih neuroloških i fizioloških reakcija koje čine osnovu mehanizma "bori se ili bježi", ali više ne odgovara realnom evolutivnom kontekstu (Tooby & Cosmides, 1992)

Ta disonanca između biološke osnove i savremenih situacija često rezultira afektivnim reakcijama koje nemaju jasnu praktičnu svrhu. U nekim slučajevima, afekti mogu biti i kontraproduktivni. U narednom poglavlju vidjećemo da se oni često vežu za jezičke simbole, kulturne kodove i apstraktne entitete, što predstavlja osnovu političkog afekta.

Šta afekti žele: Razlika od nagona

Fleksibilnost afekta i njegova distanca od biološke svrhe vodi nas ka narednom pitanju: po čemu se afekti razlikuju od nagona? Nagoni su biološki mehanizmi povezani s osnovnim potrebama za održanje života, poput gladi, žeđi, disanja ili seksualne želje (Tomkins, 1962). Svaki nagon ima konkretan objekat koji ga zadovoljava: hrana za glad, voda za žeđ ili seksualni partner.

2. ŠTA JE AFEKT?

Afekti, nasuprot tome, nemaju jasno definisan cilj. Mogu se vezati za širok spektar objekata, poput ljudi, ideja, institucija, pa čak i drugih afekata. Na primjer, ljutnja se može usmjeriti na konkretnu osobu, ali i na apstraktne pojmove poput nepravde ili korupciju (Sedgwick, 2003). Ponos se može pojaviti zbog simbola, poput zastave na planini, iako direktno ne zadovoljava nikakvu fizičku potrebu.

Dok nagoni teže zadovoljstvu kroz konzumaciju, afekti ne zahtijevaju materijalni ishod. Oni usmjeravaju tijelo i pažnju, i mogu biti nagrada sami po sebi. Pozitivni afekti, poput radosti zbog ispunjenja nacionalnih fantazija, cilj su čija vrijednost ne ovisi o materijalističkim kalkulacijama. Zanemarivanje upravo ove autonomije afekta od bilo kakvih objektivno opipljivih potreba glavni razlog zablude racionalističkih modela.

Ipak, afekti i nagoni nisu strogo odvojeni, i često međusobno djeluju. Afekti mogu pojačati ili potisnuti nagone tako da panika može pojačati osjećaj gladi, gađenje smanjiti apetit, a stid suzbiti seksualnu želju. Upravo je ova veza naglašena u radu jednog od pionira teorije afekta, psihologa Silvana Tomkinsa (1962). Tomkins je pokazivao da sami nagoni nisu dovoljni da izazovu djelovanje, te da su afekti ti koji mobiliziraju. Glad može signalizirati potrebu za hranom, ali bez afektivne komponente, poput želje, uzbuđenja ili frustracije, to neće nužno pokrenuti akciju.

U narednom poglavlju ćemo vidjeti da ova funkcija ima specifičnu važnost u političkom kontekstu. Strah može pojačati nagon za sigurnošću i dovesti do podrške autoritarnim mjerama. S druge strane, nada ili entuzijizam mogu pokrenuti kolektivnu akciju i političko angažovanje, čak i kad nema neposredne materijalne koristi. U oba slučaja, politika se ne rađa iz proračuna, već iz afektivnog impulsa.

Afekti i emocije: Ključne razlike

Iako se afekti i emocije često u svakodnevnom govoru koriste kao sinonimi, u teorijskom kontekstu među njima postoje značajne razlike. Međutim, ovo razgraničenje je otežano epistemološkim preprekama. Što se više pooštravaju definicije emocija, zahtijevajući specifične procjene, evaluacije i akcione tendencije, to se više afektivnih stanja izostavlja iz analize. Tako nastaje napetost između teorijske preciznosti i potrebe da obuhvatimo širi spektar emocionalnih iskustava, što dodatno otežava uspostavljanje univerzalno prihvaćene tipologije.

Uprkos terminološkim preklapanjima, postoje barem tri ključna parametra po kojima se afekti i emocije mogu sistematski razlikovati: (1) odnos prema svijesti i objektima, (2) koherentnost tjelesnih manifestacija, i (3) trajanje i stabilnost u vremenu. (Scherer, 2005)

Prvo, emocije su svjesne, evaluativne, i konkretnije povezane s određenim objektima ili događajima. Njihova pojava uključuje neku vrstu mentalne procjene. Opasnost proizvodi strah, uspjeh izaziva radost, gubitak rađa tugu. Sve te emocije nastaju kroz proces vrednovanja, bilo automatski ili refleksivno, kojim osoba procjenjuje relevantnost situacije za svoje ciljeve, potrebe ili norme (Scherer, 2005).

Afekti, za razliku od toga, ne zahtijevaju svjesnu artikulaciju i često joj prethode. Oni se javljaju kao tjelesni impulsi ili energetske pomoci koji mogu biti nesvjesni, ali i svjesno osjetljeni bez jasnog značenja. Mogu se osjetiti na razne načine, poput nelagode, uzbuđenja, stezanja u stomaku ili napetost u ramenima, čak i kada osoba ne zna uzrok. U tom smislu, afekti ne moraju biti vezani za određeni objekt, iako kasnije mogu postati osnova za emocionalnu reakciju. Možemo ih posmatrati kao široko polje intenziteta iz kojeg se emocije, kroz proces interpretacije, mogu kristalirati.

2. ŠTA JE AFEKT?

Drugo, emocije proizvode relativno stabilne i prepoznatljive fiziološke obrasce. Strah obično uključuje ubrzan rad srca, znojenje i tenziju u mišićima. Radost donosi opuštenost, osmijeh i osjećaj topline. Te tjelesne reakcije su, do određene mjere, univerzalne i kognitivno prepoznatljive (Russell, 2003). Afekti su difuzniji. Iako se takođe manifestuju tjelesno, njihova ekspresija je manje specifična. Osoba može osjetiti napetost, energiju, uzdrmanost, ali bez jasne emocionalne strukture, odnosno bez prepoznatljivog „potpisa“.

Treće, postoji razlika u trajanju i vezanosti za okolnosti. Emocije su uglavnom kratkotrajnije i direktno vezane za konkretnu situaciju. One mahom nastaju i nestaju u odnosu na jasno prepoznatljive događaje. Afekti, međutim, mogu biti dugotrajniji, suptilniji i manje lokalizovani. Osjećaj tjeskobe može trajati danima bez očitog povoda. Stanje pojačane opreznosti može perzistirati kroz duži vremenski period i oblikovati čitav emocionalni pejzaž.

Afektivne dispozicije, poput kolektivne strepnje, mržnje ili nade, mogu opstajati i kroz generacije kroz kulturnu medijaciju. Prenose se kroz jezik, mitove, norme, institucionalne obrasce i svakodnevne prakse. Na taj način, afekti ne oblikuju samo trenutnu reakciju, već i dugoročne obrasce političkog i društvenog ponašanja. Oni postaju afektivna pozadina iz koje emocije crpe snagu, smjer i legitimaciju.

Uprkos razlikama, i afekti i emocije dijele određeni stepen kognitivnosti, te stoga nisu jednostavne biološke reakcije koje automatski slijede podražaj. I jedni i drugi podložni su kontekstualnom oblikovanju. Na primjer, ogorčenost se češće javlja kod onih koji su u podređenom položaju, dok su osjećaji trijumfa, sigurnosti ili superiornosti karakterističniji za dominantne grupe (Sapolsky, 2005). Ova povezanost između pozicije moći i tipičnog emocionalnog izraza ukazuje na dublju ukotvljenost afekata i emocija u društvenu strukturu.

Zbog toga, afekte ne možemo razumjeti izvan analize društvenog konteksta, političke ekonomije, normativnog okvira i identitetskih narativa. Afekti i emocije su, svaki na svoj način, istovremeno biološki ukorijenjeni i kulturno modelirani. Proizlaze iz tijela, ali, kao što će pokazati treće poglavlje, oblikuju se kroz jezik, moć i historiju. Prije te diskusije, naredna sekcija produbljuje shvatanje isprepletenosti afekta i uma, odnosno načina na koji osjećaji pokreću misao, a misli organizuju afektivne tokove.

Afekti i um

Odnos između afekta i misli je stoljetni predmet filozofskih i psiholoških rasprava. Brojne teorijske škole nude različite odgovore na pitanje kako se osjećaji i kognicija međusobno prožimaju. Taj odnos nikada nije jednostavan jer misao nije neutralna, a afekt nije slijepa reakcija.

Jedan od najutjecajnijih filozofskih pristupa ovom pitanju potiče od Baruha Spinoze. Za njega su afekti dvostruki fenomeni. S jedne strane ih posmatra kao „afekcije tijela“ koje povećavaju ili umanjuju sposobnost djelovanja, a s druge strane i kao „ideje tih osjećanja“, ili mentalne reprezentacije promjena u tijelu (Deleuze, 1988). Drugim riječima, um nije odvojen od tijela, već je njegova ideja. Svjesnost o sebi i o svijetu nastaje upravo kroz osjetne promjene vlastitog tjelesnog stanja. Odluke ne proizlaze iz apstraktne volje, već variraju kako se mijenja afektivna raspoloženost tijela.

Na ovoj liniji razmišljanja, Gilles Deleuze (Deleuze & Guattari, 1987) razvija pojam afekta kao predu subjektivnog intenziteta. Afekti, prema njemu, prevazilaze jezik i volju, ali oblikuju kapacitet tijela za djelovanje. Ne pripadaju koherentnoj ličnosti, već prožimaju tijelo i otvaraju ili zatvara-

2. ŠTA JE AFEKT?

ju određene mogućnosti ponašanja. Deleuzeov afekt nije samo doživljaj, već promjena stanja, prelazak iz jednog potencijala u drugi. To ga čini ključnim za razumijevanje spontanih reakcija koje prethode mišljenju.

U savremenim teorijama, odnos afekta i kognicije dalje se razrađuje kroz različite modele. Schererova teorija kognitivnih procjena, već spomenuta u prethodnoj sekciji, polazi od ideje da su emocije oblikovane interpretacijama. Radost nastaje kada se procijeni da je ostvaren cilj, a tuga iz procjene gubitka. Afekti, iako djeluju prije svjesne procjene, i dalje su povezani sa percepcijom i tumačenjem. Misao, u tom smislu, nije suprotna afektu, nego mu često daje oblik, usmjerenje i narativni okvir.

Ova dvosmjerna dinamika osnova je i za teorije emocionalne inteligencije. Prema njima, sposobnost da se prepoznaju, razumiju i integrišu emocionalna stanja ključna je za donošenje odluka, socijalne odnose i osobnu stabilnost. Isprepletenost uma i afekta je, dakle, temelj svakodnevnne funkcionalnosti (Goleman, 1995).

Massumi sastavlja ovu rasute obzervacije u konceptualni okvir koji naziva *thinking-feeling*. Time prekida razdvajanje mišljenja i osjećanja, tvrdeći da ne postoji čista misao bez afektivnog naboja, niti afekt bez idejne konture. *Thinking-feeling* označava istovremeni tjelesni čin mišljenja i osjećanja kao jedinstvenu formu tjelesne inteligencije (Masumi, 2002). Poput ruke pijaniste koja zna kuda ide i bez svjesnog planiranja, afekt nosi težinu namjere bez potrebe za riječima. Nesvjesno, u ovom smislu, nije slučajno ni bezumno. Ima pravac, oblik, i nagon prema djelovanju.

Massumi naglašava da afekt ne djeluje samo u trenutku reakcije, već i u naponu između onoga što bi moglo biti i onoga što jeste. Time dolazimo i do diferencijacije između virtualnog i aktuelnog koja je ključna za razumijevanje političke funkcije afekta. Virtualno označava potencijalna stanja, poput osjećaja, sklonosti, i nagovještaja reakcije, koji još nisu u potpunosti izraženi. Aktuelno je trenutak kada se ti afekti konkretizuju,

odnosno kada neodređena napetost preraste u protest, ili latentna tjeskoba postane politički zahtjev. Politika se rađa upravo iz ovih energetskih prijelaza između osjećaja, prostora i djelovanja.

Ova perspektiva zahtijeva da politiku ne posmatramo samo kao domen odluka, ideologije i interesa, već kao dinamičko polje afektivnih usmjerenja. Afekt ne ruši misao, ali je pokreće, usmjerava, destabilizuje i vodi. Sljedeće poglavlje napušta individualno iskustvo i prelazi na analizu struktura koje oblikuju afektivna stanja. Bavit ćemo se time kako prostori, diskursi, institucije i simboli kanalizuju afekte, usmjeravaju njihovu distribuciju i utiču na to šta se uopšte može osjetiti kao politički relevantno. Vidjećemo da afekti ne nastaju u vakuumu, niti unutar izolovanog uma, već cirkulišu kroz zakone, slike, zvuke sirena i arhitekturu granica. Iz tog kretanja izvire politika.

3. JEZIK I SOCIJALNOST AFEKTA

Diskusiju o jeziku i afektu možemo otvoriti riječima osnivača simboličke antropologije Kliforda Geerza (Geertz, 1973) da “svi počinjemo s prirodnom opremom za hiljadu vrsta života, ali završimo živeći samo jedan.” Geertzova misao pogađa srž problema o kojem govori ovo poglavlje: iako ljudsko tijelo nosi potencijal za bezbrojna iskustva, simbolički sistemi u koje bivamo uronjeni usmjeravaju i sužavaju taj raspon. Simboli aktualiziraju određene mogućnosti iz šireg polja afektivnog i perceptivnog potencijala, ostavljajući druge neizražene ili nedostupne.

Za Geertza je jezik, kao najsofisticiraniji simbolički sistem, površina na koju je utisnuto značenje. Kao takav, on je mnogo više od sredstva komunikacije. Istovremeno je naslijeđeni kod, ali i alat koji konkretizira stvarnost, oblikuje subjekte, kanalizira tjelesne potencijale i uspostavlja društveni red. Drugim riječima, simboli proizvode svijet, birajući iz “hiljadu života” samo jedan koji će se zaista živjeti.

Iako Geertz eksplicitno ne tematizira afekt, njegova ideja simboličkog polja kao mjesta generisanja značenja otvara prostor za razumijevanje afekta kao intersubjektivne sile. Ako simboli funkcionišu kao površine koje prenose značenje, a afekti su, kao što smo pokazali u poglavlju 2, sastavni dio svakog značenja, to nas usmjerava ka konceptualiziranju društvene cirkulacije afekta.

Ovakav potez modifikuje Geertzov simbolički okvir tjelesnom dimenzijom, pokazujući da značenje nije stvar puke interpretacije, već i osjećanja. U toj sprezi između afekta i simbolike nalazimo temelj za razumijevanje afekta kao društvenog, a time i političkog fenomena. Sljedeći korak u ovom pravcu vodi nas ka dubljem uvidu u generativnu moć jezika.

Priča kao djelo

U posljednjih pedeset godina, teorijska misao je temeljito redefini-
rala pojam jezika. Poststrukturalisti poput Michela Foucaulta raz-
vili su razumijevanje jezika kao sistema koji konstituiše stvarnost
onime što dopušta da se uopšte pojavi kao smisljeno. Foucaultov (1972)
pojam diskursa označava jezičko-simboličke konfiguracije moći, znanja
i normativnosti koje oblikuju ono što se može reći, a time i ono što se
može misliti i osjetiti. Diskurs tako postaje mreža značenja koja određuje
našu poziciju u svijetu.

Ovakvo razumijevanje jezika poziva na duboki epistemološki zaokret
u društvenim naukama. Umjesto da se polazi od pretpostavke o stabil-
noj, objektivnoj stvarnosti izvan subjekta, pažnja se usmjerava na dis-
kurzivne matrice kroz koje svijet uopšte postaje iskustveno dostupan.
J.L. Austin (Austin, 1962) tako u svojoj teoriji performativa pokazuje da
izgovorene riječi ne služe samo prenošenju informacija, već mogu i činiti
ono što imenovanjem označavaju. Izjava poput "proglašavam vas mu-
žem i ženom" ne opisuje postojeće stanje, već ga stvara kao društvenu
činjenicu.

Na ovaj uvid nadovezuje se Judith Butler, koja ga proširuje konceptom
iteracije. Po njenom shvatanju, društvene stvarnosti nisu fiksne, već se
iznova proizvode kroz stalno ponavljanje normativnih obrazaca (Butler,
1990). Identitet, uključujući onaj rodni, učinak je diskurzivnih rutina koja
ostavljaju trag u tijelu, govoru i percepciji. Time se pitanje jezika neraski-
divo vezuje za pitanje moći. Identiteti koje možemo zauzeti oblikovani
su kroz ponavljanje diskurzivnih obrazaca, i njihovog usvajanja kao pri-
rodnih, neupitnih i emocionalno samorazumljivih.

Metafora virusa, koju koristi Nick Land, dodatno ilustruje moć jezika.
U ovom prikazu jezik funkcioniše poput virusa, širi se, replicira, mutira,
gubi stabilnost i prenosi značenja, te se tako početna forma sve više ra-
zrjeđuje. Svaka izgovorena riječ, svaki preneseni znak, povlači naslage

prethodnih upotreba (Land, 1992). U tom smislu, jezik nikada ne komunicira samo ono što je govornik namjeravao, već uvijek proizvodi višak smisla, osjećaja i reakcije. Svaka iteracija može donijeti nove nijanse ili čak radikalno promijeniti izvorno značenje.

Ove generativne moći možemo posmatrati i kroz rad Gilles Deleuze-a. Za razliku od recimo pčelinjeg plesa, koji direktno prenosi informacije o hrani, Deleuze ističe da ljudski jezik najčešće cirkuliše među govornicima koji nisu neposredno iskusili ono o čemu govore. Jezik, dakle, ne funkcionira kao neutralan kanal prijenosa podataka, već kao sistem za proizvodnju značenja. Iz toga izvodi pojam *naredbodavne riječi (order-word)*, naglašavajući da su riječi često oblik imperativa. Određuju šta je dozvoljeno, šta nije, ko pripada, a ko biva isključen.

Autonomija jezika zahtijeva i novi pogled na ljudski um, sugerišući da koncepti kojima shvatamo svijet nisu odraz urođenih kognitivnih struktura, već rezultat diskurzivnih procesa oblikovanih historijskim i kulturnim obrascima. To se naročito vidi u sferi afektivnih iskustava, koja su često nejasna i prolazna, ali ih ljudi ipak nastoje artikulirati i interpretirati kroz jezik. Iz te perspektive, jezik ne opisuje već postojeće osjećaje, nego učestvuje u njihovom nastanku. Daje im ime, oblik i društveni status, pretvarajući ih u prepoznatljive emocionalne kategorije. Tako, kada roditelj kaže djetetu da su njegov plač i skrivanje znakovi „straha“, on ne samo da imenuje tjelesne reakcije, već ih usmjerava prema određenoj emocionalnoj shemi koju dijete postepeno usvaja kao vlastitu.

Ovaj argument možemo dalje ilustrovati činjenicom da različite zajednice razvijaju različite emocionalne registre. U nekim jezicima tako postoje riječi za specifične afektivne nijanse koje su drugima potpuno neprevodive, poput njemačke *Schadenfreude* ili portugalske *saudade*. Jezička kategorizacija, stoga, nije neutralan čin imenovanja, već kulturno zasićen proces koji odlučuje koje emocije postaju vidljive, koje se smatraju validnim, i kako će ih pojedinci unutar te jezičke zajednice internalizirati i doživljavati.

Pored imenovanja, jezik djeluje i kao normativna sila koja određuje kako emocije treba da se manifestuju u društvenom prostoru. Jezik tako propisuje obrasce ponašanja, postavlja granice između onoga što se smatra „prihvatljivim“ i „neprihvatljivim“, „očekivanim“ i „neprimjerenim“ emocionalnim izrazom. U mnogim kulturama, na primjer, od muškaraca se očekuje da budu hrabri, staloženi i otporni na strah, dok se žene podstiču da budu empatične i ranjive. Ove uloge nisu odraz prirodnih tendencija, već proizvod kulturnih narativa o tome šta znači biti muškarac ili žena.

Dosadašnja diskusija pokazuje da je diskurs proizvodno polje u kojem se oblikuju značenja, odnosi i subjektiviteti. Jezik strukturira prostor mogućeg djelovanja i pozicioniranja unutar svijeta, određujući šta se može misliti, osjećati i postati. Ovo se odnosi i na samo postojanje „mene“ kao koherentnog i stabilnog entiteta unutar tog polja. Ta osobnost je neodvojiva od obrazaca koji stvaraju osjećaj unutrašnje čvrstine i samorazumljivosti (Mead, 1934). Anthony Giddens tako ukazuje da je „ja“ jedan od najpraznijih izraza u jeziku sve dok se ne odredi u odnosu na „drugog“ unutar društvenog sistema poređenja (Giddens, 1984). Diskurs ovdje predstavlja mapu razlika kroz koje se subjekt oblikuje i emocionalno ukorjenjuje.

Ove razlike su duboko urezane u jezičke obrasce i afektivne strukture svakodnevice. Srpsko „ja“ konstituiše se kroz opoziciju prema hrvatskom „drugom“, politički lider kroz odnos prema podređenima, a konzervativci kroz distancu prema liberalima. Razlika definira granice identiteta, a „drugi“ djeluje kao unutrašnji moment samopoimanja. Identitet tako živi u relaciji koja određuje šta se smije biti i kako se to osjeća kao istinito.

Najznačajnije za našu diskusiju je konstrukcija političkih identiteta, ili kolektivnih „mi“. Simbolička interakcija, kako je primijetio George Mead u interpretaciji Jürgena Habermasa, stoji u osnovi ne samo individualne svijesti, već i zajedničkih identifikacija i osjećaja pripadnosti (Habermas, 1984). Jezik strukturira odnose, određuje ko je unutra, a ko izvan, i kroz

tu razliku proizvodi liniju između „nas“ i „njih“. Te razlike postaju osnova za političke, kulturne i društvene pozicioniranosti. Diskurs, dakle, stvara prostor unutar kojeg pojedinac i kolektiv bivaju prepoznati i locirani u svijetu.

Ključna karakteristika kolektivnih identiteta ogleda se u onome što se u svakodnevnom govoru naziva sistemom vrijednosti. Iako se vrijednosti često doživljavaju kao stabilne i racionalne, njihovo postojanje oblikuje se kroz jezik, narative i ponavljanje. Prenose se i potvrđuju unutar diskurzivnih obrazaca koji ih čine ne samo razumljivima, već i osjećajno stvarnima.

Upravo ovdje se otvara prostor za povezivanje jezika kao produktivnog polja sa uvidima iz teorije afekta, koja ukazuje da vrijednosti nastaju iz tjelesnih stanja i emocionalnih reakcija. Ljudi vrednuju ono što ih raduje, plaši, ljuti, posramljuje ili uzbuđuje. Afekti djeluju kao unutrašnji orijentir koji iscertava emocionalni pejzaž vrijednosti, bilo pozitivnih ili negativnih. Taj pejzaž ne ostaje zakopan u tijelu, već se artikulise kroz jezik, dobija ime, okvir i društvenu prepoznatljivost. U tom spoju jezika i afekta otvara se ključno pitanje: kako se afekt i diskurs međusobno oblikuju?

Afekt i jezik

Dok je socijalna uloga jezika temeljni postulat teorija diskursa, kritičke teorije i različitih pravaca konstruktivizma, ona nas ujedno usmjerava prema razmatranju afekta. Afekt je, kako smo već naveli, pred-subjektivan i djeluje ispod razine svjesnog jezika, ali je istovremeno duboko isprepleten sa simboličkim strukturama. Upravo ta isprepletenost, kao i infektivni kapacitet jezika, omogućavaju afektu da se proširi izvan neposredne tjelesne interakcije i uđe u širu društvenu cirkulaciju

Predjezički afektivni signali, poput izraza lica, držanja tijela ili tona glasa, snažno oblikuju neposrednu interakciju u kontaktu lice u lice. Tijelo reaguje prije nego što se značenje formuliše, a osjećaj se prenosi bez potrebe za riječima. Ipak, kroz vezu s jezikom afekti postaju prenosivi izvan trenutne situacije. Strah, bijes ili nada više ne zahtijevaju fizičku prisutnost jer se mogu širiti putem riječi, simbola, slika i narativa koji omogućuju njihovu cirkulaciju među odsutnim tijelima i udaljenim zajednicama.

Ta isprepletenost jezika i afekta omogućava da emocionalna stanja postanu kolektivno prepoznatljiva. Kroz jezičke forme i medijske infrastrukture, afekti cirkuliraju između tijela i društva, a time i između pojedinačnih doživljaja i zajedničkih značenja. U tom procesu nastaju politički impulsi, pokreću se društveni pokreti, oblikuju kolektivni identiteti i usmjeravaju tokovi javnog djelovanja. Upravo ovdje postaje vidljiva temeljna snaga afekta u oblikovanju socijalne realnosti i političke dinamike.

Da ovaj spoj jezika i afekta nije tek teorijska pretpostavka, potvrđuju nalazi kognitivne neuronauke. Istraživanja pokazuju da su jezička i afektivna obrada funkcionalno povezani na neurološkom nivou. fMRI studije mapirale su moždane mreže koje upravljaju aspektima jezika, od morfema i fonetike do sintakse i semantike, prikazujući ključnu ulogu prefrontalnog korteksa i temporalnih režnjeva. Za razumijevanje afekta posebno su važni nalazi koji ukazuju na istovremenu aktivaciju dubljih, evolucijski starijih regija mozga, uključujući amigdalnu i srednji mozak. (Pulvermuller, 2002) Ova neurološka korelacija otkriva da jezički procesi nisu neutralni, već prožeti afektivnim nabojem.

Neurološka povezanost jezika i afekta dalje nam govori da su jezičko-afektivne asocijacije duboko internalizovane. Afektivne reakcije mogu se javiti i u potpunom odsustvu spoljnog podražaja, jer je dovoljna aktivacija narativno konstituisanog sjećanja. Prisjećanje na traumatičan događaj može izazvati snažnu emocionalnu reakciju, iako je sam događaj daleko u prošlosti. Tijelo reaguje kao da je ugroženo, iako opasnost postoji samo u simboličkom prostoru.

Implikacije ovog mehanizma za shvatanje političkog djelovanja su dalekosežne. One objašnjavaju zašto diskurzivno podsjećanje na kolektivne traume kroz simbole, narative, rituale ili govor može reaktivirati intenzivne afekte, mobilizirati zajednice, legitimirati odluke ili opravdati nasilje. Posebno je značajno to što se ove reakcije odvijaju izuzetno brzo, često u vremenskom okviru manjem od 200 milisekundi, što znači da prethode svjesnoj refleksiji i izmiču racionalnoj kontroli.

Socijalnost afekta: Cirkulacija ljepljivih znakova

Sve prethodno ukazuje na potrebu za modelom koji objašnjava kako emocije i afekti cirkuliraju kroz društvo, ostavljajući tragove i oblikujući kolektivna značenja. Sara Ahmed (2004) u tom kontekstu uvodi koncept *ljepljivih znakova* (*sticky signs*), polazeći od premise da emocije nisu sadržaj koji postoji "u" pojedincu, već dinamički procesi koji formiraju bliskosti i distancu, a time i same granice između subjekta i društvenog svijeta. Emocije, piše Ahmed, proizvode "površine i rubove", omogućavajući da se "ja", "mi" i "oni" percipiraju kao razdvojeni i međusobno suprotstavljeni entiteti.

Drugim riječima, afekti nisu samo unutrašnji osjećaji već i društveni fenomeni koji oblikuju relacije i stvaraju linije razgraničenja. U ovom smislu, riječi poput *strah*, *mržnja*, *ljubav* ili *domovina* nisu samo oznake za apstraktne pojmove, nego su i nosioci emocionalne energije. Kao takvi, funkcioniraju kao *ljepljivi znakovi*, odnosno riječi i simboli za koje se, kroz historiju upotrebe i društvenu praksu, „zalijepe“ određeni osjećaji. Kada ih čujemo, ne reagujemo neutralno jer su njihova značenja već zasićena iskustvima, uspomena, narativima i kolektivnim emocijama koje su se s vremenom uz njih vezale.

Ova emotivna „ljepljivost“ putuje zajedno sa riječima kroz različite kontekste. Zbog nje, recimo riječ *domovina* u jednom govoru može izazvati suze ponosa, a u drugom probuditi bol ili nostalgiju. Ta značenja ne proizlaze iz riječi same po sebi, već se oblikuju kroz emotivne reakcije koje su se uz nju vezivale tokom vremena. Poput komada ljepila, što češće riječ dolazi u dodir sa određenim osjećajem, recimo strahom, to se više tog osjećaja taloži na njoj. A kada se ta riječ potom ugradi u politički govor, pjesmu ili slogan, njen afektivni naboj se prelijeva na okolne riječi, simbole i ideje. Time se širi diskurs „boji“ emocionalnim tonom.

Upravo zato, učestala upotreba riječi s jakim negativnim afektivnim nabojem, poput *fašizam*, *ustaše* ili *terorizam*, može pretvoriti širi kontekst u kojem se pojavljuju u performans straha. Takve riječi ne samo da prizivaju historijska sjećanja i kolektivne traume, već i automatski aktiviraju emocionalne reakcije koje oblikuju način na koji publika doživljava cijeli narativ. Riječ tada postaje okidač, a govor postaje emocionalna koreografija.

Ahmedin koncept ljepljivih znakova posebno dobija na snazi u digitalnom dobu. Afekti danas putuju riječima, slikama, mimovima i hashtagovima, šireći se viralno, lijepljeći se uz simbole, ljude i pokrete. Hashtagovi poput #BlackLivesMatter ili #MeToo su okidači osjećaja bijesa, solidarnosti, tuge ili otpora akumuliran kroz milione interakcija. Svako novo dijeljenje prenosi osjećaj i ulazi dublje u kolektivnu svijest. Zbog ove specifičnosti, osmo poglavlje nudi posebnu diskusiju uloge digitalnih medija u savremenom svijetu.

Pojam ljepljivosti znakova ne odnosi se samo na riječi, već i na sve druge površine kroz koje se može prenijeti značenje. Sve što nas okružuje a nosi simboliku, bilo tkanine, teksture, predmeti, zvuci, mirisi, ili ambijenti, može cirkulirati afekt. Prostor sam po sebi tako postaje aktivni sudionik u emotivnom oblikovanju. U istraživanju etničkih podjela u Mostaru, naprimjer, Sunčana Laketa pokazuje kako prostorne granice, škole, ulice i barijere, proizvode i usmjeravaju osjećaje (Laketa, 2021). Osjećaji pripa-

danja, nelagode ili opreza vezuju se za konkretne lokacije. Učesnici iz zapadnog, većinski hrvatskog dijela grada, opisuju istočni Mostar ne samo kao teritoriju druge etničke grupe, već kao prostor koji "miriše drugačije". Prostor tako postaje afektivno kodiran.

Slično tome, Eve Kosofsky Sedgwick (Sedgwick, 2003) analizira kako se afekt prenosi kroz dodir. Mekoća pliša, hrapavost drveta, ili težina kamena ne izazivaju reakcije same po sebi, već kroz kulturno posredovano značenje. Pliš, primjerice, može prizvati osjećaje luksuza, topline, nostalgije i različitosti. Sedgwick razlikuje običnu, neutralnu teksturu koja ništa posebno ne priziva od one koja je „zasićena“ značenjem, jer nosi tragove upotrebe, prisutnosti i ljudskog dodira. Takve teksture izazivaju emocionalne odjeke podsjećajući na ljude, trenutke i ambijente.

Afekti, na taj način, čine tkivo kolektivne pripadnosti. Način na koji se lijepe za riječi, simbole, pjesme, prostore oblikuje granice zajednica. Neophodni minimum za postojanje nacije, religije, klase ili regionalne pripadnosti kao društvene činjenice jeste dijeljenje sličnih afektivnih reakcija na iste znakove, poput himne, zastave ili rituala. Taj osjećaj zajedništva proizlazi iz afektivnog prepoznavanja, jer nije važno šta o himni mislimo, već šta osjećamo kada je čujemo.

Ipak, ovo ne znači da su tjelesni osjećaji potpuno podložni jezičkoj kontroli. Iako ih jezik veže, kategorizuje i prenosi, afekti zadržavaju vlastitu brzinu, gustoću i silinu, te su i prostori autonomije i potencijala za otpor. Brian Massumi (Masumi, 2002) u tom kontekstu ističe da afekti mogu da nadilaze narativ upravo jer osjećaj nastupa prije značenja. Prizor nas pogodi u stomak i prije nego što ga protumačimo. Ta pred-refleksivna brzina daje afektu moć koju jezik ne može u potpunosti obuhvatiti. Upravo zato tijelo može reagovati izvan onoga što je društveno propisano. Afekti nose potencijal za pomak, prekid i probijanje normi. Istovremeno su temelj kontrole i mogućnost slobode.

4. AFEKT I POLITIKA

Na koje specifične načine afekti oblikuju političke orijentacije i djelovanje? U ovom poglavlju afekti se razmatraju kao osnovna infrastruktura političkog procesa. Pod ovim izrazom misli se na mrežu koja (a) stabilno usmjerava opažanje prijetnje i pripadnosti, (b) ritmizira emocionalnu pobuđenost kroz rituale i medijske formate, te (c) pretvara osjećaje u obrasce očekivanja i političnog djelovanja. Infrastruktura je vidljiva po trajnosti (dug život osjećaja), propusnosti (koliko brzo novi podražaji ulaze) i translaciji (koliko efikasno osjećaji prelaze u zahtjeve/politike). Rezultat je organizacija opažanja, procjene i vrijednosti već na tjelesnom nivou prije nego što ih prepoznamo kao stavove i uvjerenja.

Istovremeno, afektivna infrastruktura, iako stabilizirajuća, nikada nije potpuno predvidiva. Predrefleksivna priroda daje afektima političku snagu i kao mediju moći i kao izvoru poremećaja. Afekti mogu učvrstiti dominantne obrasce ponašanja, ali i pokrenuti nagle, neplanirane pomake koje prerastaju u promjene svijesti i političke potrebe. Ta sposobnost da istovremeno održava i potresa društvene odnose čini ih ključnim alatom i resursom u svakom političkom poretku. Ova dvosmjernost objašnjava zašto društveni pokreti, populistički lideri i autoritarne vlasti pokušavaju disciplinirati ili instrumentalizirati afekt kroz rituale, obrazovne programe i kontrolu medijskog prostora. Ostatak poglavlja prati kako se ta energija usmjerava kroz jezik, rituale, ideologije i svakodnevne društvene navike.

Afekt i moć: Stabilnost i promjena

Sve što je dosad rečeno o ulozi afekta u kreiranju subjektivnosti, identiteta, grupnih odnosa i društvenih struktura svjedoči o moći koja djeluje kroz tijelo i jezik. Afektivni sistem postaje osnovna skelela na kojoj se ta moć uspostavlja i reproducira. Svaki čin subjektivacije, svaki osjećaj pripadnosti, smjera i vrijednosti oblikovan je kroz diskurzivne označitelje koji rezoniraju s tjelesnim doživljajem. Ta moć se ne nameće spolja, već se utiskuje u nas, postajući sastavni dio načina na koji osjećamo, mislimo i reagujemo.

Kada internalizujemo društveno konstruisane afektivne zahtjeve, često nismo svjesni da osjećaji koji nam se čine vlastitima zapravo potvrđuju poredak koji ih je proizveo. Slijedeći ih, ne izražavamo isključivo sebe, već i moć koja nas je oblikovala. Ovi afektivni imperativi internalizovani su kao identiteti, moralni refleksi i politički instinkti. Oni upravljaju našim opažanjima i odlukama, često odlučujući u tišini, prije nego što ih svjesno razmotrimo.

Afektivni obrasci oblikuju i šire načine na koje zamišljamo društvo i sebe u njemu. Upravo na tom nivou postaje jasno da je i ideologija oblik afektivno-disciplinske moći. Dok se tradicionalno shvata kao racionalni skup uvjerenja, teorija afekta ukazuje da ideološki stavovi nastaju kroz međuigru osjećanja i mišljenja. Silvan Tomkins (1962) ovo naziva „ideo-afektivnim formacijama“. Ti stavovi, koliko god djelovali nesistemizovano ili fragmentarno, predstavljaju mapu afektivnih privrženosti. Ideje se ne prihvataju zato što su logične, već zato što su emocionalno uvjerljive.

Ovo nam dalje govori da razlike između, recimo, američkog libertarijanizma i skandinavske socijaldemokratije ne treba posmatrati kao racionalnu debatu o ekonomskoj politici, već kao učinak dugotrajne afektivne socijalizacije. U jednoj kulturi, država se doživljava kao prijetnja ličnoj

autonomiji, a u drugoj, kao izvor sigurnosti i kolektivne brige. Ove afektivne pozicije proizlaze iz kulturno usađenih osjećanja prema pojmovima poput slobode, sigurnosti, zajednice i pravednosti. Kada se internalizuju, one oblikuju emocionalni pejzaž koji se prenosi kroz generacije, nevidljivo usmjeravajući političke izbore, očekivanja i reakcije.

Afekt i biopolitika

Uvid u afekt kao političku silu možemo dodatno produbiti osvrtom na biopolitiku. Michel Foucault ovim pojmom označava načine na koje se moć ostvaruje upravljanjem samim životom i tijelima populacije, kroz discipline i regulacione mehanizme (Foucault, 1976). Umjesto da se oslanja prvenstveno na zakonske zabrane ili represivne aparate, savremena moć djeluje kroz suptilnije procese normiranja, kao što su zdravstvo, školstvo, sigurnost, porodicu i tržište. Giorgio Agamben (1998) dodatno radikalizuje ovaj uvid, pokazujući kako biopolitički poredak razlikuje „punopravne“ subjekte od onih svedenih na goli život.

Iako afekt nije eksplicitno tematizovan u okviru biopolitičkog aparata, mehanizmi koje Foucault opisuje duboko se ukrštaju s afektivnim procesima. Institucije funkcionišu kao aparati afektivne normalizacije kroz rituale, pravila i norme. Proizvode specifična emocionalna stanja, poput straha u pravosuđu, ponosa u obrazovanju, lojalnosti u vojsci i zabrinutosti u javnom zdravstvu. Kroz svakodnevne prakse, ove emocionalne regulacije oblikuju ne samo šta osjećamo prema institucijama, već i prema vlastitoj ulozi unutar njih. Upravo tim afektivnim kodiranjem onoga što se doživljava kao “prirodno” i “ispravno” moć dobija stabilnost.

Ovdje dolazimo do mračnije dimenzije političkog afekta. Deleuze i Guattari (1987) upozoravaju na mikrofašizam, odnosno oblik kontrole koji ne nastaje samo s vrha hijerarhije, već i iz svakodnevnih afektivnih

obrazaca. Mržnja, strah, zavist i želja za redom cirkulišu među tijelima, kristališući se u norme koje djeluju spontano. Zato je ključno analizirati kako se afekti raspoređuju, usmjeravaju i učvršćuju, i gdje se eventualno otvara pukotina za njihovo preusmjeravanje.

Zbog toga se politička intervencija ne može osloniti samo na makropolitike promjene poput zakona ili institucija. Svaka transformacija mora uključivati i mikropolitike zahvate u afektivne obrasce kroz koje osjećamo sebe, druge i svijet. Riječ je o transformaciji ideo-afektivnih dispozicija koje djeluju kao emocionalni refleksi, perceptivne navike i afektivne sklonosti. Upravo one omogućavaju da ideologija funkcionise bez prisile kao osjećaj samorazumljivosti svijeta (Eagleton, 1991).

Mikrofiziologija afekta tako postaje istovremeno mapa kontrole i putokaz otpora. Svaka afektivna norma je naučena, što znači da može biti i odučena. Ako afekt može usmjeriti tijelo prema pasivnosti, može ga usmjeriti i ka otporu. Afektivne mikro-pobune, tiho odbijanje poslušnosti, javni izraz srama ili zahtjevi za priznanjem, mogu funkcionisati kao početak emancipatornog procesa. Ključno pitanje ostaje: kako prevesti te sirove impulse u artikulisane političke prakse koje maksimiziraju njihovu disruptivnu snagu?

Neopisivi višak i politička sloboda

Da bismo razumjeli afekt kao potencijalno polje političkog otpora, potrebno je okrenuti se pojmu neopisivog viška, odnosno tjelesnih intenziteta koji izmiču racionalizaciji, jeziku i simboličkoj kodifikaciji (Massumi, 2015; Masumi, 2002). Iako su diskurzivne strukture duboko utisnute u tijelo, afektivni pejzaž nikada nije u potpunosti zatvoren. Upravo taj višak otvara pukotine između stimulansa i odgovora, gdje se javljaju trenuci oklijevanja i afektivne pauze. U njima se nalazi moguć-

nost da tijelo osjeti i reaguje drugačije, a time i klica subjektivne i političke transformacije.

S neurološke tačke gledišta, taj potencijal ukorijenjen je u samoj arhitekturi nervnog sistema. Njegova kompleksnost i višestruki putevi prenosa omogućavaju da afektivni odgovor skrene s utabanog puta i otvori alternativni emocionalni pravac. Neuronske mreže odgovorne su za procese poput motivisanog rezonovanja i kognitivne evaluacije. Ono što otvara prostor kontingencije jeste njihova povezanost s afektivnim sistemima mozga, poput amigdale i prednjeg cingularnog korteksa, koji reguliraju emocije i nesvjesne tjelesne reakcije (Westen et al., 2006).

Uzmimo konkretan primjer. Stereotipi kao afektivno nabijeni diskursi proizvode gotovo automatske emocionalne orijentacije nelagode, prezira i straha u prisustvu određene društvene grupe. Nasuprot tome, svakodnevna interakcija s pojedincima iz tih grupa može proizvesti osjećaje koji se ne uklapaju u zadani afektivni okvir. Umjesto averzije, može se javiti empatija ili osjećaj bliskosti. Takvi afekti predstavljaju „viškove“ u odnosu na očekivani emotivni režim jer ne slijede zadani narativ.

Afektivni višak se, naravno, može raspriti u tišini i biti apsorbovan postojećim obrascima. Međutim, ako pronade izražaj kroz diskurzivne intervencije koje mu daju oblik i pravac, prerasta u pokretačku snagu političke promjene. U tim trenucima, afekt ne djeluje samo kao podzemna struja, već postaje jezgro nove političke artikulacije i nosilac nove energije i tempa. Umjesto da ostane nusprodukt, višak se transformiše u afektivni temelj kolektivne mobilizacije.

Kada se afekti usmjere kroz narativne strukture koje ih prepoznaju, legitimišu i pojačavaju, dolazi do formiranja onoga što možemo nazvati afektivnim zajednicama, odnosno kolektivima koji ne dijele samo stavove i ciljeve, već i senzibilitete, načine osjećanja, emocionalne pejzaže. Osjećaji nepravde, ogorčenja ili poniženja postaju zajednička emocionalna osnova na kojoj politička artikulacija uopšte može biti zamišljena.

Afekti tako postaju politički resurs ne samo zato što mogu biti instrumentalizovani od strane elita, već zato što su prepoznati, potvrđeni i usmjereni "odozdo".

Primjer takve dinamike nalazimo u kreativnosti disidenata u kasnosovjetskom kontekstu. Njihov uspjeh proizašao je iz sposobnosti da proizvedu emocionalnu rezonancu kroz spajanje svakodnevne frustracije s dubljim osjećajem pripadnosti, preusmjeravajući političku pasivnost u poziv na kolektivni ponos. Ključnu ulogu u tom procesu imale su afektivno-diskurzivne kombinatorike koje su stvarale nove afektivne aranžmane (Yurchak, 2005). Postojeći narativi, poput nacionalne časti i historijskih poniženja, dobili su novu emocionalnu funkciju, prenoseći osjećanja koja su ranije bila potisnuta ili raspršena u jasan politički okvir i mobilizacijski potencijal.

Ovo afektivno preusmjerenje prvo se pojavilo na Baltiku, gdje su disidenti povezivali lokalne ekološke proteste s narativima o narušavanju nacionalne teritorije i kulturnog opstanka. Zagađena rijeka ili uništen pejzaž tako su postali više od ekološkog problema, pretvoreni u simbole dublje povrede nacionalne suverenosti (Beissinger, 2002: 90). Ogorčenje zbog svakodnevnog zagađanja preusmjeravano je prema ideji nezavisnosti, stvarajući afektivni most između ekološke frustracije i političkog samoopredjeljenja.

Kroz takva usmjerenja, potisnute historijske ambicije dobile su politički prostor u kojem su ranije raspršeni osjećaji mogli biti prepoznati, artikulirani i kolektivno organizovani. Nova politička realnost je nastajala više iz emocionalne rezonance nego ideološke strategije. Disidenti su osluškivali raspoloženja i vezivali ih za narative s emocionalnom dubinom i historijskom težinom. Motivi preuzeti iz književnosti, religije, svakodnevne i kulturnog pamćenja postupno su nadjačali strah od sovjetske hegemonije, čiji je represivni kapacitet bio oslabio tokom Gorbačovljevih reformi.

Političke elite i afektivna moć

Bilo da je riječ o plemenskim vođama, intelektualcima ili državnim zvaničnicima, elite zauzimaju simboličko-afektivne pozicije koje njihovim riječima daju širinu dometa, ponovljivost i emocionalnu težinu. Kao što smo vidjeli, one često djeluju kao pokretači afektivne cirkulacije. No to ne znači da su same izvan domašaja afekta. Naprotiv, njihova društvena pozicija prožeta je specifičnim afektivnim modalitetima koji oblikuju njihove misli-osjećaje i utiču na političke odluke.

Istraživanja iz neuronauke i psihologije pokazuju da je osjećaj moći povezan s povišenim nivoima testosterona i dopamina. Ove biohemijske promjene podstiču tendencije poput egocentrizma, impulsivnosti i osjećaja superiornosti. Afektivno gledano, moć smanjuje empatiju i povećava vjerovatnoću da se drugi doživljavaju kao sredstva za ostvarivanje ciljeva, a ne kao autonomni subjekti (Sapolsky, 2005). To afektivno stanje direktno utiče na ono što se u svakodnevnom jeziku naziva pragmatičnom politikom, odnosno navodno racionalnim, strateškim ponašanjem oslobođenim emocija. "Racionalni" obrasci su, dakle, duboko ukorijenjeni u osjećaje moći, kontrole i egocentrične samopotvrde.

Još jedan važan aspekt jeste način na koji elite oblikuju vlastiti imidž u skladu s arhetipom „dobrog vođe“ kao racionalnog, smirenog i emocionalno stabilnog (Marcus et al., 2000). Iza te projekcije, međutim, često stoje obrasci ponašanja obilježeni cinizmom i spremnošću da se, u ime višeg cilja, žrtvuju životi. Korupcija, klijentelizam i ratna retorika, karakteristični za visoku politiku, ne proizlaze samo iz kalkulacije interesa, već iz potrebe da se učvrsti kontrola i mobilizuje lojalnost, a koja je i sama ukorijenjena u specifičnim afektivnim stanjima.

Pored toga, lideri ne djeluju isključivo kao manipulativni pokretači masovnih osjećaja. Njihova afektivna usklađenost sa zajednicom može biti autentična. Nacionalistički vođa, na primjer, može iskreno dijeliti osjeća-

je sa masama, a upravo ta podudarnost stvara osjećaj povjerenja i legitimiteta (Goodwin et al., 2001). Takva rezonanca čini poruku uvjerljivijom, jača političku moć i omogućava dublju mobilizaciju. Naročito dolazi do izražaja u likovima bivših disidenata, koji su bili spremni riskirati represiju i duge zatvorske kazne kako bi artikulirali dominantne sentimente čak i kada su izgledi za politički uspjeh bili minimalni.

Afektivna sinhronizacija između vođa i masa također čini hegemonijske poretke stabilnijim. Što su elite dublje usklađene s emocionalnim ritmovima svakodnevice, to je prostor za transformaciju užu. Nacionalizam, na primjer, djeluje ne samo kroz zakone, obrazovanje i javni diskurs, već i kroz svakodnevne rituale, porodične priče i osjećaj pripadnosti (Ahmed, 2004). Ova afektivna usklađenost vlasti i društva ilustrira ono što je Foucault (Burchell et al., 1991) nazvao „governmentality“, konceptom koji govori o obliku vladanja koji se ostvaruje kroz mikro-upravljanje svakodnevnim životom. Kada se politike time duboko ugnijezde u osjećaje ljudi, otpor postaje otežan jer mora djelovati unutar afektivnog okvira koji je već oblikovan od strane sistema

Elite su, dakle, pozicionirane na raskrsnici masovnih osjećanja i afekta moći. Vlastodržcima ta pozicija omogućava da pojačaju postojeće odnose dominacije i učvrste sopstvenu moć oslanjajući se na institucionalizovani afektivni habitus (Bourdieu, 1990). Nasuprot njima, intelektualne elite, opozicioni lideri i disidenti često zauzimaju mjesta s najvećim potencijalom za afektivnu inovaciju, prekid rutine, rekonstrukciju osjećanja i reorganizaciju političkog značenja.

Ipak, ova razlika ne znači da je podjela između aktivnih elita i pasivnih masa rigidna i jednosmjerna. Afekt je univerzalna dimenzija ljudskog bića. I elite i mase osjećaju, reaguju i utiču jedni na druge. Upravo ta neprekidna afektivna razmjena čini samu srž političkog djelovanja.

Kolektivni afekti

Sada možemo preciznije skicirati kako afekti oblikuju društvene strukture i generišu binarnost između kolektivnog „mi“ i onih koji se nalaze izvan. Upravo je taj afektivni diferencijal, emocionalna razlika između onoga što osjećamo prema „nama“ i prema „njima“, osnovni mehanizam u konstituisanju kolektivnog identiteta (Ahmed, 2010). Tkivo solidarnosti koje povezuje pojedince u grupu sastoji se od zajedničkih afekata koji usklađuju tjelesne reakcije i emocionalno ih usmjera-vaju u sličnom pravcu. Iako pojedinci zadržavaju vlastite nijanse osjećanja, ponavljana iskustva generišu obrasce sličnih afektivnih odgovora koji oblikuju političku orijentaciju i stabilizuju osjećaj pripadnosti.

U središtu tog procesa nalaze se afektivno-diskurzivne poveznice koje artikulišu identitet, bilo da je riječ o naciji, klasi, rasi ili eliti. Dijeljenje emocionalnih reakcija na zastavu, himnu ili specifične jezičke obrasce predstavlja tačku u kojoj se nacija ukorjenjuje kao afektivna činjenica. Zajednički osjećaji ogorčenja i poniženja zbog ekonomske nepravde temelji su klasnog zajedništva. Krize, trijumfi i kolektivni rituali dodatno učvršćuju ove linije razgraničenja, učvršćujući razliku između „nas“ i „njih“.

Afektivni diferencijal, međutim, ne mora nužno voditi ka neprijateljstvu. Predstave o „Drugome“ mogu varirati od bratskih i solidarnosti orijentisanih narativa do onih prožetim prijetnjom, izdajom ili poniženjem. Ove emocionalne granice između grupa se proizvode diskurzivno i afektivno kroz jezičke izbore, metafore, asocijacije i historijske analogije koje oblikuju način na koji se neko osjeća u kontaktu s Drugim (Bar-Tal, 2007).

Najdublje podjele nastaju kroz traumatska iskustva koja se pripisuju vanjskim grupama. U kontekstu rata, esencijalizirajući narativi, koji Drugog prikazuju kao suštinski opasnog, nalaze plodno tlo jer se oslanjaju na registre straha, bijesa i boli koji prate ratna stradanja. Ti osjećaji ne

nestaju završetkom sukoba, već se pamte i prenose diskurzivno. Ahmedini "ljepljivi znaci" čuvaju te afektivne tragove i u miru. Tako prošlo nasilje ostaje u optičaju kao emocionalna infrastruktura buduće fragmentacije.

Zaključno: Afektivna logika politike

Diskusija o političkom afektu u ovom poglavlju pokazuje da dublje razumijevanje politike zahtijeva nekoliko konceptualnih pomaka. Prvi je prepoznavanje da su politički ciljevi duboko afektivno utjelovljeni. Ono što se često predstavlja kao etnonacionalni interes, bilo da se izražava kroz zahtjeve za nezavisnost, teritoriju ili ustavne promjene, u svojoj srži odražava kolektivnu težnju za osjećajem sigurnosti, priznanja, ponosa ili oslobođanja. Te težnje nisu puki emocionalni impulsi, već su društveno posredovane. Značenja koja im pridajemo oblikuju se kroz simboličke prakse i kulturnu cirkulaciju afekta.

U tom procesu politički simboli, zastave, himne, historijski datumi i teritorijalni pojmovi, funkcionišu kao afektivni nosači. Oni ne predstavljaju samo ideje, već mobilizuju osjećaje pripadnosti, ogorčenja, prkosa ili žrtve, a političke partije i pokreti ih proizvode, usmjeravaju i artikulišu. Afektivni sadržaj tih simbola postaje temelj političke mobilizacije i legitimiteta.

Ova društvena cirkulacija afekta otvara i prostor za političku promjenu. Iako ponavljanje afektivnih obrazaca često učvršćuje postojeće identitete, upravo to ponavljanje omogućava njihovo preusmjeravanje. Kroz nove diskurzivne kombinacije, elite, disidenti i kulturni posrednici mogu djelovati kao afektivni inovatori, otvarajući nove političke mogućnosti spajanjem simbola i osjećanja na neočekivane načine. Ali ta sposobnost nije ni čisto racionalna ni voljna. I sami su oblikovani afektivnim struja-

4. AFEKT I POLITIKA

njima, vlastitim statusom, pripadanjem, sjećanjima i emocionalnim rezonancama iz neposrednog okruženja.

U konačnici, politički afekt nas poziva da napustimo krute podjele između emocije i racionalnosti, i između jezika i tijela. Političko značenje ne nastaje ni iz jednog ni iz drugog, već iz njihove međuigre. Ljepljivost značenja omogućava da se oko istog događaja formiraju radikalno različiti narativi. Ne zato što su svi narativi jednako istiniti, već zato što ono što se osjeća kao istinito često ima veću političku moć od onoga što to zaista jeste. Politika počinje tijelom, i upravo tu može i da se promijeni.

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA POLITIČKOG AFEKTA

Istraživanja političkog afekta nužno se suočavaju s interdisciplinarnim izazovima. Afekti su po svojoj prirodi višeslojni. Istovremeno su individualni i kolektivni, tjelesni i diskurzivni, svjesni i nesvjesni. Zato zahtijevaju metodološku fleksibilnost. Potrebno je, s jedne strane, obuhvatiti njihovu kompleksnost, a s druge osigurati analitičku preciznost i pouzdanost nalaza. Ovo poglavlje prikazuje ključne metode za proučavanje političkog afekta, s fokusom na njihove prednosti, ograničenja i kontekstualne primjene.

Analiza diskursa i politički afekt

Kvalitativne metode, naročito analiza diskursa, centralne su za istraživanje političkog afekta jer omogućuju dubinski uvid u načine na koje se afekti artikuliraju, prenose i oblikuju kroz jezik. Budući da se afektivna cirkulacija odvija primarno kroz diskurzivne prakse, kritička analiza diskursa (CDA) (Fairclough, 2003; Wodak & Meyer, 2009) postaje ključna metoda. U njenom središtu je uvjerenje da su afekti nedostupni izvan značenja, i da značenja nikada nisu neutralna u odnosu na afektivni naboj koji ih nosi. Odatle se razvija i pojam *afektivne analize diskursa* (Wetherell, 2012), usmjeren na ispitivanje kako jezične i simboličke prakse generiraju, usmjeravaju i stabiliziraju afektivne reakcije.

U tom smislu, analiza ne ostaje ograničena na formalne jezičke strukture niti na „neutralne“ reprezentacije, već se širi prema onome što Deleuze i Guattari (1987) nazivaju *režimima znakova*, strukturisanim obrascima označavanja koji povezuju diskurs, afekt i identitet. Ovi reži-

mi određuju ne samo koja su značenja društveno legitimna, već i koje će afektivne reakcije biti „prikačene“ za određene riječi, slike i simbole. Zastava, riječ *izdaja*, melodija himne ili određena boja funkcionišu kao čvorišta unutar afektivno-diskurzivnih matrica, odlučujući kome će se „zalijepiti“ bijes, kome ponos, a kome tuga.

Metodološki, afektivna analiza diskursa prati kako slogani, simboli, narativi ili medijski iskazi funkcionišu kao afektivni okidači unutar specifičnih režima označavanja. Ključno pitanje nije samo *šta* se kaže, već *kako* to postaje afektivno uvjerljivo, za koga, u kojem kontekstu, i s kojim posljedicama. To zahtijeva pažljivo čitanje jezika, interpelacija i emocionalnih reakcija, s ciljem mapiranja afektivne infrastrukture političkog prostora.

Ovaj pristup može obuhvatiti niz različitih diskurzivnih medija, poput političkih govora, vladinih saopštenja, slogana na protestima, tekstova iz udžbenika, religijskih tumačenja, novinskih članaka, gestikulacija ili zvučnih signala poput himni. U ambicioznim istraživanjima, cilj može biti mapiranje šire afektivno-diskurzivne strukture, što podrazumijeva praćenje cirkulacije afekta kroz više čvorišta, nivoa i vremenskih pozicija. U praksi, većina istraživanja fokusira se na to kako pojedinačni diskurzivni činovi, kao što su politički govori ili korištenje metafora, doprinose afektivnoj atmosferi u određenom trenutku.

Za primjer možemo uzeti studije o američkom predsjedničkom diskursu tokom „rata protiv terorizma“, gdje je performativna moć govora proizašla iz šire diskurzivne matrice koja je cirkulisala strah (Silberstein, 2002). Korištenjem retoričkih strategija, poput repetitivnog pozivanja na *sigurnost* i *prijetnju*, političari su mobilisali stereotipe o „opasnim“ narodima i kulturama, generirajući kolektivne anksioznosti, i usmjeravajući ih prema podršci za agresivnu spoljnu politiku (Lakoff, 2004).

U okviru kritičke analize diskursa, važno je razlikovati sinhroničnu i dijahroničnu perspektivu (Gee, 2014). Sinhronična analiza fokusira se na

diskurs u konkretnom trenutku ili periodu, istražujući kako se afekti artikuliraju i cirkulišu u specifičnim kontekstima. Na primjer, govor političara tokom predizborne kampanje može otkriti kako se kroz retoričke strategije generiraju emocionalni odgovori publike, poput nade, ljutnje ili straha.

Dijahronična analiza, nasuprot tome, prati promjene u diskursu kroz vrijeme. Ova perspektiva je posebno korisna za razumijevanje transformacije afektivnih narativa. Primjerice, analiza medijskog izvještavanja o migracijama može pokazati kako se diskurs o migrantima razvijao od neutralnog do emocionalno nabijenog i stigmatizirajućeg. Kvantitativne tehnike, poput analize frekvencije riječi ili vizualizacije trendova, mogu biti korisne za mapiranje takvih pomaka.

Prednosti i ograničenja CDA pristupa

Kao metodološki okvir, kritička analiza diskursa nudi moćan alat za istraživanje političkog afekta. Njena glavna snaga leži u sposobnosti da poveže jezik, moć i afektivne dinamike, otkrivajući kako se kroz jezičke prakse artikuliraju emocionalne reakcije i politički stavovi. CDA omogućava istraživaču da zahvati višeslojne diskurzivne činove, od svakodnevnih izjava do medijskih i institucionalnih praksi, na mikro i makro nivoima, unutar konkretnih prostornih i vremenskih okvira (Fairclough, 1995).

Primjeri političkih govora jasno pokazuju kako određene retoričke strategije, poput ponavljanja, kontrasta, metafora ili moralnih okvira, proizvode afektivne reakcije, najčešće straha ili bijesa, ali i lojalnosti, ponosa ili solidarnosti. Upravo ta sposobnost CDA da uhvati nevidljive, ali ključne afektivne tenzije čini je vrijednim alatom za analizu savremenih političkih fenomena.

Ipak, CDA nije bez ograničenja. Najveći izazov predstavlja subjektivnost interpretacije, jer isti diskurs može izazvati različita tumačenja kod različitih istraživača. Ova epistemološka ranjivost zahtijeva metodološku samosvijest i upotrebu alata za validaciju poput triangulacije i dokumentacije analitičkog procesa (Flick, 2018; Jorgensen & Phillips, 2002).

Drugo ograničenje odnosi se na čestu fokusiranost CDA na specifične slučajeve, što može otežati generalizaciju rezultata. Zbog toga je korisno usmjeriti pažnju na jezičke konstrukcije koje se iterativno pojavljuju u diskursu jer je ponavljanje često simptom dubljih struktura (Flick, 2018). Takvi obrasci otkrivaju stabilne afektivno-diskurzivne matrice koje nadilaze pojedinačne kontekste.

U narednoj sekciji, poglavlje će prikazati konkretne analitičke alate koji omogućavaju dublju i sistematskiju analizu diskursa, s ciljem mapiranja cirkulacije afekta kroz političke jezike i simbole.

Etnografija i intervjui

Pored analize diskursa, politički afekt se može istraživati i etnografskim pristupom. Iako se rjeđe koristi u političkim naukama, etnografsko uranjanje istraživača u svakodnevni život zajednice omogućava uvid u afektivne dinamike "iznutra". Ova metoda je posebno korisna za proučavanje kolektivnih emocija u nacionalističkim pokretima, protestima ili drugim oblicima političke mobilizacije, gdje se osjećanja poput bijesa, nade ili solidarnosti manifestuju kroz zajedničke rituale i tijelima usklađene interakcije.

Primjer takvog pristupa je studija Davida L. Enga *The Feeling of Kinship* (2010) u kojoj koristi etnografsku metodu da bi analizirao kako se emocije oblikuju unutar queer zajednice. Eng pokazuje kako se afekti ljubavi i

gnjeva mobilizuju u službi političkih ciljeva, transformišući svakodnevne interakcije u izvore političkog značenja i kolektivne identifikacije.

Etnografija nudi brojne prednosti u istraživanju afekta. Omogućava direktno promatranje i učestvovanje u emocionalnim praksama, hvata nijanse koje često izmiču analizi tekstova, i otkriva kako se politički afekti materijalizuju u prostoru, pokretu i tišini (Flick, 2018). Međutim, ova metoda nosi i specifična ograničenja. Zahtijeva dugotrajan terenski rad, često u emocionalno intenzivnim kontekstima, a rezultati su neizbježno posredovani ličnim iskustvom i interpretacijom istraživača.

Intervjui i fokus grupe predstavljaju još jedan ključni kvalitativni alat. Ove metode omogućavaju direktno ispitivanje kako pojedinci i grupe doživljavaju, izražavaju i tumače vlastite emocionalne reakcije na političke događaje, narative i politike. Njihova posebna vrijednost leži u mogućnosti da se zabilježe subjektivna afektivna iskustva u realnim društvenim interakcijama.

Primjer je studija Lene M. Weber (2019) *The Emotional Politics of the Refugee Crisis*, koja koristi intervju i fokus grupe kako bi analizirala emocionalne reakcije na migracijsku krizu. Pokazala je da su afekti poput straha od „drugog“ često generisali otpor prema migracijskim politikama, dok je empatija prema migrantima povećavala podršku humanitarnim inicijativama. Time su emocije postale prepoznate ne kao nusprodukti stavova, već kao njihovi pokretači i oslonci.

Prednost ovih metoda je mogućnost pristupa bogatim, detaljnim i kontekstualizovanim podacima o tome kako afekti oblikuju političku percepciju i ponašanje. No, ograničenja su višestruka. učesnici mogu biti nesvjesni vlastitih afektivnih reakcija, mogu ih potiskivati ili reinterpretirati u skladu sa društvenim normama i očekivanjima. Takođe, želja da se ostavi "društveno prihvatljiv" utisak može uticati na autentičnost iskaza.

Pored toga, obim intervjua i fokus grupa u pravilu je ograničen na mali broj učesnika, što otežava identifikaciju šireg obrasca ili generalizaciju

nalaza. Ove metode omogućavaju dubinu, ali ne i širinu, zbog čega je njihova najveća vrijednost u otkrivanju mehanizama, a ne u mjerenju učestalosti.

Zbog toga su za analizu ovih podataka potrebne sofisticirane interpretativne vještine i svjesnost o istraživačevoj poziciji, kao i širi uvid u kulturne obrasce koji oblikuju ono što se uopšte može emocionalno izraziti.

Kvantitativne metode: Mjerenje i generalizacija afektivnih fenomena

Kvantitativni pristupi omogućavaju istraživačima da aproksimiraju i kvantifikuju afektivne fenomene na razini većih populacija. Iako afekti po svojoj prirodi izmiču potpunom mjerljivom zahvatu, kvantitativne metode nude korisne alate za prepoznavanje obrazaca, upoređivanje grupa i generalizaciju nalaza, što može biti ključno za razumijevanje šireg političkog okruženja.

Najčešće korišteni alati u ovom domenu su ankete i upitnici (Marcus et al., 2000). Ove metode omogućuju prikupljanje podataka od velikog broja ispitanika i kvantifikaciju njihovih emocionalnih reakcija, često putem standardiziranih skala. Na primjer, istraživanja političkih emocija u kontekstu terorizma često procjenjuju intenzitet straha, bijesa ili zabrinutosti nakon velikih napada, kako bi se ispitala povezanost između emocije i političkih stavova.

Afektivne reakcije mjerene anketama također mogu biti povezane s nizom varijabli: političkom orijentacijom, demografskim obilježjima, prethodnim iskustvom, ili izloženošću specifičnim narativima. Time se kvantitativnim putem može rekonstruirati afektivna matrica društvenih grupa u konkretnim političkim trenucima. Primjer je studija Marcusa, Neumana i MacKuenta (2000), koja je analizirala ponašanje glasača na-

kon izbora u SAD. Nalazi su pokazali da su visoki nivoi bijesa korelirali s podrškom radikalnim promjenama, dok je strah bio povezan s izborom sigurnijih, umjerenijih opcija.

Glavna prednost anketa i upitnika je upravo u njihovoj skalabilnosti. Ankete omogućavaju uvid u široke društvene obrasce i statističku obradu velikih uzoraka. No, ta širina dolazi po cijenu dubine. Afekti su često nesvjesni, ambivalentni i promjenjivi, a njihov verbalni izraz podložan je društvenim normama, autocenzuri i kognitivnoj racionalizaciji. Drugim riječima, ono što se mjeri ne mora uvijek precizno odražavati ono što se osjeća.

Zbog toga, iako ankete omogućuju korisne uvide u prevalenciju afektivnih reakcija, one ne mogu zahvatiti njihovu unutarnju dinamiku, kontekstualne nijanse ili afektivnu fluidnost. Kvantitativni instrumenti bilježe ono što je verbalizirano i svjesno dostupno, ali propuštaju registrirati ono što se odvija ispod praga refleksije, u gestovima, pauzama, tonalitetima, tišini. U tom smislu, ankete hvataju deklarirane emocije, ali ne i one potisnute, kontradiktorne ili tjelesno performirane.

Eksperimenti i afektivni podražaji

Kvantifikacija afekta može se ostvariti i kroz eksperimentalne pristupe, koji omogućuju preciznu manipulaciju emocionalnim stimulansima i promatranje njihovih učinaka na političko mišljenje i ponašanje. Eksperimenti istraživačima pružaju mogućnost da testiraju uzročno-posljedične veze između afekta i političkih stavova (Brader et al., 2008). Tako se, na primjer, može testirati kako strah, bijes ili empatija utječu na percepciju političkih aktera, politika ili društvenih grupa.

U tipičnom eksperimentalnom dizajnu, ispitanicima se prezentiraju pažljivo odabrani podražaji koji izazivaju određene emocionalne reak-

cije, poput fotografija, videozapisa ili tekstualnih narativa. Njihove naknadne političke procjene zatim se statistički analiziraju radi utvrđivanja afektivnog uticaja.

Jedan od najcitiranijih eksperimenata u ovom domenu je studija Bradera, Valentina i Suhaya (2008), koja je istraživala kako emocije straha i empatije oblikuju stavove prema izbjeglicama. Ispitanici su bili izloženi različitim vizualnim prikazima migranata, od kojih su jedni izazivali osjećaj ranjivosti i patnje, a drugi sugerisali prijetnju. Rezultati su pokazali da su slike koje bude empatiju povećale podršku za humanitarne politike, dok su slike koje bude strah proizvele podršku za restriktivne mjere kontrole.

Prednost eksperimentalnog pristupa leži u njegovoj mogućnosti kontrolisanja varijabli, preciznom određivanju uzroka i efekta, te mogućnosti replikacije. Ipak, njegova najveća snaga je istovremeno i njegova slabost. Budući da se eksperimenti najčešće odvijaju u laboratorijskim ili simuliranim uslovima, oni rijetko uspijevaju replicirati kompleksnost stvarnih političkih situacija (Marcus et al., 2000). Reakcije na podražaje u kontrolisanom okruženju često se razlikuju od spontanih odgovora u društveno zasićenim kontekstima. Dodatno, eksperimentalna istraživanja uglavnom mjere kratkoročne, sinkrone reakcije, ne zahvatajući afektivne procese koji se razvijaju i talože kroz vrijeme. Zbog toga se zanemaruju dugoročne afektivne dispozicije, ideološke stabilnosti i historijske rezonance koje oblikuju političke stavove.

Još jedno ograničenje odnosi se na uzorke. Broj učesnika u eksperimentima često je relativno mali, što otežava pouzdanu generalizaciju rezultata na širu populaciju. Osim toga, provođenje eksperimenta zahtijeva značajne resurse, uključujući tehničku opremu, dizajn i validaciju stimulusa, pristup kontrolisanim okruženjima i etičke dozvole, što ovu metodu čini teško dostupnom istraživačima s ograničenim institucionalnim ili finansijskim kapacitetima.

U konačnici, eksperimentalne metode nude vrijedan uvid u afektivne mehanizme političkog mišljenja, ali zahtijevaju pažljivo tumačenje i dopunu drugim pristupima kako bi se izbjegla redukcija kompleksnog političkog afekta na kontrolisane impulse.

Analiza društvenih mreža

S razvojem digitalnih tehnologija, analiza društvenih mreža postala je ključna metoda za proučavanje političkog afekta. Online platforme poput Twittera, Facebooka i Instagrama generišu ogromne količine podataka koji omogućavaju praćenje cirkulacije afekta kroz interakcije korisnika, komentare, dijeljenja, reakcije i vizualne poruke (Chun et al., 2016). Kroz ove podatke moguće je analizirati kako se političke emocije šire, polarizuju publiku i utiču na viralnost sadržaja.

Jedan od upečatljivih primjera je analiza širenja dezinformacija tokom pandemije COVID-19. Studije su pokazale da negativni afekti značajno doprinose viralnosti lažnih vijesti jer upravo te emocije potiču korisnike da dijele senzacionalistički sadržaj bez obzira na njegovu tačnost. Vosoughi, Roy i Aral (2018) utvrdili su da se emocionalno nabijene, ali netačne informacije šire brže i šire od činjenično tačnih vijesti. Što je afekt intenzivniji, to je vjerovatnije da će se sadržaj proširiti.

Na društvenim mrežama, gdje informacije cirkulišu velikom brzinom, afekti igraju ključnu ulogu u širenju političkih stavova, jačanju identitetske polarizacije i poticanju mobilizacije. Teorija afektivnog širenja (Kramer et al., 2014) ukazuje na to da se emocije prenose kroz digitalne interakcije na sličan način kao zarazne bolesti: brzo, nekontrolisano i s potencijalno velikim društvenim posljedicama. Eksperiment proveden na Facebooku pokazao je da afektivno nabijene objave bilo sretne ili tužne, izazivaju lančane reakcije u kojima emocije prelaze s korisnika na korisnika, oblikujući njihovo raspoloženje i ponašanje (Kramer et al., 2014).

Glavna prednost ove metode leži u njenoj sposobnosti da omogući uvid u afektivnu dinamiku u realnom vremenu. Za razliku od laboratorijskih eksperimenata, analiza društvenih mreža omogućava promatranje kako se afektivne reakcije spontano odvijaju u stvarnom digitalnom okruženju. Ova "prirodna laboratorija" postaje neprocjenjiv izvor podataka o emocionalnoj rezonanci političkih poruka.

Međutim, i ograničenja su slojevita. Prvo, analiza društvenih mreža zahtijeva obradu velikih količina podataka, što predstavlja logistički i tehnički izazov. Pristup relevantnim datasetovima često zahtijeva upotrebu sofisticiranih alata, poput algoritama za analizu sentimenta, mrežne topologije i temporalnih obrazaca, što podrazumijeva visoku tehničku kompetenciju i resurse koji nisu uvijek dostupni svim istraživačima.

Drugo, podaci s društvenih mreža nisu reprezentativni za ukupnu populaciju (Berger & Milkman, 2012). Struktura korisnika varira po platformama i zavisi od faktora kao što su dob, spol, socioekonomski status i geografska lokacija. Na primjer, starije osobe ili oni s nižim tehnološkim pristupom često su nedovoljno zastupljeni, što može iskriviti sliku o afektivnim obrascima u širem društvu. Dakle, iako ova metoda omogućava preciznu detekciju emocionalnih tokova unutar specifičnih digitalnih zajednica, ona ne garantuje generalizabilnost nalaza izvan tih okvira.

Neuroznanstveni pristupi

Metodološkom pregledu vrijedi dodati i biološke, odnosno neuroznanstvene pristupe, čija su otkrića, kao što je ranije prikazano, bila važni katalizatori razvoja teorije afekta. Upotrebom tehnologija poput funkcionalne magnetske rezonancije (fMRI) ili elektroencefalografije (EEG), istraživači mogu direktno pratiti kako mozak reagira na

političke simbole, retoriku ili afektivno nabijene događaje (Poldrack & Farah, 2015). Ovakvi eksperimenti omogućuju uvid u neuralne korelate afektivnih reakcija, kao što su pobuđenost, strah, gađenje ili empatija. Aktivacija specifičnih moždanih područja može se povezivati s emocionalnim reakcijama na određene političke signale, otvarajući prostor za empirijski rigorozna, fiziološki ukorijenjena istraživanja.

Ipak, neurološki podaci nude samo fragment afektivnog odgovora, onaj koji se odvija na nivou mozga, te ne mogu zahvatiti njegov puni društveni, kulturni i politički kontekst (Levy & Mazar, 2018; Poldrack & Farah, 2015). Na primjer, moguće je detektovati da politički simbol izaziva aktivaciju amigdale (povezane sa strahom), ali bez razumijevanja kulturne i istorijske pozadine grupe koja taj simbol percipira, značenje te reakcije ostaje nepotpuno.

Dodatno, ove metode su skupe, tehnički zahtjevne i logistički ograničene. Troškovi opreme, potrebe za multidisciplinarnim timovima i složene etičke procedure često ograničavaju broj ispitanika, što sužava mogućnosti generalizacije. Na kraju, neuroznanost ne može u potpunosti objasniti kako se afekti integiraju u kompleksne političke dinamike, jer izostavlja analizu društvenih odnosa, jezičkih konstrukcija i institucionalnih struktura koje oblikuju afektivnu politiku.

Etički izazovi

Istraživanje političkog afekta nosi specifične etičke rizike, naročito kada uključuje osjetljive metode kao što su intervjui, fokus grupe, eksperimenti s afektivnim stimulansima ili uvid u privatne digitalne podatke. Budući da mnoge političke emocije proizlaze iz traumatskih iskustava, postoji i opasnost od retraumatizacije ispitanika ili izazivanja emocionalne nelagode (Sieber & Tolich, 2013). Poseban oprez potreban je kod ek-

sperimentalne manipulacije afektivnim sadržajima kada se sudionicima izlažu simboli, slike, vijesti ili simulirani scenariji s ciljem izazivanja emocija.

Odgovor na etičke izazove je informirani pristanak koji jasno komunicira ciljeve, metode i prava sudionicima uključujući pravo da se povuku iz istraživanja u bilo kojem trenutku, bez posljedica. Dodatno, osjetljiva priroda afektivnih podataka zahtijeva mjere zaštite privatnosti i povjerljivosti. Emocionalni odgovori na političke teme nerijetko otkrivaju lične stavove koji, ako postanu javni, mogu dovesti do stigmatizacije, političkog pritiska ili čak represije. Zato se etička odgovornost istraživača ne završava na formalnim procedurama, već zahtijeva kontinuiranu osjetljivost na afektivnu ranjivost ispitanika, kao i refleksiju o vlastitim pozicijama moći i interpretacije (Sieber & Tolich, 2013).

Interpretacija podataka u istraživanju političkog afekta

Interpretacija političkog afekta neminovno se suočava s epistemološkim izazovima jer se bavi subjektivnim, tjelesnim i često neartikuliranim emocionalnim iskustvima koja izmiču jednostavnom objektiviziranju (Massumi, 2015; Silverman, 2020). Interpretacija takvih podataka zahtijeva specifične vještine, poput kombinacije teorijske orijentacije, kulturne osjetljivosti i analitičke intuicije. U tom smislu, analiza političkog afekta poprima određene karakteristike kreativno-umjetničkog djelovanja ali ostaje utemeljena na sistematskim metodološkim principima koji osiguravaju validnost i pouzdanost.

Uspješna interpretacija afektivnih izraza nezamisliva je bez dubljeg razumijevanja šireg društvenog, kulturnog i historijskog konteksta. Jezička značenja i afektivni okidači oblikuju se unutar tih okvira, što znači da analiza političkog diskursa mora uključivati svijest o historijskim trauma-

ma, kolektivnim sjećanjima i normama koje određuju šta se može osjećati, kada i kako. Na primjer, analiza nacionalističkog diskursa u Bosni i Hercegovini iz perioda pred rat 1990-ih zahtijeva uvid u emocionalnu *ljepljivost* oznaka poput „Turci“ ili „Ustaše“. Takve riječi nisu samo referencije na historiju, već proizvodi traumatskih narativa koji su postali stabilni afektivni čvorovi u kolektivnom pamćenju (Bar-Tal, 2007).

Kako bi se afektivno zasićeni simboli i slogani pravilno dešifrirali, potrebno je primijeniti semiotičke alate koji omogućavaju tumačenje emocionalnih poruka koje nisu nužno eksplicitne, ali koje se prenose kroz boje, oblike, intonaciju, metafore i prostorne aranžmane. U političkom diskursu, to može značiti fokus na metafore koje služe kao most između apstraktnih koncepata i tjelesnih senzacija. Tako, recimo, metafora „reznja živog tkiva srpskog naroda“, korištena u kontekstu raspada Jugoslavije, povezuje fizičku bol s apstraktnim gubitkom, što proizvodi duboko emocionalni efekt koji legitimizuje nacionalističku mobilizaciju (Fairclough, 2003; Lakoff, 2004).

Ovakve interpretacije zahtijevaju ne samo poznavanje jezika, već i sposobnost da se prepozna kako jezik, slike i simboli strukturiraju emocionalne realnosti. U tom kontekstu, korisnim se pokazuje i frame analiza, metodološki pristup koji je razvio Erving Goffman (1974), a koji omogućuje identifikaciju načina na koje se situacije uokviruju u javnom diskursu. Emocionalni okviri (frames) definišu šta je problem, ko je odgovoran, šta je moralno prihvatljivo, i kakva se akcija očekuje, pritom aktivirajući afekte koji podržavaju određene interpretacije stvarnosti.

Robert Entman je ovaj pristup dodatno sistematizirao, identifikujući četiri ključna elementa okvira: definisanje problema, identifikaciju uzroka, moralnu evaluaciju i preporuku za djelovanje (1993). Frame analiza se može produktivno kombinovati s analizom korpusa (Corpus Analysis), koja kvantitativno prati učestalost emocionalno obojenih izraza u političkom jeziku. Korištenjem ovih metoda moguće je mapirati dominantne afektivne strukture u diskursu, njegove glavne performativne linije, emocionalne rezonance i simboličke kodove.

U tumačenju političkog afekta, empatija igra ključnu epistemološku ulogu. Istraživač mora biti sposoban „ući u kožu“ drugih kako bi se približio intenzitetima koji oblikuju njihove afektivne svjetonazore (Hochschild, 2016; Silverman, 2020). To zahtijeva sposobnost usmjeravanja vlastitih osjećaja prema emocionalnim iskustvima drugih, posebno kada je riječ o političkim afektima koji proizlaze iz kolektivnih trauma, poniženja ili gubitaka.

Empatija, međutim, ne smije postati puka identifikacija. Ona mora biti utemeljena na kritičkoj refleksiji o vlastitim političkim uvjerenjima, emocionalnim reakcijama i interpretativnim sklonostima. Istraživač je uvijek i sam afektivno pozicioniran, i tek kad je toga svjestan može izgraditi distancu potrebnu za smislenu analizu. Refleksivnost pomaže u razotkrivanju latentnih pristranosti i u omogućavanju analize koja je istovremeno angažirana i analitički precizna.

U konačnici, cilj je objediniti intertekstualnost i hermeneutiku kao nerazdvojne dimenzije afektivnog razumijevanja (Fairclough, 2003). Intertekstualna analiza omogućava istraživaču da poveže političke govore, medijske članke, kulturne artefakte i sadržaje s društvenih mreža, mapirajući širenje i preoblikovanje afekata poput straha, bijesa, ponosa ili nade kroz različite tekstualne i vizualne forme. Ti tragovi afekta uvijek odzvanjaju prethodnim diskursima i simbolima, što zahtijeva pažljivo praćenje njihovih ponovnih pojavljivanja, mutacija i emocionalne „ljepljivosti“.

Hermeneutička dimenzija, s druge strane, omogućava tumačenje dubinskih značenja tih tekstualnih i vizualnih elemenata, dešifrirajući kako retoričke figure, metafore, slike i slogani prenose afektivne poruke. U političkom diskursu, ovi izrazi funkcionišu kao afektivni prijenosnici koji oblikuju percepciju, mobiliziraju emocije i legitimiraju političke stavove. Tumačenje afekta dakle uvijek uključuje razumijevanje kako se značenja proizvode unutar šireg diskurzivnog polja i kroz historijski obojene

simboličke mreže. Analiza afekta stoga nije samo interpretacija jednog teksta, već kritičko čitanje emocionalne ekonomije u kojoj se taj tekst upisuje.

Kako se afekti često prenose i kroz vizualne medije, analiza političkih fotografija, videozapisa, simbola i grafičkih kompozicija postaje neizostavna. Posjedovanje vizualne pismenosti omogućava istraživaču da prepozna afektivne kodove koji djeluju mimo verbalnog jezika, kroz boje, položaje tijela, svjetlosne kontraste, ili prostornu organizaciju kadra.

Mješovita metodologija

Zbog složene prirode afekta i ograničenja svake pojedinačne metode, korisno je primijeniti mješovite pristupe koji kombinuju kvalitativne i kvantitativne alate. Takva kombinacija omogućava višedimenzionalnu analizu gdje se, primjerice, diskurzivna analiza može nadopuniti intervjuima, a nalazi potvrditi anketama ili eksperimentima. Uspostavlja se metodološki most između interpretativne dubine i statističke širine (Silverman, 2020).

Također, tumačenje originalno prikupljenih podataka može se kontekstualizirati pomoću već postojećih istraživanja, naročito onih koja su resursno intenzivna, poput studija javnog mnijenja, eksperimentalnih ispitivanja ili neuroznanstvenih analiza. Istraživači s ograničenim pristupom resursima mogu se tako osloniti na sekundarne izvore kako bi dopunili vlastita kvalitativna saznanja.

Zaključno

Metodologija istraživanja političkog afekta mora pratiti njegovu unutarnju složenost kao sile koja je istovremeno subjektivna i kolektivna, racionalna i tjelesna, jezična i vizualna, stabilna i eruptivna. Nijedna individualna metoda ne pokriva sve aspekte. Neke nude dubinu, druge širinu. Neke omogućavaju uzročnu preciznost, druge hvataju afektivnu rezonancu u njenoj ambivalentnosti i fluidnosti.

Zato je od ključne važnosti metodološka fleksibilnost praćena teorijskom oštrinom i etičkom osjetljivošću. Istraživač mora istovremeno mjeriti i tumačiti, analizirati i osjećati, prepoznati gdje afekti stabilizuju poredak, a gdje ga potresaju. U konačnici, baviti se političkim afektom znači prihvatiti da je istina o politici često neizgovoriva, ali ne i neosjetna. Upravo zato, metodologija u ovom području nije samo tehnički okvir, već je i odluka o tome čije emocije slušamo, kako ih tumačimo, i šta odlučujemo učiniti s onim što smo osjetili.

6. MEDIJI KAO AFEKTIVNI POSREDNICI

Mediji su ključni posrednici u cirkulaciji afekta koji ne samo da prenose informacije, već i oblikuju afektivne reakcije (Street, 2001). Prikazi nasilja, izbjegličkih kolona, političkih govora ili socijalnih nepravdi uvijek uključuju određeni izbor prezentacije koji sugerije kako da reagujemo. Isti prizor, bilo to tijelo na pločniku, političar u suzama ili kolona izbjeglica, može izazvati bijes, sažaljenje, strah ili ravnodušnost, u zavisnosti od tonske podloge, kadriranja, izbora riječi i pridruženog narativa. Na taj način, mediji usmjeravaju političke reakcije i konfiguriraju javni prostor (Cerkez, 2009)

Medijska proizvodnja afekta funkcioniše kroz kontinuitet i ponavljanje. Narativi, lica i simboli koji se neprestano pojavljuju s vremenom postaju emocionalne orijentacione tačke. Neke skupine se time učvršćuju kao žrtve vrijedne empatije, dok se druge prikazuju kao trajna prijetnja, devijacija ili izvor moralne prijepornosti. Te selekcije, hijerarhije i režimi vidljivosti rezultat su uređivačkih odluka koje su istovremeno estetske, afektivne i političke.

Riječ nije samo o slučajevima eksplicitno emotivnih sadržaja. Čak i vijesti koje se predstavljaju kao faktografski neutralne, poput ekonomskih izvještaja, političkih saopštenja ili tehničkih analiza, sadrže afektivne kodove koji usmjeravaju doživljaj publike koji nisu uvijek očigledni, ali proizvode specifične emocionalne efekte. Na primjer, ironičan ton u komentaru može posramiti ili ismijati određenu političku opciju bez potrebe za otvorenim napadom. Senzacionalističke formulacije, poput "drama u parlamentu" ili "tenzije na ulicama", pojačavaju osjećaj krize i urgencije čak i kada se radi o rutinskim događajima.

S razvojem digitalnih medija, uloga afektivnog formatiranja postaje još izraženija. Društvene mreže, algoritamska selekcija sadržaja i viralna logika dodatno akceleriraju cirkulaciju afekta. Emotivni intenziteti koji generišu pažnju, poput šoka, ogorčenja ili ushićenja, postaju osnovna valuta u savremenoj informacijskoj ekonomiji (Kramer et al., 2014; Tufekci, 2015). Tako se razvija afektivni kapitalizam u kojem gledanost, klikovi i brzina dijeljenja postaju jedino mjerilo vrijednosti (Zuboff, 2019). O tim digitalnim mehanizmima detaljnije se raspravlja u osmom poglavlju.

Afektivni prag vijesti: Šta postaje (i ostaje) vijest

Jedan od najefikasnijih, ali često nevidljivih oblika uticaja medija ogleđa se u mogućnosti da odrede šta uopšte postaje vijest. Uključivanje nekog događaja u medijski prostor uvijek nosi emocionalno i političko značenje. Vijest je rezultat uređivačkih odluka koje se oslanjaju upravo na procjenu da li će izazvati interes, zabrinutost, suosjećanje, ljutnju, strah ili osjećaj moralne hitnosti (Shoemaker & Vos, 2009). Osim broja žrtava ili razmjera razaranja, u obzir se uzima čitav niz dodatnih faktora koji određuju narativni potencijal događaja. To uključuje kulturnu bliskost s publikom (koliko su „naši“ ili „razumljivi“ akteri priče), geografsku lokaciju (blizina, prepoznatljivost, strateški značaj), prisustvo poznatih aktera (političara, selebritija, međunarodnih institucija), kao i narativnu kompatibilnost sa postojećim medijskim obrascima.

Događaji koji se mogu uklopiti u priče o nevinim žrtvama, junaštvu, iznenadnim tragedijama ili simboličkim prekretnicama imaju znatno veće šanse da postanu vijest. Takvi narativi ne zahtijevaju dodatno objašnjenje jer već su prepoznatljivi, brzo mobiliziraju osjećanja i lako cirkulišu kroz medijski prostor (Chouilaraki, 2013). Nasuprot tome, patnje koje su ambivalentne, koje zahtijevaju historijski ili politički kontekst, ili

dolaze iz dijelova svijeta s manjkom geopolitičke važnosti, ne prelaze prag afektivne razumljivosti i često ostaju nevidljive.

Rezultat takve afektivne selekcije je hijerarhija bola. Određene tragedije postaju globalni simboli, dok se druge dešavaju u tišini, bez naracije, kadra, muzike i suza (Hochschild, 2016). Život jedne žrtve može biti ispričan kroz ime, fotografiju, porodičnu priču i snove koje više neće ostvariti. Druga žrtva ostaje broj bez lica. Ovakve razlike vidljive su u svakodnevnom medijskom pejzažu. Požar u zapadnoj Evropi može postati svjetska vijest, dok pogrom u Jemenu ili Sudanu često ostaju prikazani kao tehnički izvještaj, bez emotivnog okvira i bez simboličke težine.

Formatiranje osjećaja: Stil, ritam i ponavljanje

Pored izbora vijesti, afektivna uloga medija se jednako snažno izražava kroz način izvještavanja. U savremenom medijskom pejzažu, posebno na digitalnim platformama i televiziji, sve veći prostor zauzimaju kratki i ubrzani informativni formati. Dok dubinska shvatanja zahtijevaju sporije i refleksivnije čitanje stvarnosti, ovi formati treniraju tijelo na brze, impulsivne emocionalne reakcije. Njihov cilj nije da objasne, već da izazovu afektivni udar koji podiže napetost, ubrzava ritam i stvara osjećaj hitnosti.

Upravo zbog ovoga medijski narativi često koriste sredstva senzacije. Crveni naslovi, uzvici, alarmantni tonovi, dramatične montaže, potresne slike i nagli kontrasti postaju stilska norma. Vizualna i zvučna prekomjernost funkcioniše kao šifra emocionalne mobilizacije. Informacija se podređuje osjećaju, a rezultat je ubrzani, fragmentirani ritam koji tijelo registruje prije nego što razum stigne da procesuirati značenje.

Ovdje ne govorimo samo o vijestima i političkim emisijama. Zabavni programi, talk showovi, reality sadržaji, sportski prenosi i jutarnji magazini jednako oblikuju emocionalne režime društva. Iako često shvaćeni kao trivijalni, oni usmjeravaju osjećanja publike tako što sugeriraju koje se reakcije smatraju poželjnim, a koje neprihvatljivim. Na taj način mapiraju granice onoga što se treba osjećati u datim situacijama. Reality emisije posebno ističu prenapregnute emocionalne ispade, podstičući gledaoce da odgovore visceralno, stidom, osudom, saosjećanjem ili prezirom.

Šta se, u svemu tome, dešava s istinom? Njeno razumijevanje traži vrijeme, kontekst i nijanse, a to teško nalazi uporište u pejzažu koji nagrađuje brzinu, afekt i efekat. Oni koji pokušavaju da unesu složenost i zadržku često djeluju hladno, neuvjerljivo i presporo za tempo savremenih medija. Mediji koji insistiraju na kompleksnosti i intelektualnoj odgovornosti ostaju potisnuti, sa ograničenim dometom i slabim algoritamskim odzivom. Publika, naviknuta na emocionalne eksplozije, sve teže prati tihe, nijansirane impulse racionalne analize.

U tom smislu, koncept postčinjeničnog svijeta (post-truth), kako ga razvijaju autori poput Lee McIntyrea i Williama Daviesa (Davies, 2017; McIntyre, 2018), označava promjenu u načinu na koji se istina prepoznaje, vrednuje i komunicira. William Davies ističe da je postčinjeničnost "kriza autoriteta", u kojoj je emocionalna rezonanca zamijenila epistemološku validaciju.

Ovo medijsko stanje ima duboke političke implikacije jer stvara novu logiku legitimiteta u kojoj se istina doživljava, a ne zaključuje. Kako primjećuje Lee McIntyre, postčinjeničnost nije puka laž, već „namjerno ignorisanje činjenica u korist ličnih uvjerenja i emocionalnih potreba“ (McIntyre, 2018: 25). U tom okviru, granica između informacije i osjećaja postaje sve poroznija, što otvara prostor za manipulaciju, polarizaciju i normalizaciju nasilja kroz afektivno uvjerljive narative.

Politička pozornica osjećanja

Jedno od najintenzivnijih žarišta savremene proizvodnje političkog afekta nalazimo u komentatorskim emisijama, političkim talk-show programima i javnim debatama. Za razliku od klasičnih informativnih formata koji barem nominalno zadržavaju normu objektivnosti, ovi programi otvoreno afirmišu emocionalnu ekspresiju kao osnovni oblik političke komunikacije. U tom prostoru afekt ne djeluje kao sporedna pojava, već kao glavna valuta političkog učinka.

Struktura ovih emisija počiva na izraženoj dramaturgiji. Voditelji podižu ton, gosti se nadvikuju, prekidaju i izazivaju jedni druge, dok publika aktivno učestvuje aplaudiranjem, negodovanjem ili skandiranjem. Unutar tog rituala jasno se prepoznaju elementi pozorišnog okvira, odnosno sastoje se od zapleta, sukoba, kulminacije i emocionalnog pražnjenja. Razlika je u tome što se ne igra fikcija, već se izvodi politička realnost kao afektivni spektakl.

Ovu transformaciju političke komunikacije možemo razumjeti i kroz teoriju Guya Deborda (1994) o "društvu spektakla". U kontekstu talk-show politike, spektakl postaje primarni medij kroz koji se proizvodi politička smisao. Gledatelj ne prati argumente, već „navija“ za onoga ko najviše odgovara njegovom emocionalnom kodu. Na taj način, javna sfera se pretvara u pozornicu osjećanja, gdje je cilj ne toliko uvjeriti protivnika, koliko zadržati lojalnost publike kroz afektivnu identifikaciju.

Najvidljiviji primjer ove afektivne dramaturgije je način na koji se prenose izbori. Umjesto analize programa, javnih politika i dugoročnih posljedica, dominantni narativ se fokusira na tzv. "horse race" dimenziju, odnosno trku kandidata, trenutna mjerenja popularnosti, gafove i izborne obrte (Couldry & Hepp, 2017; Papacharissi, 2015). Kandidati postaju sportisti, partije navijački timovi, a novinarski izvještaji podsjećaju na

sportske prenose koji bodre publiku i podižu napetost. Izborna kampa- nja se tako pretvara u emocionalnu utakmicu, u kojoj gubici izazivaju bi- jes, a pobjede euforiju, dok samo pitanje kakav svijet će nastati nakon izbora ostaje u pozadini.

Ova estetizacija političkog takmičenja posebno dolazi do izražaja to- kom izbornih noći, kada vodeći mediji poput CNN-a proizvode drama- turgiju nalik sportskim prijenosima. Vizuelne mape koje trepere u real- nom vremenu, "key race alert" grafike koje iskaču kao da najavljuju gol, analitičari koji gotovo zadrhtalog glasa izgovaraju "prelazimo sada u Mi- chigan" ili "još samo 1% do potpune slike iz Nevade", usmjeravaju pa- žnju publike prema ishodu kao adrenalinskom trenutku, a ne političkoj odluci. Medijski spektakl tako nudi trku, ritam, tenziju i kolektivno iščeki- vanje, osjećaj nacionalnog sportskog finala, u kojem je bitno ko će prvi "preći cilj".

Ovakva emocionalizacija javne debate proizvodi afektivnu polarizaci- ju u kojoj razlike među stavovima prerastaju u razdvajanja među svje- tovima. Tamo gdje je postojala mogućnost neslaganja, javlja se moralna podjela (Ranciere, 2004). Onaj ko ne dijeli naše emocije, ne dijeli ni naš pogled na svijet. Zdravi razum ustupa mjesto onome što se doživljava kao zdravi osjećaj, a to je spontana, instinktivna pozicija koja djeluje pri- rodno i neupitno. Ideološke razlike gube jasnoću pred emocionalnim lojalnostima. Na taj način se oblikuje sama karta političkih osjećanja i postavljaju nove granice onoga što je dozvoljeno, osjetljivo i politički re- levantno.

Empatija i isključenje: Politička selekcija osjećanja

Uloga medija u oblikovanju afektivnih režima postaje najvidljivija kada se analizira selektivna proizvodnja empatije. Iako se empatija često doživljava kao univerzalni ljudski refleks, njezin javni izraz zavisi od specifičnih režima vidljivosti. Dva sukoba s približno jednakim razmjerama nasilja i stradanja mogu izazvati radikalno različite javne reakcije. Jedan postaje predmet solidarnosnih kampanja, protestnih skupova i emotivnih istupa poznatih ličnosti, dok se drugi tretira kao udaljena, tehnička ili čak “nečitljiva” kriza.

Čak i prizori za koje pretpostavljamo da automatski izazivaju saosjećanje, poput smrti djeteta, podliježu toj selektivnosti. U jednom kontekstu može biti prikazana kao nepodnošljiva tragedija, uz suze voditelja, poruke saosjećanja i zahtjeve za intervencijom (Papacharissi, 2015). U drugom slučaju, isti gubitak biva označen kao “kolateralna šteta” bez vizualne podrške, izvan kadra, lišen jezika tuge. Presudna razlika ne leži u samom činu nasilja, već u tome kome to dijete pripada i kako je njegova smrt prikazana vizualno, verbalno, narativno i afektivno. Etnička, politička i kulturna pripadnost žrtve uveliko određuje da li će njena patnja pokrenuti osjećanje, šutnju ili sumnju.

Genocidno ubijanje Palestinaca u Gazi nakon 2023. godine najočitije pokazuje ovu logiku selektivne afektivnosti. Iako je riječ o vojnoj operaciji koja je rezultirala masovnim civilnim žrtvama, uključujući hiljade djece, vodeći zapadni mediji su je u prvim sedmicama sukoba uporno opisivali kao Izraelsku “samoodbranu”. Izvještaji su bili reducirani na apstraktne formulacije, bez prizora tijela i emocionalne naracije. Patnja je bila svedena na depersonalizirane brojke. Suprotno tome, Izraelski gubici su od samog početka predstavljeni kroz individualne priče, imena poginulih, fotografije, lične anegdote, prekinute snove. Žrtva je imala lice, glas i pripovijest.

U savremenom medijskom svijetu, opasnije od širenja mržnje je upravo izvještavanje koje patnju čini dosadnom, smrt izgubi dramaturgiju a tijelo bez imena postane pozadinski šum. U tom trenutku, pored empatije nestaje i mogućnost da se na tu smrt ikada odgovori. Ta neosjećena bol je signal da je nasilje već normalizovano, prihvaćeno, i ugrađeno u svakodnevicu.

Ipak, mediji nisu samo kanali reprodukcije dominantnih afektivnih režima. Oni mogu postati i prostori afektivnog otpora, naročito kada u njima izrone trenuci empatije prema onima koji su predstavljeni kao prijetnja, devijacija ili neprijatelj. Takvi trenuci izazivaju afektivno pomjeranje koje narušava binarne kodove koji dijele svijet na vrijedne i bezvrijedne živote. U tom smislu, empatija se može manifestovati kao politički čin prepoznavanja nevidljivog i osjećanja onoga što hegemonijski diskurs sugerše da nije vrijedno osjećanja.

Ovakve pukotine u medijskoj infrastrukturi mogu se pojaviti i spontano kroz svjedočanstva, slike koje izmiču kontroli narativa, ili nenamjerne susrete sa patnjom koja razbija zadata strukturu osjećanja. Posebno u digitalnom prostoru, gdje korisnici sve više kreiraju i dijele sadržaj izvan institucionalnog okvira, mogućnost za pojavu afektivnog otpora postaje izraženija. O tim potencijalima za disruptivnu empatiju i digitalni otpor detaljnije će biti riječi u posljednjem poglavlju.

7. POLITIKA INATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Teorija afekta nam govori da se savremene političke dinamike mogu najdublje razumjeti kroz analizu emocionalnih obrazaca u njihovim specifičnim kontekstima. U postdejtonskoj Bosni i Hercegovini jedan od najupečatljivijih takvih obrazaca je senzibilitet koji se u svakodnevnom govoru opisuje riječju inat. Iako se u javnom govoru i političkim analizama često tretira kao sporedna emocionalna reakcija, ovdje inat razmatramo kao osnovnu matricu političkog ponašanja. Inat je u Bosni i Hercegovini institucionaliziran kroz jezik, rituale, simboličke prakse i svakodnevne obrasce djelovanja. Njegova snaga vidljiva je i u urbanim simbolima poput sarajevske "Inat kuće", koja materijalizuje ovaj osjećaj i afirmiše ga kao društvenu vrijednost (Sarajevska Sehara, 2020).

Afektivna struktura inata

Ubosanskohercegovačkom kontekstu, inat je emocionalni odgovor na percipiranu nepravdu čije značenje možemo opisati kroz poređenje sa bijesom ili osvetom. Bijes traži trenutno ispoljavanje, osveta ciljanu akciju, dok inat opstaje kao tihi, uporan prkos. Ponašajno se manifestuje kao otpor koji potvrđuje osjećaj dostojanstva. U toj afektivnoj logici, popuštanje znači poniženje, dok sabotiranje, ignorisanje, destruktivna pasivnost, pa čak i samopovređivanje, potvrđuju grupnu dosljednost i unutrašnju čast (Bessuener, 2017).

U okvirima etnopolitičkih rivalstava, nacionalistički akteri koriste inat kao sredstvo političke mobilizacije. Otpor se predstavlja kao oblik iden-

titeta, dok se kompromis označava kao moralna izdaja. Time se ne samo blokira institucionalni napredak, nego i održava stanje stalne političke napetosti.

Politička moć inata ne proizlazi automatski iz afektivnog nasljeđa, nego se izgrađuje kroz organizaciju pamćenja u školskim narativima, komemoracijama, medijskim obrascima i porodičnim pričama. U bošnjačkoj, hrvatskoj i srpskoj kolektivnoj imaginaciji dominiraju narativi u kojima se vlastita grupa vidi kao jedina istinska žrtva historijske nepravde (Bougarel, Xavier, 2017). Istovremeno, u lokalnim narativnim tradicijama, inat se često slavi kao vrlina i znak karakterne snage. U savremenom govoru vezuje se za ratnu otpornost, herojstvo i sposobnost preživljavanja. U poslijeratnom kontekstu, nastavlja živjeti kroz održavanje neostvarenih ratnih ciljeva i odbijanje političkih kompromisa.

Tako koncipiran, inat se javlja kao "prirodan" odgovor na percipiranu nepravdu. Da bi se očuvao moralni poredak, ništa ne smije biti prepušteno onima koji su za tu nepravdu odgovorni. Budući da ta strana negira da se nepravda uopšte dogodila, svaka empatija prema njihovoj patnji doživljava se kao moralna kapitulacija. Ova logika nije samo reaktivna nego i anticipativna, jer polazi od anksioznosti da će druga strana ponovo djelovati. Zbog toga zahtijeva preventivni odgovor kroz sabotiranje ili pasivno odbijanje saradnje.

U ranijoj diskusiji smo vidjeli da su afektivne orijentacije uvijek oblikovane odnosima moći. Politički inat u BiH nije izuzetak. Kao što je pokazano u drugom poglavlju, političke percepcije satkane su od isprepletenosti misli i osjećaja, odnosno onoga što Massumi naziva *thinking-feeling*. Tu se nalazi i razlog zašto bijes i potrebu za osvetom češće ispoljava jača strana koja je u poziciji da provede te osjećaje u djelo. Slabija strana osjeća prkos, koji u svojim ekstremnim oblicima može prerasti u mučeništvo.

U tom smislu, inat treba razumjeti kao senzibilitet koji se javlja u uslovima relativne ravnoteže moći. Njegova dinamika počiva na principu uzajamne iritacije, odnosno svojevrsnom "tit-for-tat" obrascu. Upravo ta ravnoteža čini ga afektivnim okvirom političkog djelovanja u Bosni i Hercegovini. Rat je završen kompromisnim sporazumom, a postojeća institucionalna konfiguracija onemogućava ostvarenje maksimalističkih ciljeva. Budući da niko ne može pobijediti, ali svi mogu blokirati, inat postaje afektivni pokretač političkih tehnika.

Odnosi moći nisu jedini razlog što je afektivna orijentacija inata prilagođena bosanskohercegovačkom kontekstu. Ovaj senzibilitet se razvija u sredinama gdje međuetnička stigma nije apsolutna, već selektivna, promjenjiva i često ublažena svakodnevnim kontaktima. Iako se Bosna i Hercegovina često prikazuje kao društvo dubokih netrpeljivosti, pažljiviya analiza otkriva da politička neprijateljstva ne prelaze u potpunu društvenu isključivost (Brethfeld & Vadakaria, 2019). Za razliku od konteksta poput izraelsko-palestinskog ili armensko-azerbejdžanskog, ovdje etničke razlike ne sprječavaju radne odnose, prijateljstva ili svakodnevnu bliskost. Ta relativna kulturna propustljivost omogućava da se "drugi" vidi ne kao apsolutni neprijatelj, nego kao onaj kome treba uskratiti zadovoljstvo na simboličko-političkoj ravni (Jansen et al., 2017). Upravo u toj nijansiranoj blizini inat dobija svoju snagu. Umjesto afekata eliminacije, on mobilizuje frustraciju u pravcu uporne, ritualizovane opstrukcije i emocionalnog nadmudrivanja koje protivnika ostavlja bez trijumfa.

Naravno, postojeći nivo stigme u Bosni i Hercegovini nosi i potencijal radikalizacije koja bi mogla naglo pokidati postojeća međuetnička tkiva i dovesti do afektivne polarizacije. Politički animoziteti nižeg intenziteta u određenim okolnostima mogu eskalirati u generalizirane mržnje. Međutim, takva radikalizacija nije automatska posljedica postojećih odnosa, nego rezultat njihove političke instrumentalizacije i usmjeravanja s nivoa elita. Sljedeće sekcije razmatraju kako se ova politika materijalizuje u konkretnim praksama.

Mapiranje inata: Simbolička i prostorna gramatika poslijeratne politike

Afektivna logika inata u Bosni i Hercegovini izražava se kroz prostor, jezik, rituale i političke geste. Iako se rijetko eksplicitno imenuje, prepoznaje se u obrascima ponašanja čija je namjera izazivanje nelagode, poniženja ili frustracije kod etničkog rivala. Djelimično se može tumačiti kao izvor kolektivne energije za ostvarenje etnopolitičkih ciljeva, ali njen domet prevazilazi puku instrumentalnu svrhu. Inat se često ispoljava kroz činove koji ne donose nikakav opipljiv politički dobitak. Može biti povezan sa širim strategijama, ali ne proizlazi nužno iz njih.

Jedan od najuočljivijih modaliteta političkog inata jeste prostorno-simbolički. Murali, zastave, natpisi, spomenici i imena ulica zasićuju javni prostor znakovima etničke pripadnosti, posebno na mjestima gdje je njihova vidljivost politički i emocionalno najsnažnija, poput administrativnih linija, entitetskih prelaza i državnih institucija (Mujkic, 2007). Ovi znakovi funkcionišu kao afektivni markeri, potvrđujući prisustvo jedne zajednice i istovremeno signalizirajući prijetnju drugoj.

Jedan od najočitijih primjera simboličkog inata je spomen-ploča Ratku Mladiću postavljena uz saobraćajnicu između Sarajeva i Istočnog Sarajeva. Višestruko uklanjana i brzo vraćana, s unaprijed pripremljenim kopijama, ploča je pažljivo inscenirana gesta inata. Njena svrha je da bude viđena, obilježi teritoriju i iritira etničkog rivala. Isti afektivni napon prisutan je i u natpisima „Dobrodošli u Republiku Srpsku“ na entitetskim granicama, čija veličina, lokacija i redovno održavanje stvaraju osjećaj narativne dominacije (Srpska365.net, 2025). Fizički prostor tako dobija afektivni sloj, postajući medij granica i političkih signala.

Mostar nudi primjer inata ugrađenog u samu gradsku arhitekturu. S hrvatski većinske zapadne strane grada, disproporcionalno visoka crkvena kula i veliki krst na brdu dominiraju horizontom. Njihov položaj

i noćna osvjetljenost osiguravaju stalnu vidljivost s bošnjački većinske istočne strane, čime se vizuelno polje pretvara u prostor upisa simboličke dominacije (Traynor, 2004). Arhitektura postaje instrument tvrdokornog prisustva, a panorama grada bojno polje političke simbolike.

Inat se prilagođava i pravnim okvirima. Primjer je postavljanje statue kralja Tvrtka I u Sarajevu 2023. godine, izvedeno kroz manevar korištenja zakona o privremenim instalacijama. Višegodišnje opstrukcije zaobiđene su tehničkim rješenjem koje omogućava da statua ostane na mjestu bez formalnog trajnog statusa (Sarajevo Times, 2023a). Postavljena nasuprot zgrade Predsjedništva BiH, svakodnevno proizvodi tihi politički pritisak na aktere koji osporavaju srednjovjekovni kontinuitet bosanske državnosti. Nije riječ o neutralnom spomeniku, nego o stalnoj vizuelnoj tvrdnji jednog historijskog narativa.

Jedan od najeksplicitnijih primjera međusobnog inata zabilježen je 2022. godine u "ratu saobraćajnim znakovima" u okolini Sarajeva. Sve je počelo kada su kantonalne vlasti na ulazima u grad postavile table s natpisom "1425 dana pod opsadom", mapirajući ratno iskustvo Sarajeva kao trajnu emocionalnu činjenicu. Odgovor iz Istočnog Sarajeva stigao je brzo, u vidu kontra-znakova: "Grad 157.000 Srba koji su morali napustiti Sarajevo" (Sarajevo Times, 2023b). Poruke su se pojavile na relativno bliskim lokacijama, nastojeći poništiti značenje jedna druge.

Ova logika prostorne i simboličke komunikacije prenosi se i na druga polja društvenog života. Jedno od najintenzivnijih među njima je stadion, prostor gdje se inat artikuliše glasom, tijelom i kolektivnim ritmom. Tokom utakmica reprezentacije Bosne i Hercegovine, navijači u dijelovima Federacije BiH ističu zastave s ljiljanima i pjevaju bivšu himnu, iako zvanična verzija nema riječi (N1 BiH, 2023). U Republici Srpskoj dominiraju obilježja Vojske RS i skandiranja imena Ratka Mladića (Klix.ba, 2024). U sredinama s hrvatskom većinom prisutni su simboli Herceg-Bosne, povremeni izrazi simpatije prema ustaškom naslijeđu i zvižduci državnoj himni (Avaz.ba, 2024).

Inat se prepoznaje i u retoričkim gestama, poput upotrebe jezičkih skraćenica. Srpski zvaničnici često koriste "BiH", izbjegavajući puno ime države, dok bošnjački političari sve češće govore samo "RS", svodeći entitet na birokratsku oznaku (Klix.ba, 2023). Naizgled neutralne ili banalne, ove formulacije nose implicitnu političku poruku distance, odbijanja priznanja i negiranja političkog legitimiteta druge strane.

Najstabilniji i najritualiziraniji performans političkog inata nalazi se u kalendaru sjećanja. Komemorativni datumi iz ratova devedesetih i Drugog svjetskog rata služe suprotstavljenim stranama kao pozornica za ceremonije u kojima je pozadinski inat prekriven retoričkim slojem empatije prema žrtvama. Afektivni smisao tih komemoracija otkriva se u tome što tuga nije dominantan ton, a primarna poruka je narativni otpor. Sjećanje reafirmiše vlastitu žrtvu i šalje jasnu poruku nepristajanja na tuđu verziju prošlosti (Luitjens & Schoorel, 2022). Kalendar jednog naroda isključuje kalendar drugog, a tuđe stradanje se relativizuje ili potpuno prešućuje.

Etnonacionalne politike i inat

Akademski realisti mogli bi tvrditi da su do sada navedeni primjeri tek simboličke manifestacije dubljih etničkih interesa. No ta tvrdnja ne izdržava ozbiljniju analizu. Čak i bez teorijskih pristupa koji brišu granicu između riječi i djela, jasno je da inat prelazi simboličku ravan i prerasta u osnovnu logiku političkog ponašanja. Njegova prisutnost u zakonodavstvu, budžetima i političkim odlukama nije sporadična, već sistemska.

Jedan od najupečatljivijih primjera je obilježavanje 9. januara kao Dana Republike Srpske, uprkos višestrukim presudama o njegovoj neustavnosti. Odgovor na presude bio je nelegalni referendum iz 2016. godine ko-

jim se inat institucionalizirao kao direktna negacija državnog suda (Politika.rs, 2019). Predsjednik entiteta Milorad Dodik je također odgovorio na sudsku zabranu najavom još veće svečanosti, bez obzira na dodatne troškove i pravne posljedice. Završni dio ovog poglavlja detaljno će analizirati 9. januar kao primjer višeslojnog političkog performansa i ilustraciju kako afektivna analiza može razotkriti specifičnu logiku djelovanja unutar šire politike inata.

Drugi primjer inata kao afektivnog temelja političkih odluka zabilježen je u junu 2023. godine, kada je Narodna skupština Republike Srpske usvojila zakon kojim proglašava nevažećim presude Ustavnog suda Bosne i Hercegovine. Odluka je bila reakcija na stav da Sud može zasjedati bez prisustva entitetskih sudija. Iako se radilo i o političkoj kalkulaciji zasnovanoj na percepciji slabosti državnih institucija, tu kalkulaciju ne treba odvajati od sentimenta inata, koji podiže prag prihvatljivog rizika. Nekoliko dana kasnije Dodik je dodatno performativno učvrstio ovu logiku, podnoseći ironičnu krivičnu prijavu protiv samog sebe Tužilaštvu BiH, čin koji je konzumirao inat i donio mu aplauze vlastitog biračkog tijela. (Slobodna Evropa, 2023)

Inat se manifestuje i u odnosima prema međunarodnim akterima, pa čak i u humanitarnim krizama. Tako je 2023. godine RS samostalno poslala tim za spašavanje nakon zemljotresa u Turskoj, odbivši da učestvuje u zajedničkoj akciji države (Fokus.ba, 2023). Razlog nije bio u efikasnosti entitetskih timova, nego u inatskom porivu da se proizvede nefunkcionalnost centralnih institucija. Iako je odluka iziskivala trošak iz entitetskog budžeta, cijena je bila mala u odnosu na političko zadovoljstvo izazivanja iritacije druge strane.

Jedan od primjera inata s najdirektnijim političkim posljedicama jeste višestruki izbor Željka Komšića za hrvatskog člana Predsjedništva BiH. Njegov izbor omogućuju bošnjački, odnosno nehrvatski glasovi, što kod Hrvata u BiH izaziva iritaciju i homogenizaciju oko nacionalističke politike HDZ-a (Index.hr, 2018). Iako Komšić ima ograničene ustavne ovlasti,

njegova simbolička prisutnost održava trajnu političku napetost. Da je inat, a ne strateško promišljanje, bio motiv velikog broja glasova, potvrđuju i sami Komšićevi glasači, koji otvoreno i često ponosno priznaju da su glasali iz inata prema predsjedniku HDZ-a Draganu Čoviću. Na taj način, logika izbornog ponašanja prelazi iz sfere interesa u sferu emocionalne uzvratnosti.

Pojedine epizode pokazuju da se inat uopšte ne mora pretpostavljati, jer ga političke elite ponekad otvoreno priznaju. Primjer je crkva u Konjević Polju, nelegalno sagrađena na privatnom imanju Bošnjakinje, koju je Milorad Dodik javno nazvao "inat crkvom", dodavši da je podignuta upravo zato što je "neko tražio da je nema" (Avaz.ba, 2021). U drugom govoru svoju politiku opstrukcija opisao je kao pokazivanje "srednjeg prsta Zapadu", također "iz inata" (Vreme, 2023).

I druge etničke elite povremeno slave inat kao moralnu vrijednost, naročito u kontekstu govora o ratnom otporu i opstanku. U tom procesu, mediji imaju ključnu ulogu jer su etnički segmentirani, a narative o provokaciji i odgovoru oblikuju tako da izazovu afektivne reakcije i povećaju gledanost kod ciljne publike. Na taj način inat se pojačava, kruži i vraća u javni prostor, gdje postaje pozadinsko afektivno stanje.

Ritualizacija inata: 9. januar kao politička koreografija

Dok su prethodni dijelovi poglavlja razmatrali inat kao opšti afektivni obrazac političke svakodnevnice u Bosni i Hercegovini, ovdje se fokus pomjera na njegovu konkretizaciju u institucionalizovanom ritualu. Obilježavanje 9. januara, Dana Republike Srpske, prevazilazi puko sjećanje na prošlost, jer je riječ o planski osmišljenoj manifestaciji koja iz godine u godinu proizvodi afektivne efekte snažnije i stabilnije od svakodnevnih političkih poruka. Odluke Ustavnog suda BiH, kojima je pra-

znik proglašen neustavnim zbog ratnog porijekla i ekskluzivne simbolike, nisu oslabile njegovu funkciju. Naprotiv, zabrane su je učvrstile.

Ceremonije se odvijaju u precizno koreografisanom prostoru i vremenu, s jasnim institucionalnim potpisom i estetskim okvirom. Parade policijskih jedinica, defilei uniformisanih trupa, prisustvo ratnih veterana, nastupi dječijih horova, pjesme s nacionalnim motivima, blagoslovi sveštenika i mimohodi pred ključnim institucijama RS-a čine dramaturgiju dana. Javne televizije prenose događaj uživo, s režijom koja selektivno pojačava afekte ponosa i nacionalne pripadnosti. Kamere bilježe prizore iz ptičje perspektive, fokusiraju se na osmijehe djece, izraze lica ratnih veterana i talasanje zastava (RTRS Vijesti, 2025). Ulice Banjaluke, okićene bilbordima, transparentima i zastavama, postaju pozornica političke identifikacije, a time i fizička potvrda teritorijalne kontrole i emocionalne kohezije.

U takvom simboličkom ambijentu govornici premještaju značenje 9. januara iz njegovog historijskog okvira u savremeni politički trenutak. Riječi poput "neodustajanja", "legitimnih prava", "slobode", "ponosa" i "odbrane RS-a" uspostavljaju osjećaj stalne ugroženosti i permanentne borbe (Avaz.ba, 2020). U tom govornom režimu svrha praznika je učvršćivanje zajedničkog osjećaja unutar zajednice. Govori ne služe dijalektičkoj potrazi za istinom, već unutrašnjoj konsolidaciji i stvaranju afektivnog kontinuiteta. Na taj dan, unutrašnje podjele i tenzije se suspenduju, makar privremeno, u korist osjećaja jedinstva. Afekti se usmjeravaju i usklađuju kroz koreografiju, muziku, ikonografiju i ritam govora.

Međutim, ključno za razumijevanje 9. januara kao sastavnog dijela politike inata jeste to što njegova publika ne obitava samo unutar zajednice koja slavi. Emocionalni efekti praznika prelaze entitetske granice, proizvodeći drugačije, ali jednako intenzivne afekte i kod onih koji ga odbacuju. Za Bošnjake, 9. januar se povezuje s početkom rata, stvaranjem parainstitucija i zločinima koji su uslijedili, te time nosi težinu historijske traume. Svečana atmosfera u kojoj se obilježava stvara osjećaj moralne uvrede i nemoći.

Ove reakcije se dodatno pojačavaju političkim govorima i medijskim intervencijama. Političke partije takmiče se u retoričkim osudama, dok javni intelektualci naglašavaju simboličku nepravdu slavljenja ovog datuma, čime se svake godine iznova aktivira emotivna memorija rata i osjećaj nepriznatog stradanja. Tako cirkulacija afekata postaje dvosmjerna. Praznik proizvodi ponos i osjećaj pripadnosti unutar zajednice koja ga slavi, a istovremeno generira ogorčenje kod onih koji ga doživljavaju kao dan početka zločina.

U toj igri suprotstavljenih osjećaja ni pravni poredak ne stoji izvan afektivnih tokova. Odluke Ustavnog suda postaju okidači emotivnih talasa, stvarajući prostor za dodatnu dramatizaciju, simbolički materijal za produkciju inata i osjećaj superiornosti nad formalnim institucijama države. Na simboličkom nivou ovakav performans signalizira dominaciju nad sistemom čije se norme svjesno krše i to javno demonstrira.

U tom smislu, 9. januar je dan unaprijed rezervisan za konzumaciju inata kao godišnji ritual nepristajanja. Kao takav ne traži objašnjenje ni inovaciju. Njegova moć leži upravo u ponavljanju. Svaka nova generacija gleda isti defile, sluša iste riječi i usvaja isti osjećaj. Tako inat prelazi generacijske granice i učvršćuje se kao trajna afektivna matrica političkog života.

Zaključak: Inat kao afektivna infrastruktura blokade

Ovo poglavlje je pokazalo da inat u Bosni i Hercegovini nije nuspojava politike, nego stabilizovani oblik političkog osjećanja koji se prilagođava institucionalnim okvirima i obnavlja kroz svakodnevne prakse. Kao afektivna infrastruktura, utkan je u simboličke pejzaže, kalendare sjećanja, zakonodavne geste, izborne logike i javni govor. Njegova posebnost je u tome što nepristajanje čini emocionalno zadovoljavajućim i onda kada nema opipljivu političku djelotvornost.

U prostoru gdje nijedna politička zajednica ne može ostvariti maksimalističke ciljeve, a kompromis nema afektivnu privlačnost, inat postaje orijentir i potvrda postojećih osjećanja. To ne znači da on predstavlja samu srž konflikta, ali znači da djeluje kao afektivni senzibilitet koji ga oblikuje kroz vrijeme. U Bosni i Hercegovini, gdje su odnosi moći dovoljno uravnoteženi da spriječe dominaciju, ali i dovoljno napeti da onemoguće saradnju, on kreira stabilnost bez napretka.

Izrazi inata rijetko dolaze kao programske izjave, ali se ispoljavaju kroz tokove afekta koji kruže jezikom, pamćenjem i javnim performansima. Takva logika izmiče analitičkim kategorijama interesa, moći i racionalnog izbora. Samo afektivna analiza otkriva kako inat, a ne objektivizirani etnički interes ili strategija, ostaje jedna od najpostojanijih formi političkog djelovanja u Bosni i Hercegovini.

8. POLITIČKI AFEKT U DIGITALNOM DOBU

Digitalna revolucija radikalno je promijenila način na koji komuniciramo, otvorivši potpuno novi modalitet cirkulacije afekta. Digitalno okruženje postalo je prostor u kojem se afekti intenziviraju, transformiraju i instrumentaliziraju za političke ciljeve. Afektivni sadržaji, poput viralnih videozapisa, memova i emotivno nabijenih poruka, postali su ključni alati za širenje narativa i održavanje ideologija (Dean, 2010; Terranova, 2004). Rezultat može biti učvršćivanje postojećih odnosa moći, ali i njihovo subvertiranje kroz stvaranje uvjeta za mobilizaciju, otpor i društvenu promjenu.

Za razliku od prethodnih medijskih tehnologija, digitalni prostor uklanja vremenske i prostorne barijere. Dok je nekada politička poruka morala proći kroz uredničke filtere, danas može krenuti iz privatne sobe i za nekoliko minuta obići planetu. Time se mijenja i priroda političkog događaja jer sada postoji i u paralelnom, digitalnom vremensko-prostornom polju gdje ga doživljava globalna publika.

Digitalni mediji i afektivna ekonomija

Savremeni digitalni mediji funkcioniraju kao sofisticirani sustavi afektivne ekonomije. Teoretičari poput Tiziane Terranove (2004) i Jodi Dean (2010) pokazali su da su afekti temeljni mehanizam društvenih mreža. Platforme su dizajnirane da maksimaliziraju afektivne reakcije jer one povećavaju interakciju, produžuju vrijeme provedeno na ekranu i povećavaju šanse da sadržaj postane viralan. Drugim riječima, radi se o komodifikaciji tjelesnog iskustva, odnosno prodaji pažnje kroz

afektivne poticaje koji vezuju korisnika za ekran. Time se generira profit i moć kreatora sadržaja i samih platformi.

U ovoj ekonomiji, korisnik je i potrošač i proizvod. Njegovi klikovi, zadržavanje na sadržaju i emotivne reakcije prikupljaju se, kvantificiraju i pretvaraju u podatke koji hrane nove modele predviđanja ponašanja. Svaki "lajk" ili "share" ulazi u arhivu koja ne služi samo marketingu, nego i političkom targetiranju, od predizbornih kampanja do psiholoških operacija. Afekt se tako tretira kao mjerljiva, upravljiva i iskoristiva energija (Couldry & Mejias, 2019; Napoli, 2011).

Rezultat afektivne ekonomije digitalnog prostora su i novi oblici društvene povezanosti. Zajednički emocionalni odgovori stvaraju transnacionalne digitalne zajednice koje često nemaju nikakav fizički kontakt, ali se prepoznaju kroz isti afektivni registar i zajedničke narative. Te zajednice mogu, uprkos geografskoj raspršenosti, koordinirati masovne offline akcije, od protesta i bojkota do humanitarnih kampanja. Zajednički, "raspršeni" afekti tako postaju mobilizacijsko tkivo globalnog aktivizma, sposobno da brzo preraste iz online interakcije u stvarne političke i društvene intervencije (Papacharissi, 2015).

Društveni aktivizam koji digitalni prostori kreiraju može uključivati borbu za socijalnu pravdu, ali također i grupe koje se okupljaju oko zajedničkih animoziteta prema određenim akterima, idejama ili identitetima. Obje vrste koriste isti mehanizam prepoznavanja, s razlikom da je u posljednjem slučaju afektivna osovina negativna. Internet, dakle, povezuje i one koji dijele istu patnju ili nadu, ali i one koji dijele istu netrpeljivost.

Povezana posljedica ovih procesa je pojava novih političkih aktera, i prisiljavanje postojećih na višu razinu digitalne pismenosti. Sposobnost generiranja i upravljanja emocionalnim reakcijama publike postaje resurs koji oblikuje političke stavove i angažman. Influenceri i druge javne digitalne ličnosti stječu taj kapital kroz povjerenje, divljenje ili iluziju

intimnosti, a zatim ga monetiziraju suradnjom s brendovima, prodajom proizvoda, prikupljanjem donacija ili promocijom političkih ciljeva. Kako primjećuje Eva Illouz (2007), ovdje se ne prodaje samo proizvod nego i emocionalno iskustvo koje ga okružuje, što podjednako vrijedi za tržište robe i za tržište ideja.

Političke implikacije ovih trendova su dalekosežne i raznovrsne. S jedne strane, digitalni prostori mogu podići svijest o gorućim pitanjima, otvoriti sigurne prostore za marginalizirane skupine i učiniti vidljivim događaje koje bi vlade i moćnici radije sakrili. Jedan od najsnažnijih primjera te uloge je medijska vidljivost zločina i patnji u Gazi. Putem platformi poput Twittera, Instagrama i TikToka, civili i novinari iz Gaze dijelili su slike, videozapise i osobne priče koje svjedoče o neposrednim, razornim posljedicama izraelskih vojnih akcija i političkih odluka na civilno stanovništvo.

S druge strane, ista infrastruktura koja omogućava emancipatornu vidljivost nosi i čitav spektar negativnih učinaka. Influenseri, u trci za profitom i pažnjom, sve češće se natječu u rafiniranju emocionalne manipulacije, ciljajući na afektivne slabosti svoje publike. Politički akteri koriste iste mehanizme, sistematski distribuirajući sadržaje koji pobuđuju strah, tugu, ljutnju ili empatiju ne nužno radi istinitog informiranja, već radi maksimalnog afektivnog intenziteta (Phillips, 2015). Posljedica je senzacionalizam, fragmentirani narativi i erozija prostora za razmjenu argumenata.

Afektivna manipulacija u digitalnom prostoru nije samo proizvod ljudske strategije, nego i posljedica tehnoloških rješenja čija je osnovna svrha optimizacija angažmana. Algoritmi društvenih mreža dizajnirani su da favoriziraju sadržaje koji izazivaju najsnažnije emocionalne reakcije, poput dramatičnih naslova, senzacionalističkih tvrdnji ili kontroverznih izjava, jer takvi sadržaji generiraju više pregleda, komentara i dijeljenja (Couldry & Mejias, 2019). Time se produbljuje emocionalna angažiranost korisnika i produžuje vrijeme provedeno na platformi.

Vjerovatno najzabrinjavajući aspekt ovog algoritamskog dizajna je kreiranje zatvorenih "echo chamber" prostora, u kojima su korisnici izloženi gotovo isključivo informacijama koje potvrđuju njihova postojeća uvjerenja i afektivno obojene stavove. Takva izolacija filtrira emocionalne registre, hraneci bijes bijesom, strah strahom, a prezir dodatnim prezirom. Rezultat je trostruk. Politički diskurs se degradira, zajednički referentni okvir nestaje, a društveni konflikti se produbljuju.

Viralni afekti

Posebno mjesto u diskusiji o cirkulaciji afekta zauzimaju digitalni sadržaji koji postaju viralni, odnosno šire se velikom brzinom kroz društvene mreže i druge online platforme. Aktivacija intenzivnih afekata, poput bijesa, panike ili zgražanja, ključni je razlog viralnosti. Afekti visokog intenziteta izazivaju impulsivne reakcije, lako se prenose i prelaze u afektivnu kaskadu (Phillips, 2015; Tufekci, 2015). Ključ za viralnost sadržaja leži u njegovoj sposobnosti da "pogodi srž" emocionalnih impulsa koji navode korisnike da među mnoštvom objava zastanu baš na njemu.

Viralnost ne ovisi samo o intenzitetu emocionalne reakcije nego i o jednostavnosti i neposrednosti poruke. Kratki, jasni i direktni formati, kao što su slike, videozapisi i memeovi, privlače pažnju jer se brzo konzumiraju i ne zahtijevaju kognitivni napor. U informacijski prezasićenom okruženju prednost dobiva sadržaj gdje je emocija jednostavna i direktna, dok analitički i složeniji materijali teže dopiru do šire publike.

Vizualni mediji imaju jedinstvenu ulogu u dinamici viralnosti jer djeluju na razini neposredne, predrefleksivne percepcije. Snimke nasilja, poput policijske brutalnosti ili ratnih zločina, aktiviraju brze tjelesne reakcije, ubrzani puls, napetost mišića i osjećaj nelagode, odnosno čine

afektivni "pogodak" u tijelo gledatelja. Te reakcije se dalje vezu za osjećaj hitnosti i imperativ djelovanja, čime se otvara prostor za političku mobilizaciju. Vizualni materijal u kriznim situacijama često se pojavljuje u prvim valovima digitalne distribucije upravo jer njegova brzina afektivne obrade nadmašuje druge formate.

Kada je riječ o memeova, njihova snaga leži u sposobnosti da složene političke i društvene poruke kondenziraju u prepoznatljive obrasce koji se lako reproduciraju i dijele. Humor pritom često služi kao afektivni "transportni medij" koji omogućava brži prijenos i lakše prihvaćanje potencijalno kontroverznih ideja. Kombinacija jednostavnosti konzumacije i visoke afektivne snage čini memeove jednim od najučinkovitijih oblika digitalnog političkog oružja (Phillips, 2015).

Viralni afekti sve češće nisu slučajnost, nego pažljivo orkestriran proizvod. Politički akteri, marketinške agencije i državni propagandni aparati koriste podatke o emocionalnim preferencijama publike kako bi precizno dizajnirali sadržaj koji će pogoditi pravo mjesto (Dean, 2010; Phillips, 2015; Tufekci, 2015). Tako viralnost prestaje biti samo nusprodukt digitalne kulture i postaje strateški resurs..

Poseban potisak viralnim afektima daje ono što možemo nazvati "lancem svjedočenja". Korisnik koji podijeli snimak ili fotografiju uz vlastitu poruku bijesa, tuge ili solidarnosti, ne prenosi samo informaciju, već određuje kako će je drugi doživjeti. Povjerenje koje imamo prema toj osobi prelijeva se na sam sadržaj, pa se svaka objava pretvara u afektivni signal pojačan kredibilitetom. Takvi lanci svjedočenja šire emocionalne upute koje sugerisu šta osjećati, na čiju stranu stati i kome vjerovati. Ako se ovakav afektivni okvir učvrsti, postaje gotovo nepropusan za kontradiktorne dokaze.

U konačnici, viralni afekti su proizvod *temporalne kompresije* u digitalnoj cirkulaciji koja onemogućava razvijanje ljudskog kognitivnog potencijala da shvati svijet u njegovoj kompleksnosti (Brown, 2020). U online

okruženju događaji, reakcije i protureakcije odvijaju se gotovo istovremeno, brišući vremenski odmak koji je nekada omogućavao racionalnu obradu informacija. Afektivni sadržaj se sve više desava u realnom vremenu, često dok se događaj još odvija, a korisnici reagiraju u trenutku bez čekanja na kontekst ili provjeru činjenica. Ova stalna neposrednost potiče brzo djelovanje, ali i povećava rizik od ishitrenih zaključaka i masovnog širenja netačnih narativa. Temporalna kompresija tako postaje sama po sebi politički faktor, oblikujući koliko vremena imamo da to promislamo prije nego što se od nas očekuje reakcija.

Primjeri afektivnih dinamika u digitalnim medijima

U proteklim godinama svjedočili smo kako digitalni mediji oblikuju politički afekt na način koji mijenja brzinu, intenzitet i domet političkih događaja. Tri primjera, #BlackLivesMatter, pandemija COVID-19 i posljednji napadi na Gazu, pokazuju kako se isti mehanizmi afektivne cirkulacije mogu pretvoriti u različite političke ishode, od masovne mobilizacije, preko kolektivne panike, do brutalne polarizacije.

#BlackLivesMatter je pokazao kako jedan snimak može pokrenuti globalni val. Video na kojem policajac Derek Chauvin guši Georgea Floyda nije bio samo dokument zločina, već vizualni šok koji zaobilazi kognitivne filtere i direktno pogađa tijelo. Bijes i osjećaj moralne hitnosti proširili su se planetom brzinom mreže, potaknuvši masovne proteste, politički pritisak i reformističke zahtjeve (Deutsche Welle, 2021). No isti intenzitet koji je pokret lansirao u globalnu orbitu ubrzo je doveo do fragmentacije ciljeva i slabljenja zamaha. S obzirom na ono što znamo o afektu, ovi ishode su bili očekivani jer afekti visokog intenziteta rijetko imaju dug vijek trajanja.

Pandemija COVID-19 pokazala je drugu stranu iste medalje. Ovdje je dominantan afekt bio strah, potaknut nepoznatim virusom, kontradiktornim informacijama i stalnim vijestima o smrti. Vizualna dramaturgija praznih ulica, bolnica i respiratora kodirala je osjećaj prijetnje. Digitalni mediji omogućili su da se strah širi brže od samog virusa, često kroz neprovjerene informacije (Dow et al., 2022; Gabaron et al., 2021). U takvom okruženju procvale su teorije zavjere, nudeći jednostavne narative i jasno imenovane krivce. Strah se pretvarao u bijes, bijes u nepovjerenje, a nepovjerenje u prosvjede protiv mjera javnog zdravlja. S druge strane, autoritarne vlasti su isti taj strah koristile da prošire nadzor i političku kontrolu.

Ako je #BLM pokazao potencijal afektivnog vala da generira solidarnost, a COVID-19 njegovu sposobnost da proizvede kolektivnu nesigurnost, Gaza otkriva koliko algoritamska logika može tu energiju pretvoriti u zaraćeno binarno polje. Izraelski napadi proizveli su slike i snimke mrtvih civila, razorene infrastrukture i uništenih domova koje su se viralno širile društvenim mrežama. Te slike su djelovale kao afektivni projektili šireći bijes, saosjećanje i osjećaj nepravde kroz digitalne tokove. Istovremeno su aktivisti, novinari i obični korisnici pretvarali platforme u kanale za politički pritisak (European Institute of the Mediterranean, 2024; Nasereddin, 2024).

Međutim, riječ nije bila o univerzalnoj empatiji. Naprotiv, paralelno se razvijala i oštra polarizacija. Dok su u jednom mjehuriću dominirali prizori ranjene djece i ruševina Gaze, u drugom su se dijelili podsjetnici na masakr koji je Hamas počinio 7. oktobra 2023. Algoritmi Facebooka, Twittera, Instagrama i YouTubea su ovdje igrali ulogu emocionalnih amplifikatora dizajniranih da istovremeno daju tijelu ono što već osjeća, a izoliraju ga od disonantnih signala. Umjesto dijaloga, rezultat je bilo digitalno bojište.

Unatoč toj toksičnoj dimenziji, Gaza je i primjer koliko digitalna tehnologija može probiti informacijske barijere. Bez pametnih telefona i apli-

kacija koje prenose slike iz srca opsade, svijet bi o događajima saznavao gotovo isključivo kroz statistike i izvore pod većom institucionalnom kontrolom, u ovom slučaju izraelskom. Te brojke ne bi prenosile ton glasa djeteta koje traži roditelje niti slike prašine nakon udara bombe.

Iz ovih razmatranja proizlazi ključno pitanje: što ova vrsta digitalne afektivne dinamike znači za dugoročne političke ishode? Iskustvo posljednjeg desetljeća pokazuje da impulsi rođeni online mogu politike odvući u suprotne smjerove. Digitalni mediji mogu ogoliti posljedice političkih odluka i potaknuti akcije koje smanjuju ljudsku patnju. Mogu povezati ljude koji se nikada nisu sreli, ali dijele isti emocionalni registar, stvarajući mreže otpora koje nadilaze granice i potkopavaju autoritarne režime.

Ali isti ti mehanizmi mogu biti i oružje u rukama onih koji vladaju emocionalnim inženjeringom. Afektivna ekonomija, ako se ne nadzire, lako postaje alat za dezinformaciju, za sužavanje raspona dozvoljenih osjećaja i za uništavanje prostora dijaloga. Umjesto oslobađajućih stanja nastaju afektivni imperativi koji guše slobodu pod krinkom moralne jasnoće.

Zbog svega navedenog, nužan je aktivizam usmjeren na samu infrastrukturu afektivnog toka. Borba za algoritme koji ne hrane samo postojeće stavove, već i znatiželju, empatiju i imaginaciju postaje politički prioritet. Kako ćemo vidjeti u posljednjem poglavlju, razvoj afektivne i umjetne inteligencije omogućit će još preciznije mapiranje i personaliziranje emocionalnih obrazaca korisnika. Ulog je visok, jer ko kontrolira mape afekta, kontrolira i horizont onoga što možemo osjetiti, a time i zamisliti.

9. AFEKTIVNA GEOPOLITIKA

Afektivna geopolitika razvila se na raskršću političke geografije, međunarodnih odnosa i teorije afekta. Nadovezuje se na radove iz kritičke geopolitike (*critical geopolitics*) kulturne geografije i afektivne teorije, polazeći od pretpostavke da su emocije jednako presudne kao materijalni faktori u oblikovanju međunarodne politike (Ahmed, 2004; Dalby, 2009; Gregory, 2004; Harvey, 2001; O'Thuatail, 1996). Za razliku od klasične geopolitike, koja naglasak stavlja na teritorij, resurse i vojnu moć, afektivna geopolitika proučava kako se afekti ugrađuju u geopolitičke odluke, koncepcije teritorija, i savezništva.

Umjesto neutralnog prostora, afektivna geopolitika vidi emocionalno obilježenu pozornicu gdje se vojne, kulturne i ideološke borbe ne vode samo oružjem i institucijama, nego i ljepljivim znakovima, mitovima i simbolima (Dittmer & Grey, 2010; Hutchinson & Bleiker, 2014). Pojmovi afektivnog kapitala i afektivne geografije čine jezgru ovog okvira, a njihova analitička snaga leži u razotkrivanju kako države i akteri skupljaju, održavaju i troše emocionalne zalihe u oružanim sukobima, globalnim izazovima i diplomatskoj saradnji (Ahmed, 2004; Thrift, 2004). Stoga ih ovo poglavlje posebno diskutuje.

Afektivni kapital

Afektivni kapital označava zalihe emocionalne energije koje politički lideri, institucije i države mogu mobilizirati kako bi ostvarili geopolitičke ciljeve. Koncept se nadovezuje na Bourdieuov (1986) pojam simboličkog kapitala, ali naglasak stavlja na intenzitete osjećaja koji

povezuju lidere i zajednice. Za razliku od političkog legitimiteta, koji se temelji na formalnom priznanju, afektivni kapital počiva na afektivnom prepoznavanju između vođa i populacije.

Pozitivni afekti, poput patriotizma i nacionalnog ponosa, često se grade na mitovima o posebnosti, herojstvu ili moralnoj superiornosti zajednice (Hutchinson & Bleiker, 2014; Moisi, 2010). Politički lideri ih mobiliziraju kroz simboličke geste, komemoracije i narative kontinuiteta s velikim vođama iz prošlosti. Time se stvara veza koja nadilazi racionalni proračun i koja se može iskoristiti kao politički kapital. Lideri koji uspješno personificiraju nacionalne mitove akumuliraju emocionalni kredit za donošenje i riskantnih odluka, uključujući agresivne vanjskopolitičke poteze.

Negativni afekti funkcioniraju na sličan način, ali mobiliziraju energiju protiv zamišljenog ili stvarnog neprijatelja. Strah od prijetnji izvana ili bijes prema "drugima" može konsolidirati unutarnju koheziju i premostiti političke podjele unutar zajednice. Ti afekti ne samo da odražavaju realne prijetnje nego ih i proizvode i politički kanaliziraju (Hutchinson & Bleiker, 2014; Moisi, 2010). Takva mobilizacija može opravdati povećanje vojne potrošnje, ograničenje građanskih sloboda ili intervencije izvan granica.

Afektivni kapital, bilo pozitivan ili negativan, nije statičan. Akumulira se kroz ponavljanje narativa i rituala, održava stalnom emocionalnom stimulacijom publike, te troši kad politički potezi ili događaji naruše afektivno povjerenje. Razumijevanje načina na koji se ovaj kapital gradi i koristi ključno je za analizu međunarodnih odnosa iz afektivne perspektive.

Afektivna geografija

Afektivna geografija istražuje kako se prostor i teritorij oblikuju kroz osjećaje i kako ta emocionalna označenost postaje politički produktivna. Polazi od uvida da prostor nije neutralna fizička pozornica, nego slojevito polje značenja koje proizlazi iz kolektivnih sjećanja, identiteta i političkih narativa. U tom okviru, granice, gradovi, rijeke i planine postaju emocionalni simboli koji nose intenzitete ponosa, nostalgije, ogorčenja ili traume.

Politički diskurs često prevodi geografske oznake u afektivno nabijene pojmove. "Domovina" ili "oslobođeni teritorij" time prelaze iz neutralnih deskriptora u moralno obojene ljepljive znakove. Ovi simbolički oblici se koriste za opravdanje teritorijalnih pretenzija, vojnih intervencija ili obrambenih mjera. Cijeli niz radova u polju afektivne geografije, poput onih Dereka Gregoryja (2004) analizira kako se granice u tim narativima doživljavaju egzistencijalno, odnosno prerastaju od fizičkih barijera do simbola borbe za opstanak. Upravo zato postaju otporne na kompromis.

Snažan primjer afektivne geografije je koncept "geo-tijela" (Winichakul, 1994), koji zamišlja teritorij kao produžetak kolektivnog tijela nacije. U takvoj metafori, svaki dio tog tijela, od "svetih" gradova i strateških rijeka do planina s mitskim značenjem, postaje nositelj simboličkog integriteta. Gubitak teritorija interpretira se kao bolna amputacija, izazivajući osjećaje gubitka, poniženja i želje za restitucijom. Ideja o cjelovitom geo-tijelu potiče ekspanzionističke politike usmjerene na "povrat" nepravedno izgubljenih prostora, čak i kada su ekonomski ili strateški interesi marginalni.

Afektivna geografija time pomaže objasniti zašto određeni prostori postaju nerazmjerno važni u političkim pregovorima i sukobima. Emocionalna vrijednost prostora može nadmašiti njegovu materijalnu ko-

risnost, pretvarajući političke sporove u pitanja nacionalne časti i identitetskog opstanka. To čini kompromis politički rizičnim, a povlačenje s “emocionalno svetog” teritorija gotovo nezamislivim. Razumijevanje ove dimenzije omogućava analitičarima da predvide gdje će pregovori zapeti, a gdje postoji prostor za afektivno “omekšavanje” stavova.

Rusko-Ukrajinska afektivna dinamika

Primjer ruske invazije na Ukrajinu, započete u februaru 2022. godine, ilustrativan je za afektivnu geopolitiku zbog svoje simboličke gustoće, duboko ukorijenjenih historijskih narativa i emocionalnog odjeka na globalnoj sceni. U ovom sukobu intenzivni afekti oblikuju političku percepciju teritorija, legitimiziraju oružane akcije i onemogućavaju kompromis.

Na ruskoj strani, politička retorika sustavno mobilizira strah, poniženje i nacionalni ponos kao emocionalne temelje za invaziju na Ukrajinu. Centralni narativ je egzistencijalna prijetnja od “zapadne hegemonije” i širenja NATO-a prema istoku (Salantino, 2023; Toal, 2017). Ovaj strah je “zalijepljen” na trenutni kontekst kroz intertekstualna značenja NATO-a iz Hladnog rata kada je savez funkcionirao kao egzistencijalni neprijatelj Rusije

NATO se u ovoj konstrukciji tumači kao instrument za ponavljanje trauma raspada Sovjetskog Saveza i geopolitičkog poniženja Rusije devedesetih godina. Širenje saveza opisuje se i kao egzistencijalna prijetnja Rusima u Ukrajini, dodatno pojačana prikazima desničarskih vojnih formacija i nacističkih simpatizera (Toal, 2017). Ovi elementi se generaliziraju na cijelu ukrajinsku stranu, stvarajući sliku “fašističke vojske” koja prijeti opstanku ruskog naroda.

Još jedna ključna afektivna dimenzija proizilazi iz historiografije koja govori o Kijevskom Rusu kao “prvoj ruskoj državi” oduzetoj od matice. Ukrajina se pretvara iz strateškog prostora u dio nacionalnog geo-tijela čiji gubitak znači amputaciju i izdaju generacijskog nasljeđa. U ovoj naraciji, Putinov agens se slavi kao vraćanje onog što je oteto. Rezultat je visoka podrška javnosti ratu, viđena kao moralna i egzistencijalna nužnost.

S druge strane, Ukrajinski narativ mobilizira afekte otpora, hrabrosti i patriotizma kako bi učvrstio unutarnju koheziju i motivirao stanovništvo na dugotrajnu borbu. U domaćem diskursu, Ukrajina nije samo država koja brani svoje granice nego i simbol univerzalne borbe za slobodu i suverenitet protiv autoritarnog režima u Moskvi. Ruska agresija se označava kao fašistička i povezuje s historijskim iskustvom i Staljinovim Holodomom, što otporu daje emocionalni kontinuitet (President of Ukraine, 2023). Time se savremeni rat usidruje u matricu nacionalnog dostojanstva i generacijskog herojstva.

Na međunarodnoj razini, ukrajinski diskurs aktivno traži afektivnu identifikaciju Zapada s vlastitom borbom. Slike “slobodarskog” otpora protiv ruskog “barbarizma” služe kao emocionalni most prema društvima koja svoje političke identitete vežu uz slobodu, demokraciju i teritorijalni integritet. Time se jača osjećaj moralne obaveze zapadnih vlada i javnosti da pruže vojnu, ekonomsku i humanitarnu pomoć.

Dakle, obje strane koriste istovjetnu afektivnu strategiju. Znak “fašizam” “zalijepljen” je na protivnika kako bi se proizvela moralna jasnoća i eliminirala mogućnost kompromisa. Ovo simetrično ljepljenje transformira sukob iz geopolitičkog spora u egzistencijalnu i moralnu borbu, gdje svaki ustupak znači izdaju povijesti i identiteta.

Afektivna dinamika na Bliskom istoku

Izraelsko-palestinski sukob jedan je od najtrajnijih i najintenzivnijih izvora afektivne mobilizacije u savremenoj geopolitici. Njegova simbolička gustoća, historijska dubina i stalna prisutnost u medijima generiraju snažne i dugotrajne emocionalne valove ne samo unutar regije, nego i širom svijeta. Sukob funkcionira kao globalni moralni refren, mobilizirajući političke pokrete, dijasporu i javna mnijenja daleko izvan Bliskog istoka.

U palestinskom političkom diskursu središnje mjesto zauzimaju afekti otpora, ogorčenosti i ponosa. Okupacija teritorija, ograničavanje kretanja i sistemska dehumanizacija stvaraju emocionalnu matricu u kojoj otpor postaje reafirmacija ljudskog dostojanstva. Vizualni repertoar, poput ruševina, ranjene djece, i masovnih sahrana, proizvodi globalnu empatiju i moralnu indignaciju, koja nadilazi granice palestinskih teritorija.

Ovi afekti mobiliziraju ne samo stanovništvo u Gazi i na Zapadnoj obali, nego i aktiviste, nevladine organizacije i političke pokrete širom svijeta. U međunarodnom diskursu, palestinska borba često se predstavlja kao simbol univerzalne borbe protiv kolonijalne represije i kršenja ljudskih prava, i time se povezuje s globalnim narativima anticolonijalizma i pravde (Hammouri, 2023; Human Rights Watch, 2021).

Izraelski politički narativ temelji se na strahu od terorizma i egzistencijalnog uništenja, afektivno utemeljenom u historijskim sjećanjima na Holokaust, pogrome i stoljeća progona (Zertal, 2005). Sjećanje na masovne traume oblikuje percepciju ranjivosti i opravdava potrebu za proaktivnom i prekomjernom upotrebom sile. U takvom kontekstu, sigurnosne politike, poput izgradnje barijera, mreža kontrolnih punktova i preventivnih vojnih udara, predstavljaju se kao moralna obaveza preživljavanja.

U međunarodnom diskursu, Izrael se pozicionira kao prva linija odbrane Zapada od militantnog islamizma i regionalne nestabilnosti. Ova pozicija, dakle, nije samo geopolitička, nego i civilizacijska, jer se izraelska sigurnosna strategija prikazuje kao zaštita šire zajednice država koje dijele vrijednosti demokracije, vladavine prava i slobode (Zertal, 2005). Time se strah od neposredne prijetnje povezuje s narativom "sukoba civilizacija", u kojem se Izrael prikazuje kao predstraža koja amortizira prijetnje prije nego što one stignu do zapadnih metropola

Objе strane oslanjaju se i na dijasporske mreže kao kanale za prenošenje, umnožavanje i održavanje afektivnog naboja sukoba. Palestinska dijaspora njeguje narative o "povratku" i "oslobođenju", pretvarajući kolektivne osjećaje tuge, čežnje i prkosa u transnacionalni politički kapital (Schultz & Hammer, 2003). Ti se afekti prenose u zemlje domaćine kroz kulturne događaje, proteste, medijske kampanje i svakodnevne interakcije, čime se afektivni intenziteti sukoba prenose i kroz udaljene zajednice.

S druge strane, jevrejska dijaspora održava duboke emocionalne i institucionalne veze s Izraelom, često oblikovane iskustvima historijskog progona i Holokausta. U taj odnos ulaže afektivni kapital kroz političko lobiranje, filantropske mreže, obrazovne programe i simboličke geste solidarnosti (Waxman, 2016). Na taj način jača se percepcija sigurnosti i međunarodnog legitimiteta Izraela, dok se istovremeno globalna javnost podsjeća na moralnu dimenziju njegove sigurnosne politike.

Ono što sukob čini posebno otpornim na deeskalaciju jeste simetrično ljepljenje moralnih oznaka. Palestinski narativ izraelsku okupaciju povezuje s kolonijalizmom i aparthejdom, dok izraelski narativ palestinske borbene grupe označava kao "teroriste" i "nasljednike nacizma". U oba narativa borba se predstavlja kao egzistencijalna i historijski nužna, što održava visoki afektivni naboj i čini ustupke drugoj strani politički rizičnim.

Afektivna geopolitika klimatskih promjena

Klimatske promjene uvode u geopolitiku drugačiju afektivnu dinamiku jer istovremeno zahtijevaju saradnju između država i otvaraju nova polja sukoba. Afekt ovdje ima ulogu formiranja percepcija ekoloških prijetnji, pregovaračkih pozicije i spremnosti na djelovanje (Smith & Leiserowitz, 2013). Za razliku od vojne agresije ili terorističkog napada, klimatske prijetnje često djeluju sporo i izvan neposrednog iskustva, pa mobilizacija zahtijeva drugačije afektivne strategije.

Za obalne i otočne države, porast razine mora ili gubitak tla predstavlja egzistencijalnu prijetnju. Ta neposredna ranjivost proizvodi visoku emocionalnu angažiranost u međunarodnim pregovorima, gdje prizori poplavljenih naselja i erodiranih obala postaju politički alat (Altinay & Williams, 2019). Aktivisti i međunarodne organizacije šire taj učinak globalno, koristeći slike poplava, suša i požara kako bi proizveli osjećaj hitnosti i u državama gdje su posljedice klimatskih promjena manje vidljive (Wang et al., 2018). Ovakve vizualne strategije bile su ključni katalizator sporazuma poput Pariškog klimatskog dogovora.

U državama čija se ekonomija oslanja na fosilna goriva, te politike se često prikazuju kao veća prijetnja nacionalnom prosperitetu od klimatskih promjena. Brige vezane za ekonomske stagnacije i gubitke radnih mjesta koje takve politike mogu proizvesti kod mnogih nadjačavaju ekološku zabrinutost i generiraju politički otpor. U ekstremnijim verzijama, pojavljuju se narativi o klimatskim zavjerama i globalističkim elitama koje navodno koriste ekološku agendu za političku kontrolu. Ovi afektivni valovi igrali su ulogu u odlukama poput povlačenja SAD-a iz Pariškog sporazuma tokom administracije Donalda Trumpa.

Mnoge zemlje globalnog juga također mobiliziraju afekte moralne nepravde i historijske odgovornosti kako bi ojačale svoju pregovaračku poziciju. Pozivaju se na kolonijalnu prošlost i činjenicu da većina historijskih emisija potiče iz industrijaliziranog Zapada kako bi dobile financij-

sku pomoć, tehnološki transfer i pravedniju raspodjelu tereta klimatske tranzicije. Time se klimatski narativi povezuju s procesima dekolonizacije i borbe za globalnu jednakost (Eco Logic, 2022).

Središnji problem klimatskog aktivizma je kako održati dugoročni afektivni angažman. Vizualni šokovi mogu pokrenuti reakciju, ali bez narativa koji povezuje klimatsku krizu s neposrednim pitanjima sigurnosti, zdravlja, ekonomije i identiteta, taj se angažman brzo gasi. Stabilan afektivno-politički temelj za podizanje klimatskog pitanja na ljestvici političkih prioriteta zato zahtijeva kombinaciju urgentnih poruka i dugoročnih vizija.

Afektivna diplomatija: Emocije u međunarodnoj suradnji i sukobu

Nasuprot tradicionalnim shvaćanjima diplomatije kao polja strateških i materijalnih kalkulacija, afektivna diplomatija naglašava da su diplomatske interakcije uvijek prožete i oblikovane emocionalnim tonovima. Tu je riječ ne samo o osobnim osjećajima aktera, nego i namjernom usmjeravanje emocija koje simbolički predstavljaju cijele države ili narode. Emocije postaju politički resurs koji se može strateški rasporediti, pojačati ili ublažiti ovisno o ciljevima.

Počet ćemo od prirodnih katastrofa, koje često proizvode transnacionalne valove empatije i osjećaja zajedničke sudbine. Takvi trenuci mogu mobilizirati globalnu zajednicu iz strateški promišljenih razloga, ali ta promišljanja nastaju i pod pritiskom moralnih imperativa. Primjer su cunami u Indijskom okeanu 2004. i zemljotres na Haitiju 2010., nakon kojih su lideri država, međunarodne organizacije i mediji posegnuli za jezikom solidarnosti, humanitarne dužnosti i zajedničkog identiteta (Pinto, 2010). Ove afektivne poruke nisu bile puka retorička gesta, jer su olakša-

le donošenje političkih odluka o mobiliziranju resursa, slanju humanitarnih timova i otvaranju kanala za dugoročniju suradnju.

Afektivna diplomatija također obuhvaća politički osjetljivije simboličke geste, poput izraza žaljenja, isprika ili gestova pomirenja. Nakon Drugog svjetskog rata, francusko-njemačko pomirenje bilo je nezamislivo bez pažljivo orkestriranih, ali i emocionalno uvjerljivih gesta oprosta, koje su stvorile osnovu za političku i ekonomsku integraciju. Iako takve geste mogu biti planirane s preciznim političkim ciljem, njihova učinkovitost ovisi o tome da budu doživljene kao autentične i da proizvedu stvarni emocionalni odjek kod publike (Hall, 2015).

Isti mehanizmi koji omogućuju suradnju mogu jednako lako generirati i diplomatske napetosti. Ljutnja, frustracija ili osjećaj nepravde često se kanaliziraju kroz zaoštrenu retoriku, prekid dijaloga ili simbolične poteze poput povlačenja ambasadora, otkazivanja bilateralnih susreta ili teatralnih javnih izjava (Hall, 2015). Primjer je ranije spomenuti javni sukob Donalda Trumpa i Volodimira Zelenskog u Bijeloj kući, kada je američki predsjednik, vođen osobnim osjećajem da mu Ukrajina duguje političku lojalnost, pred kamerama prekinuo uobičajenu diplomatsku koreografiju i optužio ukrajinsko vodstvo za nezahvalnost. Tako je Trumpov subjektivni doživljaj prerastao u javni politički čin, narušio povjerenje i otežao suradnju između SAD-a i Ukrajine.

Posebni modaliteti cirkulacije gdje se emocije oblikuju u diplomatski kapital su institucije poput Ujedinjenih naroda, Svjetske trgovinske organizacije ili Svjetske zdravstvene organizacije. U tim arenama, afektivna retorika se koristi za mobilizaciju država, legitimiranje određenih pozicija i oblikovanje globalnog javnog mnijenja. Pandemija COVID-19 pokazala je kako se strah od širenja bolesti i povjerenje u znanstvena rješenja mogu kanalizirati u međunarodnu suradnju, ali i kako nepovjerenje i sumnja među državama mogu blokirati zajedničko djelovanje. Na sličan način, rasprave o ljudskim pravima ili klimatskim promjenama u tim institucijama često aktiviraju impulse koji nadilaze tehnički jezik pregovora.

Zaključne koordinate afektivne geopolitike

Ovo poglavlje je prikazalo međunarodne odnose kao mrežu emocionalnih tokova koji oblikuju percepcije prijateljstva, prilika i moralnih obaveza. Pojmovi afektivnog kapitala i afektivne geografije pokazuju kako se osjećaji ugrađuju u teritorijalne narative, političku retoriku i diplomatske geste, nadilazeći okvire racionalne kalkulacije.

Primjeri od rusko-ukrajinskog i izraelsko-palestinskog sukoba do klimatskih pregovora i humanitarnih mobilizacija pokazuju da afekti mogu konsolidirati suradnju ili učvrstiti podjele. Ključni izazov međunarodne politike postaje prepoznavanje i upravljanje tim tokovima kako bi se oni pretvorili iz oružja sukoba u resurs sigurnosti.

**10. AFEKT I NACIONALIZAM:
EMOCIONALNE GENEALOGIJE
PRIPADNOSTI**

Uklasičnim interpretacijama nacionalizam se shvata kao ideologija, politički program ili sistem simbola. Iz perspektive teorije afekta, on se prepoznaje kao strukturisani sklop emocionalnih praksi, obrazaca i intenziteta koji disciplinuju i oblikuju način na koji zajednica osjeća sebe i svijet oko sebe (Ahmed, 2004; Berezin, 2002). Drugim riječima, nacija je režim osjećaja koji ne nastaje samo kroz svjesno usvajanje narativa o zajedničkoj historiji i kulturi, već i iz tjelesno ukorijenjenog uvjerenja da ta zajednica zaista „pripada“ nama, i mi njoj.

Afektivne sile koje oblikuju taj osjećaj manifestuju se u narativima o ljubavi prema domovini, u boli koja prožima tijelo pri pomisli na izgubljeni teritorij, u osjećaju svetosti vezanom za „krv i tlo“, u prkosu koji izbija nakon poniženja, i u strahu od kolektivnog nestanka (Brubaker, 2004; Hutchinson & Bleiker, 2014). Ove emocije djeluju poput živih niti koje spajaju prošlost, sadašnjost i zamišljenu budućnost nacije, pretvarajući je u osjećajni kontinuitet koji ne treba stalno iznova dokazivati racionalnim argumentima. Kada jednom zaživi u tijelu, nacija se naprosto osjeća.

Ritualizacija pripadnosti i banalni nacionalizam

Modus prenosa nacionalnog identiteta su rituali i afektivne prakse koje svakodnevno uvježbavaju pripadnost (Billig, 1995). Ova tjelesna pedagogija se dešava mnogo rjeđe kroz spektakularne parade ili historijske prekretnice nego u mikro-ritmovima svakodnevice. Školske učionice uče tijela kako da stoje dok se intonira himna. Državne komemoracije treniraju kolektivni refleks tišine i poštovanja. Filmske

scene, patriotski govori i političke ceremonije uvode tijelo u emotivni registar nacije, učvršćujući vezu između simbola i osjećaja (Fox & Miller-Idriss, 2008).

Ishode ovih praksi treba shvatiti kumulativno. Svaka od njih, bilo to pjevanje himne, isticanje zastave na javnim zgradama i balkonima, vojni defile, posjete spomenicima, nazivi ulica po nacionalnim herojima ili državni praznici, unosi kap u rezervoar kolektivnog osjećanja. Vremenom, ti slojevi se talože u percepciju da nacija „prirodno“ postoji kao neupitni okvir našeg postojanja, jednako samorazumljiv kao fizički objekti u okolini u kojoj živimo.

Ova tiha, gotovo neprimjetna prisutnost nacije u rutini života ono je što Michael Billig (1995) naziva banalnim nacionalizmom. To je nacionalizam bez fanfara, održavan u šapatu navike, koji stvara emocionalnu mikroklimu u kojoj se nacija postavlja kao polazna pretpostavka. Budući da cijeli slojevi društva bivaju izloženi istoj emocionalnoj pedagogiji, Brian Massumi (2015) ovaj proces posmatra kao afektivno usklađivanje, odnosno pripremu mnoštva tijela da simultano reagira na isti znak, sliku ili događaj. U tim trenucima dolazi do afektivnog preklapanja koje stvara osjećaj kolektiviteta i proizvodi ono što Massumi naziva kolektivnim događajem.

Takvi događaji učvršćuju osjećaj zajedništva upravo zato što svaki opis onoga što nacija jeste istovremeno crta konture onoga što nacija nije (Triandafyllidou, 1998). Nacionalni identitet ne izrasta iz vakuuma, već njegov oblik i značenje neizostavno nastaju kroz kontrast. "Drugi" koji je izvan nacije postaje negativni pol, tamna silueta koja definira svijetlo polje „našeg“ identiteta, odnosno ogledalo u kojem se prepoznaje nacionalni subjekt.

Afektivna pedagogija nacionalizma stoga je nerazdvojivo i pedagogija opozicije. Ona gradi pripadnost ne samo afirmativnim osjećanjima nego i kontrastnim afektima, kao što su distanca, moralna nadmoć, pa i egzistencijalni strah od onih koji se doživljavaju kao izvan identiteta. U logici

nacionalističkog rivalstva, voljeti svoje gotovo uvijek znači znati koga ne voljeti. Afektivna linija nacije upravo prolazi kroz taj emocionalni diferencijal. Bez osjećanja usmjerenih prema onima izvan nje, i često protiv njih, nacija gubi svoje moralne i egzistencijalne obrise.

Afektivne genealogije: Kako se historija osjeća

Središnji temelj nacionalnog osjećanja čini ono što se može nazvati afektivnom genealogijom kroz koju historija prerasta iz zbira činjenica u centralnog generatora osjećaja nacionalnog kontinuiteta. Pamti se kroz tijelo, u tonu glasa, ritmu pokreta, komemorativnim gestama i simbolima koji prizivaju ne samo zajedničke emocije sa sunarodnicima u današnjici nego i osjećaj povezanosti sa dalekom prošlosti.

Izrazi koji se referiraju na historiju, poput „Nikada ne zaboravi Srebrenicu“, „Kosovo je srce Srbije“ ili „Jasenovac nas obavezuje“, služe u sadašnjosti kao pozivi na tugu, bijes, čast ili zavjet (Subotic, 2016; Todorova, 1997). U njima je zgusnuta energija iskustava koja prelaze iz generacije u generaciju, ukorjenjuju se u kolektivnoj imaginaciji i utiskuju u svakodnevnu političku kulturu. Takva genealogija funkcionira kao oblik emocionalnog nasljeđa koji oblikuje instinktivne reakcije na političke događaje i stvara refleksne obrasce „pravilnog“ osjećanja politike.

Preduslov za razvoj ovakve emocionalne infrastrukture je pažljivo filtriranje historijske memorije (Hobsbawn & Ranger, 1992). Nacionalistički narativi počivaju na uvjerenju da je „naš narod“ podnio najveće stradanje, doživio najdublje poniženje i bio izložen najnepravednijem tretmanu. Iz složenog historijskog registra izdvajaju se isključivo „naša“ iskustva gubitka, koja se zatim amplificiraju kao dugotrajnija, brutalnija i sistematskija. Tuđa stradanja minimiziraju se ili prikazuju kao posljedica vlastite krivice, a nerijetko se i potpuno negiraju, čak i pred sudskim presudama i neoborivim dokazima.

Cilj ove selektivnost je oblikovati političke mogućnosti sadašnjosti. Takvi narativi potvrđuju sliku svijeta u kojoj je nacija ne samo trajna žrtva, nego i moralno superiorna u odnosu na druge. Historijski narativ postaje politički kompas, određujući koje su akcije legitimne, a koje moralno nedopustive, bez obzira na promijenjene okolnosti. Time se usmjeravaju dugoročne strategije kolektivnog djelovanja.

Ovaj politički senzibilitet nikad ne postoji kao konačno stanje, već zahtijeva stalnu reprodukciju. Taj proces odvija se kroz političke govore, rituale i popularnu kulturu, koji djeluju kao mehanizmi ponavljanja i učvršćivanja zajedničkog emocionalnog okvira. Na taj način historijsko iskustvo postaje kontinuirani politički imperativ. Javne proslave i dani sjećanja pružaju fizički prostor za okupljanje i sinkronizaciju osjećaja, funkcionirajući kao afektivni repetitori u kojima se zajedničke emocije ritualno usmjeravaju prema političkim ciljevima.

Najintenzivnije afektivne posljedice ovog mapiranja historije proizlaže iz toga što se historijski događaji ne tretiraju kao završena poglavlja, nego se stalno reaktualiziraju i prevode u sadašnje političke obaveze. Njihov moralni nalog zahtijeva djelovanje ovdje i sada. Zavjetne fraze poput „Nikada više!“ ili obećanja da će izgubljene teritorije biti vraćene i nepravde ispravljene služe kao obavezujući poziv koji uspostavlja emotivni most prema budućnosti i održava trajni osjećaj ugroženosti, misije i političke svrhe.

Posebno mjesto u ovim dinamikama ima martirologija, koja pretvara tjelesnu patnju u simbol kolektivne časti, a gubitke predaka u dokaz otpornosti i moralne nadmoći (Hutchinson & Bleiker, 2014; Verdery, 2000). U ovom prikazu, nacija se pojavljuje kao organizam koji nadilazi smrtnost svojih članova i utječe na pojedinca da vlastiti život shvati kao smislen unutar šireg narativa, u kojem pripadati znači dijeliti naslijeđene rane i potvrđivati njihovu političku i moralnu relevantnost.

Nacija kao metafora

U prethodnim poglavljima vidjeli smo da metafore imaju ključnu ulogu u afektivnom diskursu jer pretvaraju apstraktne političke ideje u opipljive tjelesne senzacije (Charteris-Black, 2006; Lakoff, 2004). Njihova snaga leži u tome što omogućavaju da se politička pitanja ne doživljavaju samo kao misaoni koncepti, nego da ih povežu sa iskustvima koja se osjete u tijelu. Na taj način, metafora postaje most između jezika i fiziološke reakcije, odnosno između političke poruke i instinktivnog odgovora.

Nacija je možda najplastičniji primjer tog procesa, jer se u političkom imaginariju gotovo neprestano prikazuje kao živo biće sa svojim tijelom, duhom i umom (Charteris-Black, 2006). Ovakva konstrukcija otvara čitav niz afektivnih kodova na koje se može reagirati gotovo refleksno, bez potrebe za racionalnom obradom informacija.

Kada je riječ o nacionalnom tijelu, ono se gotovo automatski poistovjećuje s teritorijom. Gubitak dijela teritorije prikazuje se kao amputacija, povreda granica kao otvorena rana, a nacionalni prostor kao tjelesni integritet čije je očuvanje pitanje samog opstanka (Musolff, 2016). Ova tjelesna semantika proizvodi visceralne reakcije na svaki gubitak, pomjeranje granica ili "otimanje" prostora. Teritorijalni sporovi se tako, uz pomoć metafore tijela, uzdižu sa tehničko-političkog nivoa na nivo egzistencijalne prijetnje. O ovoj konstrukciji je već bilo riječi u prethodnom poglavlju, u kontekstu afektivne geopolitike.

Pored tijela, nacionalni organizam se prikazuje i kao moralno i duhovno biće. Njegov duh je predstavljen kao čist, mučenički i herojskog porijekla, često utjelovljen u slici nevine žrtve koja nikome nije naudila, ali je upravo zbog svoje moralne izvrsnosti postala meta agresije. Rezultat ove konstrukcije je moralna hijerarhija u kojoj nacija zauzima vrh (Maksic, 2017). Predstavljanje duhovne čistoće omogućava brzu mobilizaciju

kolektivnog bijesa i moralnog ogorčenja, jer napad na naciju postaje napad na samu pravdu i nevinost. U tom okviru, kompromis s agresorom nije samo političko pitanje nego i potencijalna izdaja svetog principa.

Konačno, nacija ima i svoj um. Najčešće je metaforički smješten u političke i intelektualne elite koje sebe predstavljaju kao racionalne čuvare nacionalnog interesa i strateške budućnosti zajednice (Charteris-Black, 2006). „Obični ljudi”, radnici, borci i žrtve, figuriraju kao ćelije čija vitalnost osigurava opstanak cijelog organizma. Njihova je uloga dvostruka. S jedne strane, cilj je održavati svakodnevnu funkciju nacionalnog tijela, a s druge biti spremni na žrtvu kada se procijeni da je ono ugroženo. Ovakva raspodjela uloga razvodnjava individualnost i podređuje je kolektivnom cilju, dok se zajednička sudbina romantizira kao viša moralna misija koja nadilazi lične interese.

Na ove načine, metaforički sistemi postaju nosioci afektivnog režima kroz koji se nacionalna pripadnost doživljava i potvrđuje. Kada se nacija u kolektivnoj imaginaciji učvrsti kao ugroženo tijelo, čisti duh i centralizirani um, svaki politički događaj poima se u tim okvirima. Time se oblikuju granice onoga što smo uopće sposobni politički zamisliti.

Postjugoslovenski nacionalizmi: Paralelni afektivni svjetovi

Postjugoslovenski kontekst pokazuje da nacionalistički režimi osjećanja ne opstaju samostalno, već iz stalnog hranjenja protivnikom. Svaki nacionalizam oblikuje vlastitu emocionalnu istinu, genealogiju boli i verziju pravednosti, ali njegova vitalnost zavisi od energije koju crpi iz suparničkih narativa. Afektivni naboj jedne strane gotovo automatski pokreće drugu, pretvarajući uzajamne strahove, povrede i bijes u zatvoreni krug učvršćivanja.

Tokom raspada Jugoslavije, Miloševićeva homogenizacija Srba hranila je Tuđmanovu homogenizaciju Hrvata, a tuđmanovski narativi jačali su srpsku nacionalnu mobilizaciju (Pesić, 1996). Dinamika uzajamnog osnaživanja, koju Massumi naziva "vampirskom politikom" (2015:35), stvorila je afektivnu ekonomiju u kojoj su i neprijatelj i vlastita zajednica postali neophodni za održavanje političkog poretka i emocionalne kohezije.

Ta logika nije prestala mirovnim sporazumima niti formalnim završetkom sukoba. U savremenoj Srbiji narativ o Kosovu kao "srcu Srbije" ne održava se samo internim kulturnim i političkim praksama, nego i kroz svaki potez kosovskih vlasti koji učvršćuje percepciju gubitka (Subotić, 2016). Prihvatanje međunarodnih priznanja Kosova ili simboličke geste poput postavljanja zastava, za srpski nacionalizam funkcionišu kao emocionalni okidači koji reaktiviraju osjećaj poniženja. Ti okidači, ujedno, kod kosovskih Albanaca učvršćuju uvjerenje da se nezavisnost mora braniti od stalne prijetnje iz Beograda, čime se krug zatvara.

Sličan mehanizam vidljiv je u hrvatskom slučaju. Kult sjećanja na Vukovar opstaje i razvija se zbog unutrašnje potrebe za komemoracijom, ali i zbog stalnog prisustva srpske političke retorike koja relativizira ili osporava hrvatsku verziju rata (Perić, 2004). Osporenje tako postaje gorivo. Svako javno negiranje ili minimiziranje patnje Vukovara pojačava njegov status moralnog središta hrvatske nacije, a taj status zatim produbljuje antagonizam prema onima koji tu patnju osporavaju.

U Bosni i Hercegovini, međusobno hranjenje je višesmjerno. Bošnjački narativi o genocidu u ratnom periodu između 1992 i 1995. godine proizvode snažne moralne pozicije koje, u očima srpskih političkih elita, zahtijevaju kontrapriču o demonizaciji Srba (Hadžić, 2023). Ta kontrapriča, pak, učvršćuje bošnjačku percepciju o nužnosti stalnog podsjećanja na genocid. Hrvatski narativi o marginalizaciji u BiH istodobno mobiliziraju i Bošnjake i Srbe u defanzivnim političkim pozicijama, što opet daje argument hrvatskim akterima da insistiraju na autonomiji i zaštitnim mehanizmima. U takvom trokutu, nijedna zajednica ne djeluje izvan dinamike izazivanja i odgovaranja.

Ono što čini ove procese posebno otpornima na promjenu jeste činjenica da je svaki potez osmišljen da oslabi suparnika istodobno jača unutrašnju mobilizaciju. Napadi i negiranja su sastavni elementi održavanja režima osjećanja. Svaka provokacija, bilo da je riječ o političkoj odluci, komemorativnom gestu ili javnom govoru, ulazi u cirkulaciju u kojoj ne postoji "posljednji udarac". Umjesto iscrpljivanja, konflikt proizvodi novu afektivnu energiju, koja se vraća akterima u još snažnijem obliku.

Rezultat je sistem u kojem se politički horizont sužava do tačke gdje je gotovo nemoguće zamisliti budućnost izvan ove logike. Nacionalni identiteti postaju strukturirani tako da neprekidno proizvode afekte koji legitimiraju njihovu vlastitu obnovu. Granice zajednica pritom djeluju kao kanali afektivnog prijenosa kroz koje osjećaji jedne strane postaju gorivo za mobilizaciju druge. Time se svaka akcija pretvara u reakciju, a završetak otvorenog sukoba ne znači njegovo okončanje, nego njegovu transformaciju u trajnu, regenerativnu formu.

Zaključak: Zamišljena, osjećana zajednica

Benedict Anderson (1983) je naciju opisao kao zamišljenu zajednicu: zamišljenu zato što njeni članovi nikada neće lično upoznati većinu svojih sunarodnjaka, a ipak osjećaju zajedništvo. Teorija afekta nam govori da se to zamišljanje ne odvija prvenstveno na svjesnom kognitivnom nivou, nego u registru tijela i osjećaja. Nacionalna imaginacija jeste mentalna slika zajedništva, ali ta slika dobija stabilnost kroz emocionalnu infrastrukturu koja se prenosi generacijski i obnavlja kroz rituale, komemoracije, političke govore i kulturne narative. Takva osjećana zamišljenost povezuje ljude koji se nikada neće susresti, a istodobno ih emocionalno odvaja od onih koji žive u istom prostoru, ali ne dijele istu afektivnu konfiguraciju.

Pored ovih općih razmatranja, poglavlje je istaklo dvije sile ključne za održavanje afektivnih režima nacionalizma. Prva je upotreba metafora koje naciju predstavljaju na opipljiv, gotovo tjelesno doživljiv način, pretvarajući apstraktni politički entitet u blizak i emotivno prisutan oblik. Druga je dinamika uzajamnog osnaživanja suparničkih narativa, u kojoj svaki potez jedne strane proizvodi emotivni odgovor druge, stvarajući kruženje afekata koje obnavlja i učvršćuje oba nacionalizma. Zajedno, ove sile čine zatvoreni krug u kojem nacionalna imaginacija postaje i emocionalno iskustvo i neosporiva praksa.

**11. AFEKT I POPULIZAM: POLITIKA
AUTENTIČNOSTI I ANTAGONIZMA**

Populizam se najčešće opisuje kao politička logika koja postavlja „narod“ nasuprot „korumpiranim elitama“ (Mudde & Kaltwasser, 2017). Perspektiva teorije afekta naglašava da je ova podjela ukorijenjena u emocionalnoj topografiji koja mapira tijelo i osjećaje. Elite se u tom okviru osjećaju kao distancirane, beživotne, neiskrene, a narod, nasuprot njima, kao srčan, autentičan, potcijenjen i prevaren. Percepcije ove dihotomije grade se na svakodnevnim osjećajima obespravljenosti, birokratske nedostupnosti, javnog poniženja ili osjećaja da se odluke donose negdje drugdje, izvan domašaja onih na koje se odnose (Laclau, 2005).

U ovom pejzažu populizam se pojavljuje kao politički oblik koji kanalizira osjećaje frustracije, izdaje i ogorčenosti, a nasuprot njih gradi ponos i percepciju autentičnosti (Moffitt 2016). Primarni cilj nije nužno rješavanje objektivnih uzroka nezadovoljstva, nego uspostavljanje afektivne rezonance koja pretvara političku poruku u osjećajnu istinu. Populizam tako postaje koherencija u kojoj mase osjećaju da neko konačno „govori ono što mi osjećamo“.

Ova emocionalna osovina populizma često se oblikuje kroz ponavljanje jednostavnih, lako pamtljivih poruka koje funkcioniraju kao afektivni okidači. Ljepljivi slogani poput „Take back control“, „Mi ili oni“ ili „Narod protiv sistema“ mogu se brzo dozvati i izgovoriti u trenutku ljutnje, ponosa ili straha, čime postaju most između političkog narativa i neposredne tjelesne reakcije.

Populistički diskurs ne živi samo u govoru vođe nego u cirkulaciji među pristalicama, kroz transparente, društvene mreže, i svakodnevne razgovore. U tom procesu, jezik postaje nosilac afektivne energije, a

politička pripadnost se potvrđuje kroz sposobnost da se osjeti i ponovi ista fraza. Kada se te fraze ponavljaju u zajedničkom prostoru, poput mitinga, protesta ili online zajednice, proizvode osjećaj kolektivnog pulsa, odnosno trenutak u kojem se pojedinačni glasovi slijevaju u jedinstveni ritam.

Figura vođe i emocionalna autentičnost

Afektivna privlačnost populističkog diskursa neodvojiva je od figure vođe. Figure Donalda Trumpa, Viktora Orbána ili Jaira Bolsonara nose afektivnu amplifikaciju koja briše granicu između privatnog i javnog. Ulogu vođe performativno osjećaju i pretvaraju u političku valutu. Riječ nije o običnoj harizmi već o stvaranju dojma da vođa proživljava ono o čemu govori, i da njegove riječi dolaze iz istog emocionalnog rezervoara kao i osjećaji njegove baze.

U retoričkom arsenalu takvih lidera nalaze se izražene gestikulacije, nagle promjene intonacije, psovke, kolokvijalizmi, teatralne pauze, suze, pa i fizičko približavanje publici. U javnim nastupima često izostaje formalna distanca, pa tako vođa može sići s pozornice, dodirnuti ljude, ili dijeliti privatne anegdote koje brišu granicu između političkog govora i intimnog razgovora. Rezultat je osjećaj nefiltrirane iskrenosti i neposrednosti. Često se vođa i sam postavlja u poziciju žrtve, čime afektivnu distancu pretvara u osjećaj zajedničke patnje i otpora (Mudde & Kaltwasser, 2017).

Populistički lider se rijetko prikazuje kao besprijekoran ili nedodirljiv. Naprotiv, on je „jedan od nas“, ljuti se i priznaje povrijeđenost. Umjesto znaka slabosti, ta ranjivost se percipira kao dokaz autentičnosti. Pokazuje da dijeli sudbinu svojih pristalica, ali i otvara prostor za dramaturgiju iskupljenja. Vođa koji je primio udarac, ali se vraća jači, postaje simbol zajednice koja se bori uprkos svemu.

U ekstremnim verzijama, identifikacija sa populističkim liderom poprima gotovo mesijansku dimenziju (Moffitt, 2016). Prerasta iz glasa naroda u njegova neosporivu istinu, štiti i otkupljenje. Svaki napad na njega pretvara se u napad na zajednicu, a svaka njegova pobjeda u pobjedu naroda. U toj dramaturgiji on je jedinstvena figura poslana da nosi teret zajedničke patnje. Upravo zato kritika vođe postaje politički tabu. Osporiti ga znači dovesti u pitanje samu misiju zajednice.

Populist ne mora imati konzistentnu ideologiju ni jasnu programsku platformu. Dovoljno je da generira emocionalnu jasnoću da svijet, koliko god bio haotičan, ipak ima smisla jer „se zna ko je kriv“. U tom okviru, emocionalna jasnoća nadilazi političku složenost i postaje ono što Chantal Mouffe (2018) naziva „afektivna identifikacija kroz antagonizam“, odnosno proces u kojem osjećaj postojanja zajedničkog neprijatelja učvršćuje osjećaj zajedništva.

Kriza i figura vođe

U središtu populizma leži proizvodnja krize. Istraživači poput Benjamina Moffitta (2016) ključ uspjeha populizma vide u „stilu performansa“ utemeljenom na dramaturgiji koja prenaplašava, produžava, a ponekad i izmišlja prijetnje. Cilj je izazvati osjećaj hitnosti, destabilizirati postojeći poredak i uvjeriti javnost da samo populist mogu artikulirati i kanalizirati narodni afekt. „Osjećaj da gubimo zemlju“ ili „osjećaj da nas niko ne sluša“ koji prati ovu dramaturgiju može imati veću mobilizacijsku snagu od bilo kojeg empirijskog dokaza.

Populisti evociraju stanje gubitka kontrole, prijetnje temeljima zajednice i nepravde koja pogađa „obične ljude“, istovremeno prikazujući postojeće elite kao nesposobne ili nezainteresirane da reagiraju. Čak i kada prijetnja nije empirijski dokazana, ona se materijalizira kroz pažljivo odabrane slike haosa, jezik opasnosti i atmosferu nadolazeće katastrofe. U

javnom prostoru to mogu biti prizori nasilja izvučeni iz konteksta, selektivno prikazani statistički podaci ili dramatične metafore koje izazivaju tjelesni odgovor.

Još jedan ključni aspekt afektivnog režima krize je stalna mobilizacija (Moffitt, 2016). Čak i kad se jedna prijetnja formalno ukloni, diskurs se trenutno preusmjerava na novu. Izbor uključuje imigraciju, međunarodne zavjere, unutrašnje izdajnike, medije i manjinske grupe. Ova permanentna kriza održava psihološko stanje stalne emocionalne angažiranosti. U tom okruženju, populistički lider nije tek "rješavač problema", već stalni emocionalni vodič kroz nestabilan svijet.

Marine Le Pen u Francuskoj ovaj model primjenjuje gotovo školski (Ivaldi, 2019). Njena retorika povezuje migracije s terorizmom, ekonomski pad s članstvom u EU, a nesigurnost na ulicama s neuspjehom „globalističkih elita“. Čak i kada pojedinačna prijetnja izgubi na intenzitetu, Le Pen preusmjerava fokus na novu, čime održava stanje permanentne krize. Time nastoji zatvoriti emocionalni krug u kojem bi strah i ogorčenje postali osnovni ton političkog života.

Dinamika populizma, naravno, nije ograničena na desničarske političare. Ljevičarski oblici mogu imati jednako jake afektivne odjeke. Desnica često mobilizira negativne afekte poput bijesa prema imigrantima i straha od kulturnog gubitka. Ljevičarski populizam, nasuprot tome, poziva na klasnu solidarnost, ogorčenje prema nejednakosti i osjećaj izdaje od strane establišmenta viđenog kao zatvoreni krug kapitalističkih elita. Iako koriste različita leksička punjenja, tematske strukture diskursa su im zajedničke. Nude jednostavan binarni narativ o narodu protiv vlasti koji u složenim vremenima pruža osjećaj jasnoće, svrhe i pripadnosti.

Afektivna kaskada populizma

Još jednu bitnu ulogu u uspjehu populizma ima lančana dinamika osjećaja koji se šire kroz društvo i jačaju sa svakim novim prijenosom (Papacharissi, 2015). Emocije koje populistički lideri izraze često se prelijevaju u medijske nastupe, utiskuju u slike masovnih mitinga ispunjenih uzvicima i transparentima, a potom nastavljaju živjeti u viralnim snimcima na društvenim mrežama. Tako se pojedinačni emotivni trenutak širi u zajednički afektivni doživljaj, pretvarajući publiku iz pasivnih posmatrača u učesnike iste emocionalne priče.

U savremenom digitalnom okruženju, populističke afektivne kaskade dobivaju dodatni zamah kroz algoritamsku logiku platformi (Tufekci, 2015). Kao što smo već vidjeli, algoritamski sustavi rangiranja i preporuka pojačavaju poruke koje nose prepoznatljive populističke afekte, usmjeravajući ih prema publici već emocionalno usklađenoj s njihovim tonom. Bijes, zgražanje i prkos usmjeren prema elitama tako se pretvaraju u stalno prisutne signale koji održavaju mobilizacijski naboj.

Upravo ta ukorijenjenost u svakodnevicu čini srž populističke održivosti (Moffitt, 2016). Populističke poruke djeluju kao trajni okvir kroz koji se tumače novi događaji, od međunarodnih kriza do lokalnih incidenata. Na taj način osjećaj političkog sukoba postaje stalna pozadinska matrica društvenog života. Informacije koje ga potvrđuju se pojačavaju, dok se one koje mu proturječe potiskuju ili ignoriraju. Rezultat je emocionalna kohezija unutar zajednice i sve veća zatvorenost prema vanjskim argumentima.

Nijedan primjer ne ilustrira moć afektivnih kaskada jasnije od reakcije Donalda Trumpa nakon pokušaja atentata tokom izborne kampanje 2024. Njegov dramatični povratak na pozornicu, krv koja mu se slivala niz lice i podignuta pesnica u znak prkosa, gotovo trenutno su preplavili društvene mreže (Politico, 2024). U nekoliko sati, slika je postala globalni

mem, dijeljena i reinterpetirana od strane pristalica kao simbol nepokolebljivosti i zajedničkog otpora.

Ono što takvim gestovima daje trajnu političku snagu nije samo vizualna dramatičnost, nego sposobnost da postane simbolički filter kroz koji se tumače budući događaji. Svaka naredna poruka, sukob ili kontroverza dobija emotivni prizvuk tog prizora prkosa, održavajući osjećaj zajedničke misije i ugrožene, ali nepokolebljive zajednice. Tako pojedinačni događaj postaje dio kolektivnog emocionalnog repertoara koji se iznova aktivira kada god je potrebno obnoviti mobilizacijski naboj.

Konstrukcija „naroda“ kao afektivnog objekta

U središtu svake populističke politike nalazi se figura „naroda“ kao afektivno konstruisanog subjekta. Populisti se ne obraćaju svim građanima, nego „pravom narodu“, zamišljenom kao moralno čistom, vrijednosno usklađenom i emocionalno istinitom (Brigevich & Wagner, 2025). „Narod“ je time više emotivni simbol nego demografska činjenica, a njegova definicija se stalno iznova proizvodi kroz političke rituale, krizne narative, slogane i simboličke geste.

Ključni mehanizam ove konstrukcije je afektivna selekcija. Samo oni koji rezoniraju s emocionalnim kodom lidera ulaze u imaginarnu zajednicu, a svi ostali bivaju emocionalno delegitimirani. Manjine, kritički mediji, intelektualci, urbane klase i feministi prikazuju se ne samo kao politički protivnici, nego kao otuđena tijela koja unose dekadenciju, izdaju i nemir. Afektivna binarnost koja time nastaje suprotstavlja, s jedne strane, topli, iskreni i radni „narod“, a s druge, hladne, korumpirane i otuđene protivnike. Uklanjanjem iz moralnog univerzuma zajednice, oni postaju lakše podložni dehumanizaciji.

Primjer ove konstrukcije nalazimo tokom predsjedničke kampanje Andrzeja Duda u Poljskoj 2020. godine. Duda je na predizbornim skupovima isticao "poštene, radne i porodične Poljake" kao istinsku kičmu nacije, dok je urbane liberalne glasače, posebno one iz Varšave i Gdanjska, opisivao kao "arogantnu elitu" koja prezire tradicionalne vrijednosti i služi interesima Brisela (Zbytniewska, 2022). Državna televizija emitovala je priloge u kojima se "pravi narod" prikazuje u poljima, fabrikama i crkvama, dok se njegovi politički protivnici pojavljuju u kadrovima s korporativnih zabava, modnih revija ili LGBT povorki. Time je političko neslaganje pretvoreno u moralni jaz, gdje se osjećaj pripadnosti mjeri emocionalnom identifikacijom, a ne političkim programom.

Populizam na postjugoslavenskom prostoru

U postjugoslavenskom kontekstu, populizam počiva na istim afektivnim obrascima koji ga pokreću drugdje, ali je naglasak na historijskim traumama, ratnim narativima i etnonacionalnim identitetima. U Srbiji, popularnost Aleksandra Vučića proizlazi iz neprekidne mobilizacije osjećaja opsade, poniženja i inata. Narativ o „poniženoj Srbiji“ koja se mora podići i izboriti za dostojanstvo rezonira kroz spoj bijesa, prkosa i nacionalnog ponosa. Vučićeva retorika, direktna i emocionalno nabijena, gradi sliku autentične povezanosti s „običnim narodom“ dok istovremeno opoziciju označava kao strane agente ili domaće izdajnike (Lutovac, 2020).

U Bosni i Hercegovini, populizam poprima trostruki etnički oblik. Milorad Dodik gradi srpski populizam na osjećaju stalne prijetnje postojanju Republike Srpske, legitimizirajući separatističke ambicije kroz prkos i strah. Bošnjački populizam često se poziva na ratna stradanja i međunarodnu nepravdu, zauzimajući nekompromisni stav prema spornim pita-

njima unutar BiH. Hrvatski populizam mobilizira osjećaje političke majorizacije i ugroženosti kulturnog identiteta, posebno kroz zahtjeve za institucionalnu ravnopravnost (Ivanović, 2021). Ovi paralelni narativi hrane se istim afektivnim registrom ponosa, tuge, ogorčenja i bijesa, prelazeći u logiku političkog inata opisanu u ranijem poglavlju.

Afektivna politika u regionu tako djeluje kao duboko utkano tkivo osjećaja koji oblikuju političke lojalnosti. Crpi snagu iz historijski taložnih emocija, pretvarajući ih u osjećaj autentične zajednice u svijetu koji se doživljava kao fragmentiran i nepravedan. Populizam ovdje oslikava afektivni pejzaž koji nikada nije prošao kroz procese političkog iscjeljenja.

Zaključak: Anatomija populističkog afekta

Populizam oblikuje sliku naroda, i pretvara je u zatvoreni afektivni sistem. Jednom kad se uspostavi emocionalni kod ko je “narod” a ko nije, svaka kriza, svaka uvreda, svaka politička odluka pokreće predvidivu kaskadu reakcija koja se širi kroz medije, javne skupove i privatne razgovore. Ovaj lanac nastavlja pulsirati i nakon izbornih kampanja, stalno obnavljajući osjećaj da politička borba traje bez prestanka.

U takvom poretku, “narod” prelazi iz zajednice građana u mobiliziranu masu emocionalno usklađenu s liderom, a svi izvan tog kruga postaju višak ili prijetnja. Granica između političkog suparništva i moralne diskvalifikacije nestaje, a afektivna lojalnost postaje jača od institucionalnih ograničenja ili pravnih normi.

Borba protiv ovog sistema zahtjeva mnogo dalekosežnije mjere od razotkrivanje laži. Čak i kad su dokazi nepobitni, povjerenje može ostati netaknuto, a osjećaji koje lider budi nastaviti oblikovati percepciju stvar-

11. AFEKT I POPULIZAM: POLITIKA AUTENTIČNOSTI I ANTAGONIZMA

nosti. Prekid te dinamike zahtijeva intervenciju u afektivni tok, stvaranje trenutaka koji mijenjaju emocionalni ritam političkog života i nude drugačije osnove doživljavanja zajedništva, ponosa i sigurnosti.

12. POLITIČKI AFEKT U BUDUĆNOSTI

Nezaobilazan zaključak iz ovog prikaza političkog afekta jeste da upravo afektivne sile oblikuju horizonte politike, određujući kakva vrsta budućnosti se uopće može zamisliti. Klimatske promjene, tehnološke revolucije i rastuće nejednakosti ulazit će u politički prostor kroz afektivne režime sastavljene od osjećaja, imaginarija i tjelesnih reakcija, koji odlučuju ko se osjeća ugroženim, ko privilegiranim, a ko isključenim. Prethodna poglavlja su pokazala da se analiza političke budućnosti ne može ograničiti na ekonomske pokazatelje ili strateške dokumente, nego da mora pratiti kako se afekti cirkuliraju, talože i preoblikuju kroz medije, javne rituale i svakodnevne razgovore.

Izazovi globaliziranog svijeta

Činjenica da afektivna ekonomija favorizira dramatične slike i trenutne reakcije u velikoj mjeri određuje šta će se naći na listi političkih prioriteta u budućnosti. Taj mehanizam možemo razumjeti kroz pojam afektivnog kapaciteta medijskog i digitalnog sistema. Ovaj kapacitet određuje koliko emocionalnog prostora jedna tema može zauzeti prije nego što je potisnu spektakli koji dolaze nakon nje. Nisko-zasićeni sistemi dopuštaju dugotrajniju mobilizaciju, dok visoko-zasićeni proizvode kratke nalete pobuđenosti bez političke izdržljivosti. To znači da će i klimatska prijetnja, kao i druge dugoročne krize, u političkom prostoru opstajati samo ako se oblikuju narativi sposobni da generiraju trajan osjećaj hitnosti i moralne odgovornosti (Smith & Leiserowitz, 2013).

Kako klimatske promjene postaju sve izraženije, njihovi učinci će se mjeriti i kroz stvaranje dodatnih kriza, među kojima je pomjeranje stanovništva, često povezano i sa ratnim sukobima i ekonomskim nestabilnostima (Betts, 2021). Migracije će u narednim desetljećima postati jedan od ključnih političkih testova za nacionalne i međunarodne sisteme. Narativi solidarnosti i moralne odgovornosti oko ovog pitanja već se sukobljavaju s narativima straha od gubitka sigurnosti, ekonomske stabilnosti i kulturnog identiteta. Koji će okvir prevladati zavisit će od toga ko ima moć da oblikuje i prenosi emocionalne priče.

Još jedna dimenzija budućih kriza odnosi se na rastuće globalne nejednakosti. Za očekivati je da će se ove razlike, pod pritiskom klimatskih, zdravstvenih i ekonomskih šokova, dodatno produbljivati (Piketty, 2020). U takvim uslovima marginalizirani slojevi mogu tražiti radikalnu preraspodjelu resursa i moći. To bi istovremeno značilo da će strah od gubitka privilegija poticati obrambene strategije elita i podršku autoritarnim mjerama koje „štite stabilnost“ (Norris & Inglehart, 2019). No, pitanje ovog potencijala ostaje otvoreno, jer afektivni naboj sam po sebi ne garantuje političku mobilizaciju. Oni koji se nalaze na nižim stepenicama društvene hijerarhije često nemaju ni resurse, ni organizacione kapacitete, ni političku svijest potrebnu da bi frustracija postala kolektivna akcija (Goodwin et al., 2001).

Filozofkinja Nancy Fraser (2013) detaljno je istraživala vezu između ekonomske preraspodjele i afektivnih struktura društva. Frazer upozorava da preraspodjela ostaje krhka ako ne mijenja i afektivni režim. Bez promjene osjećaja poniženja, nesigurnosti i ogorčenja, ekonomske reforme ostaju površne i lako reverzibilne. Nejednakost tako nije samo ekonomska kategorija, nego i stalni emocionalni podsjetnik na sistemsku nepravdu, utkan u svakodnevne interakcije, medijske narative i prostorne podjele.

Afekt i tehnologija

U razmatranju uticaja umjetne inteligencije (AI) na cirkulaciju političkog afekta, potrebno je poći od pretpostavke da ona nije tek tehnološki trend, nego fenomen koji ubrzano postaje jedno od najsuptilnijih i najopasnijih oružja političke moći (Susser et al., 2019). Njena sposobnost da mapira i precizno pogodi emocionalne nerve birača razbija stare granice političke mobilizacije i otvara vrata manipulaciji kakvu do sada nismo poznavali. Zahvaljujući naprednim algoritmima, AI bilježi mikroekspresije, tonalitet glasa i obrasce online ponašanja, a zatim te podatke pretvara u afektivnu “mapu slabosti” svakog pojedinca (McStay, 2018).

Ovakvo afektivno programiranje može izgledati benigno kada potiče angažman, stvara osjećaj uključenosti ili povezuje ljude oko zajedničkog cilja. No isti algoritmi koji vas uvjeravaju da ste dio rješenja mogu jednako vješto posijati nepovjerenje, preuveličati prijetnje ili oblikovati neprijatelje koji postoje samo u emocionalnoj percepciji (Andrejevic, 2020). Prednost AI-ja nad tradicionalnom propagandom je u tome što cilja individuu, sa svim njenim pukotinama i nesigurnostima, i to u realnom vremenu dok nisu ni svjesni da su meta.

U takvom okruženju politička borba se više ne vodi isključivo na javnoj sceni, već u nevidljivim slojevima psihološke i afektivne arhitekture društva. Umjesto otvorenog sukoba ideja, odvija se tihi rat za kontrolu skrivenog sloja percepcije iz kojeg izrastaju političke preferencije, identiteti i osjećaj pripadnosti. Drugim riječima, oblikuje se “pred-političko” stanje uma koje određuje koje vijesti će javnost doživjeti kao prijetnju, kojem lideru će se vjerovati instinktivno, a koji će biti odbačen prije nego što se uopšte čuje za njegovu poruku (Drezga, 2021).

Takva arhitektura moći iznimno je otporna na demaskiranje jer se nalazi u nevidljivoj mreži algoritama, narativa i kulturnih simbola koji dje-

luju simultano na svjesnoj i nesvjesnoj razini. Kada se jednom uspostavi, ona ne zahtijeva stalnu represiju jer je ljudi sami reproduciraju. U takvom političkom bojištu pobjeda ne izgleda kao puko osvajanje vlasti, nego kao uspostava emocionalnog okvira za buduće djelovanje.

U budućnosti će afektivna inteligencija algoritama postati još sofisticiranija. Integrirat će naprednu analizu osjećaja i prepoznavanje mikroemocija, što će omogućiti još preciznije ciljanje poruka (Williamson, 2017). Posljedica može biti još veća moć oblikovanja i kontrole javnog mnijenja. Kad se afekti populacije pretvore u gorivo algoritamskih kalkulacija, prijetnja prevazilazi pojedinca i potencijalno prerasta u rastakanje zajedničkog emocionalnog tkiva na kojem počiva svaka politička zajednica.

Za razliku od AI-a, koji djeluje "iza kulisa" analizirajući podatke i emocionalne obrasce kako bi oblikovao političke poruke, Virtuelna stvarnost (VR) i Proširena stvarnost (AR) djeluju direktno na osjetila (Raman et al., 2025). AI može generirati scenarije, pratiti reakcije i optimizirati iskustvo, dok VR i AR omogućuju da korisnik *fizički* proživi politički ili društveni narativ. Virtualna stvarnost uranja korisnika u potpuno digitalno okruženje, dok proširena stvarnost nadograđuje fizički svijet digitalnim elementima vidljivima kroz ekrane ili posebne naočale.

U političkom kontekstu, to otvara nove horizonte afektivne mobilizacije. Korisnici mogu doslovno "osjetiti" posljedice klimatskih promjena, iskustva migranata ili razaranja u ratnim zonama. Potencijal da takva iskustva potaknuti duboku empatiju je očigledan (Liao, 2025). No, ista tehnologija može jednako lako postati instrument propagande, emocionalnog uvjetovanja i politički konstruiranih "realnosti". Precizno dizajnirani virtualni scenariji mogu selektivno oblikovati percepcije događaja, učvrstiti dominantne narative i generirati afekte koji pogoduju interesima onih koji kontroliraju tehnološku infrastrukturu (Tassinari, 2025).

Afekt i društveni pokreti budućnosti

Kako će se ovi trendovi odraziti na proizvodnju, održavanje i strateško usmjeravanje društvenih pokreta u budućnosti? Kroz ranije primjere, vidjeli smo da pokreti ovise o afektima isto toliko koliko o ideologiji, organizacionoj strukturi ili resursima. Afekti su gorivo koje pokreće ljude iz pasivnog promatranja u aktivno sudjelovanje, oblikuje percepciju hitnosti i daje emotivni okvir unutar kojeg se formiraju zahtjevi i ciljevi. Digitalno okruženje donijelo je i nove uvjete njihovog kreiranja. Nekada je pokret rastao kroz dugotrajan akumuliran rad, a danas se prvi val mobilizacije može pojaviti u kratkom roku, izazvan viralnom slikom, snimkom ili afektivno nabijenim svjedočenjem (Mendelshon et al., 2024). Primjeri poput #MeToo i Black Lives Matter pokazali su snagu afektivne konvergencije u digitalnom prostoru.

Međutim, isti mehanizam koji omogućava nagli porast intenziteta može uzrokovati i njegovo jednako naglo raspršivanje. Afektivna energija koja se stvori u digitalnom okruženju rijetko se sama od sebe pretvara u trajnu političku strukturu. Bez kanala za institucionalizaciju, bez strategije koja zadržava pažnju i pretvara osjećaje u kontinuiranu akciju, val se brzo povlači (Alcántara-Lizárraga & Jima-Gonzales, 2024). Emocije koje su pokrenule hiljade na ulice mogu se u kratkom roku preusmjeriti na novu krizu, novi viralni sadržaj, ostavljajući prvobitnu mobilizaciju bez potrebne mase i zamaha.

Zato je pitanje budućnosti društvenih pokreta kako spriječiti da iskra ugasi samu sebe. To podrazumijeva izgradnju modela organizacije koji mogu prevesti emocionalni naboj u trajne strukture djelovanja (Weipert-Fenner, 2024). Lokalna okupljanja, mreže solidarnosti, horizontalne forme i transnacionalne kampanje služe održavanju energije i kad nema spektakularnih događaja, kroz rituale, simboličke geste i narative koji hrane osjećaj pripadnosti. Klimatski pokreti već eksperimentišu s ovim

strategijama. Fridays for Future, primjerice, kombinuje moralni imperativ i emocionalnu autentičnost oličenu u liku Grete Thunberg, čije stalno prisustvo u medijima održava afektivnu napetost i kada neposredni događaj nije prisutan (Shim, 2024).

Upravo ovakvi obrasci određuju dva ključna parametra mobilizacije. Afektivni prag odnosi se na intenzitet podražaja potreban da bi osjećaj prerastao u akciju. Nizak prag znači da i manji povod može zapaliti kolektivno djelovanje, dok visok prag traži snažan šok ili krizu. Latencija, označava vrijeme potrebno da se nakon prelaska praga energija pretvori u stvarni odgovor. Kratka latencija vodi brzom okupljanju, dok duga latencija ostavlja prostor da se energija raspline. Niske pragove i kratku latenciju stvaraju repetitivni vizuelni signali, prepoznatljivi narativni obrasci i mreže povjerenja, dok visoki pragovi bez organizacione apsorpcije vode u rasipanje afekta.

Gledajući iz afektivne perspektive, pokret koji ne uspije vezati svoju emocionalnu energiju za jasno artikulirane političke ciljeve rizikuje da se rasprši bez dugoročnog učinka. Kao što smo vidjeli u prethodnim poglavljima, visoki afektivni intenziteti imaju prirodu vala. Brzo prelaze afektivni prag, ali jednako brzo mogu splasnuti ako ne pronađu kanale za institucionalizaciju, ili ako duga latencija odloži kolektivni odgovor. Kada se emotivni udar usmjeri kroz jezik političkih zahtjeva, prolazni osjećaj pretvara se u održivi resurs kolektivne akcije. Na taj način nastaje oslonac za izgradnju narativa, strategija i organizacionih struktura koje mogu opstati izvan početne krize. Tako vezan za polje simbola i politički horizont, afekt se može mobilizirati u dužem kontinuitetu i postati pokretačka sila sposobna mijenjati zakonodavstvo, politiku i društvene norme.

Budućnost kolektivne akcije, dakle, ovisi o izgradnji mreža koje mogu apsorbirati energiju, redistribuirati je i pretvarati u pritisak na različitim nivoima, od lokalnih zajednica do međunarodnih foruma. Izazov je danas veći nego ikad, jer se u digitalnom dobu emotivni valovi troše u kratkom periodu prije nego ih proguta novi spektakl.

Afekt i demokratija u budućnosti

Vidjeli smo da digitalne tehnologije ubrzavaju i produbljuju borbu za kontrolu nad kolektivnim emocijama i njihovo usmjeravanje prema političkim ciljevima. Sistemi sposobni da bilježe mikroizraze lica, ton glasa, obrasce tipkanja ili promjene srčanog ritma već prelaze iz komercijalnih i sigurnosnih sektora u središte političke komunikacije. U takvom okruženju političke stranke, korporacije i državni akteri mogu ciljano izazivati bijes, empatiju ili strah u tačno određenim demografskim skupinama, u trenutku kada su najprijemčivije.

Za demokratiju to znači pomjeranje težišta političke moći s otvorene javne rasprave na nevidljive procese afektivnog oblikovanja (Farrell & Han, 2025). Mjerenje i usmjeravanje afekta prije nego što dosegne svjesnu misao potkopava osnovnu pretpostavku da građani odluke donose slobodnim prosuđivanjem. Izbori i referendumi će formalno opstati, ali će političke preferencije sve više biti proizvod skrivenog inženjeringa, a sve manje rezultat otvorenog sukoba ideja. Time može ostati netaknut institucionalni okvir, dok sama supstanca autonomne političke volje erodira.

U nadolazećem periodu, opstanak demokratije zavisit će od sposobnosti društava da obnavljaju i štite afektivne resurse istom ozbiljnošću kojom štite zakone i institucije. Politička imaginacija mora zato obuhvatiti stvaranje rituala, narativa i institucionalnih formi koje proizvode one afekte koji omogućavaju konstruktivno neslaganje i dugoročno zajedničko djelovanje. To podrazumijeva i svjesno dizajniranje javnih prostora i formata debate u kojima se afekt ne mora pretvoriti u polarizaciju. Primjeri su deliberativni forumi, građanske skupštine i lokalne kulturne manifestacije koje njeguju osjećaj zajedničkog vlasništva nad javnim životom.

Budućnost demokratije, dakle, ovisit će o očuvanju izvora tih afekata iz stvarnog, zajedničkog iskustva i otvorenog javnog dijaloga, a ne iz filtriranih tokova komercijalnih ili sigurnosnih algoritama. Oni koji uspiju održati ovu vrstu afektivne autonomije zadržat će ključ opstanka demokratskog života.

Zaključak: Borba za afektivnu arhitekturu politike

Ova knjiga nije nastala iz pukog teoretisanja, već iz empirije. Politiku prave ljudi, a savremena neuronauka uvjerljivo je srušila staru podjelu između ljudskog uma i tijela. Krajnje je vrijeme da se ta otkrića shvate ozbiljno u istraživanju političkih fenomena. Politički afekt nije sekundarni sloj iznad racionalnog odlučivanja nego sama infrastruktura političkog života. Sastoji se od mreže predosjećaja, tjelesnih reakcija, kolektivnih raspoloženja i imaginarija kroz koje se konstruiraju političke percepcije. To znači da je afekt gorivo političke mobilizacije i polje u kojem moć djeluje i stiče legitimitet. Primjere nalazimo u iznenadnim masovnim protestima nakon događaja koji probijaju emocionalni prag, bilo da se radi o nasilnom incidentu, simboličkoj uvredi ili karizmatičnom govoru. U tim trenucima afekt djeluje kao 'skraćeni put' do političke akcije, preskačući duge procese deliberacije.

Ovo nas vraća na pitanje „činjenica“ kao početne tačke politološke analize. Prethodna poglavlja su pokazala da politika počinje s osjećanjima koja određuju šta će uopšte biti priznato kao činjenica. U trećem poglavlju smo vidjeli da jezik postavlja emocionalni okvir unutar kojeg se stvarnost tumači, time definirajući granice političkog prostora. Da taj okvir djeluje kao svojevrsni filter percepcije vidimo u tome da isti događaj može izazvati potpuno različite afektivne reakcije ovisno o tome da li ga je diskurs pozicionirao kao prijatnu, pobjedu ili moralni izazov. Veza između lingvističkog izbora i afektivne mobilizacije je neodvojiva.

To dalje znači i da akteri s najvećim uticajem na oblikovanje političkog diskursa imaju ključnu ulogu u određivanju šta se može zamisliti i šta može postati predmet kolektivnog djelovanja. Zbog ovih generativnih moći, mediji ne samo da izvještavaju nego i kuriraju afektivne pejzaže. Institucije ne samo da donose odluke nego reproduciraju afektivne norme koje oblikuju naš odnos prema autoritetu, zajednici i budućnosti. Time se afektivne norme ugrađuju u same procedure, od ceremonijalnog jezika sudova, preko arhitekture državnih zgrada, do protokola javnih komemoracija. Rezultat je atmosfera autoriteta i pripadnosti koja nadilazi sadržaj konkretnih odluka.

Stoga, tvrda moć nije jedino polje na kojem se redefiniše budućnost politike. Jednako bitno je i bojno polje afektivnih režima. U eri polarizacije, populizma i stalne medijske mobilizacije opstanak demokratije zavisi od očuvanja njenih afektivnih temelja kao što su povjerenje, spremnost na dijalog, empatija i osjećaj legitimnosti. Bez tih temelja izbori postaju mehaničko glasanje među otuđenim blokovima, a javna sfera prostor kontrolisanih refleksa.

Upravo tu dolazi do izražaja ambivalentna priroda afekta. On je istovremeno i polje discipline i polje otpora. Razumjeti tu ambivalenciju znači otvoriti prostor za afektivnu politiku koja ne podilazi strahu i mržnji nego gradi osjećaj potencijala, odgovornosti i planetarne brige.

Ova knjiga je kratak uvod u taj zadatak. Daljnja istraživanja moraju pratiti kako se afekti konstituišu u različitim kulturnim kontekstima, kako se transformišu unutar digitalnih infrastruktura i kako mogu služiti emancipaciji jednako snažno kao što služe manipulaciji. Ako želimo pravedniji svijet, moramo upravljati osjećanjima s istom ozbiljnošću s kojom oblikujemo misli i ideje. Tu počinje budućnost političkog afekta.

O AUTORU

Adis Maksić je vanredni profesor međunarodnih odnosa na Međunarodnom Burch Univerzitetu u Sarajevu. Također je predavač na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, na predmetu Post-sovjetske studije.

Njegov istraživački fokus obuhvata politički afekt, nacionalizam i etničke sukobe, s posebnim naglaskom na Balkan i post-sovjetski prostor.

Autor je knjige *Ethnic Mobilization, Violence, and the Politics of Affect* (Palgrave, 2017) i niza radova o politici identiteta, emocionalnoj mobilizaciji i postkonfliktnim društvima.

Bibliografija

Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford University Press.

Ahmed, S. (2004). *The Cultural Politics of Emotion*. Routledge.

Alcántara-Lizárraga, J. A., & Jima-Gonzales, A. (2024). Digital manipulation and mass mobilization over the long run: Evidence from Latin America. *Frontiers in Political Science*, 6.

Altinay, Z., & Williams, N. (2019). Visuals as a method of coastal environmental communication. *Ocean & Coastal Management*, 178.

Anderson, B. (1983). *Imagined Communities*. Verso Books.

Andrejevic, M. (2020). *Emotional AI The Rise of Empathic Media*. Routledge.

Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Harvard University Press.

Avaz.ba. (2020). Dodik: Nema slobode za srpski narod ako nema svoju državu. *Avaz.ba*. <https://avaz.ba/vijesti/bih/540706/dodik-nema-slobode-za-srpski-narod-ako-nema-svoju-drzavu?>

Avaz.ba. (2021). Pogledajte video kako Dodik crkvu u dvorištu nane Fate naziva 'inat crkvom' i govori da neće biti srušena. *Avaz.ba*. <https://avaz.ba/vijesti/bih/656917/pogledajte-video-kako-dodik-crkvu-u-dvoristu-nane-fate-naziva-inat-crkvom-i-govori-da-nee-biti-srusena>

Avaz.ba. (2024). Na utakmici Zrinjskog i Borca izviždana himna Bosne i Hercegovine. *Avaz.ba*. <https://avaz.ba/sport/nogomet/903278/na-utakmici-zrinjskog-i-borca-izvizdana-himna-bosne-i-hercegovine>

- Bargh, J. A., & Chartrand, T. L. (1999). The Unbearable Automaticity of Being. *American Psychologist*, 462–479.
- Bar-Tal, D. (2007). Sociopsychological Foundations of Intractable Conflicts. *American Behavioral Scientist*, 50(11), 1430–1453.
- Beissinger, M. (2002). *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*. Cambridge University Press.
- Berezin, M. (2002). Secure states: Toward a political sociology of emotion. *Sociological Review*, 50(S2), 33–52.
- Berger, J., & Milkman, K. L. (2012). What makes online content viral? *Journal of Marketing Research*, 49(2), 192–205.
- Bessuener, K. (2017). Donald Trump's weaponization of spite. *Democratization Policy Council*. <http://www.democratizationpolicy.org/inat-politics-donald-trumps-weaponization-of-spite/>
- Betts, A. (2021). *The Wealth of Refugees: How Displaced People Can Build Economies*. Oxford University Press.
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. Sage Publications.
- Bougarel, Xavier. (2017). *Islam and Nationhood in Bosnia-Herzegovina*. Bloomsbury Academic.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). Greenwood.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice: Theories in Subjection*. Stanford University Press.
- Brader, T., Valentino, N., & Suhay, E. (2008). What Triggers Public Opposition to Immigration? Anxiety, Group Cues, and Immigration Threat. *American Journal of Political Science*, 52(4), 959–978.

- Brethfeld, J., & Vadakaria, N. (2019). *Ostavljanje prošlosti za sobom: Gledišta mladih u Bosni i Hercegovini*. Nansen dijalog centar Sarajevo i Saferworld. <https://www.files.ethz.ch/isn/142118/PPP%20BiH%20report%20-%20Bosniak.pdf>
- Brigevich, A., & Wagner, A. (2025). Anti-establishment versus authoritarian populists and support for the strong(wo)man. *Frontiers in Political Science*, 7.
- Brown, L. A. (2020). Planning for Legacy in the Post-War Era of the Olympic Winter Games. *The International Journal of the History of Sport*, 37(13), 1348–1367. <https://doi.org/10.1080/09523367.2020.1854739>
- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without groups*. Harvard University Press.
- Burchell, G., Gordon, C., & Miller, P. (1991). *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. The University of Chicago Press.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Čerkez, I. (2009). Osnovna obilježja medijske komunikacije u demokratskoj kulturi. *Politička Misao*, 46(1), 28–44.
- Charteris-Black, J. (2006). *Politicians and Rhetoric. The Persuasive Power of Metaphor*. Palgrave Macmillan.
- Chouilaraki, L. (2013). *The Ironic Spectator: Solidarity in the Age of Post-Humanitarianism*. Polity.
- Chun, S. A., De Luca, V., & Hovy, E. (2016). Social Media Data and Political Science. In *Handbook of Computational Social Science* (pp. 161–188). Springer.
- Connolly, W. (2002). *Neuropolitics: Thinking, Culture, Speed*. Putnam.

- Couldry, N., & Hepp, A. (2017). *The Mediated Construction of Reality*. Polity Press.
- Couldry, N., & Mejias, U. A. (2019). *The Costs of Connection: How Data Is Colonizing Human Life and Appropriating It for Capitalism*. Stanford University Press.
- Dalby, S. (2009). *Security and Environmental Change*. Polity Press.
- Damasio, A. (1994). *Descartes' Error: Emotion, Reason and the Human Brain*. Penguin.
- Davies, W. (2017). *The Happiness Industry: How the Government and Big Business Sold Us Well-Being*. Verso Books.
- Dean, J. (2010). *Blog Theory: Feedback and Capture in the Circuits of Drive*. Polity Press.
- Debord, G. (1994). *The Society of the Spectacle*. Zone Books.
- Deleuze, G. (1988). *Spinoza: Practical Philosophy*. City Lights Books.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus*. University of Minnesota Press.
- Deutsche Welle. (2021). Ubojstvo Georgea Floyd: Kap koja je pokrenula ljude. *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/hr/ubojstvo-georgea-floyda-kap-koja-je-odjednom-pokrenula-ljude/a-56801100>
- Dittmer, J., & Grey, N. (2010). Popular Geopolitics 2.0: Towards New Methodologies of the Everyday. *Geography Compass*, 4(11), 1664–1677.
- Dow, B. J., Trombley, D., & Madlock, P. E. (2022). The COVID-19 pandemic and the search for structure: Social media and conspiracy theories. *UCLA Anderson Review*.
- Drezga, V. (2021). Pre-political Discourse and Its Features. *Hrcak*, 18(2), 225–240.

- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An Introduction*. Verso.
- Eco Logic. (2022). Climate Justice, Decolonisation and the Role of Cultural Relations. *Eco Logic*. <https://www.ecologic.eu/18977>
- Ekman, P., Levenson, R. W., & Friesen, W. V. (1983). Autonomic Nervous System Activity Distinguishes Among Emotions. *Science*, 221(4616), 1208–1210.
- Eng, D. L. (2010). *The Feeling of Kinship: Queer Liberalism and the Racialization of Intimacy*. Duke University Press.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58.
- European Institute of the Mediterranean. (2024). The Gaza war coverage: The role of social media vs mainstream media. *European Institute of the Mediterranean*. <https://www.iemed.org/publication/the-gaza-war-coverage-the-role-of-social-media-vs-mainstream-media/>
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Longman.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Routledge.
- Farrell, H., & Han, H. (2025). *AI and Democratic Publics Bringing politics back into debates about AI and democracy*. Knight First Amendment Institute.
- Flick, U. (2018). *An Introduction to Qualitative Research* (6th ed.). SAGE Publications
- Fokus.ba. (2023). BiH ne može odmah poslati pomoć Turskoj. *Fokus.Ba*. <https://www.fokus.ba/vijesti/bih/bih-ne-moze-odmah-poslati-pomoc-turskoj-jer-nam-je-sistem-prekomplikovan/2493913/>

- Foucault, M. (1972). *The Archeology of Knowledge*. Pantheon Books.
- Foucault, Michel. (1976). *Society Must be Defended*. Picador.
- Fox, J. E., & Miller-Idriss, C. (2008). Everyday Nationhood. *Ethnicities*, 8(4), 536–563.
- Fraser, N. (2013). *Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*. Verso.
- Gabaron, E., Sunday, O. O., & Wynn, R. (2021). COVID-19-related misinformation on social media: A systematic review. *Bulletin of the World Health Organization*, 99(6), 455–463.
- Gee, J. P. (2014). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* (4th ed.). Routledge.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretations of Cultures*. Basic Books.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Northeastern University Press.
- Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam Books.
- Goodwin, J., Jasper, J., & Polletta, F. (2001). *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*. The University of Chicago Press.
- Gregg, M., & Seigworth, G. (2010). An Inventory of Shimmers. In *The Affect Theory Reader* (pp. 1–25). Duke University Press.
- Gregory, D. (2004). *The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq*. Wiley-Blackwell.

- Habermas, J. (1984). *Theory of Communicative Action*. Beacon Press.
- Hadžić, F. (2023). Post-socialist Ethnic Symbolism, Suppression of Yugoslav Memory. *Journal of Economy Culture and Society*, 68(41), 141–163.
- Hall, T. (2015). *Emotional Diplomacy: Official Emotion on the International Stage*. Cornell University Press.
- Hammouri, S. (2023). *The Palestinian People Have the Right of Resistance by All Means Consistent with the Principles of the UN Charter*. Law for Palestine. <https://law4palestine.org/wp-content/uploads/2023/10/The-Palestinian-People-have-the-right-to-resistance-by-all-means-available-at-their-disposal.-Written-by-Dr.-Shahd-Hammouri.pdf>
- Harvey, D. (2001). *Spaces of capital: Towards a critical geography*. Routledge.
- Hobsbawn, E., & Ranger, T. (1992). *The Invention of Tradition*. Cambridge.
- Hochschild, A. R. (2016). *Strangers in Their Own Land: Anger and Mourning on the American Right*. The New Press.
- Human Rights Watch. (2021). *A Threshold Crossed: Israeli Authorities and the Crimes of Apartheid and Persecution*. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/>
- Hutchinson, E., & Bleiker, R. (2014). Theorizing emotions in world politics. *International Theory*, 6, 491–514.
- Hymans, J. (2010). The Arrival of Psychological Constructivism. *International Theory*, 2(3).
- Illouz, E. (2007). *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. Polity.

- Index.hr. (2018). Kako su Bošnjaci (opet) izabrali hrvatskog predstavnika u Predsjedništvu BiH? *Index.Hr.* <https://www.index.hr/vijesti/clanak/kako-su-bosnjaci-opet-izabrali-hrvatskog-predstavnik-u-predsjednistvu-bih/2029006.aspx>
- Ivaldi, G. (2019). Populism in France. In *Populism Around the World: A Comparative Perspective* (pp. 27–48). Springer.
- Ivanović, A. (2021). POLITICAL POPULISM AND EXTREMISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AS A THREAT TO DEMOCRACY, TRUST AND MUTUAL RESPECT. *Arhiv Za Pravne i Društvene Nauke*, 3(1), 9–28.
- Jansen, S., Brković, Č., & Čelebicić, V. (2017). *Negotiating Social Relations in Bosnia and Herzegovina: Semiperipheral Entanglements*. Routledge.
- Jorgensen, M., & Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. Sage.
- Klix.ba. (2023). Stanivuković poručio da se Republika Srpska izgovara punim imenom, odgovorio mu Čengić. *Klix.Ba.* <https://www.klix.ba/vijesti/bih/stanivukovic-porucio-da-se-republika-srpska-izgovara-punim-imenom-odgovorio-mu-cengic/230107056>
- Klix.ba. (2024). Navijači Borca skandirali Ratku Mladiću u duelu protiv Željezničara, sudija Mateo Musa nije reagovao. *Klix.Ba.* <https://www.klix.ba/sport/nogomet/navijaci-borca-skandirali-ratku-mladicu-u-duelu-protiv-zeljeznicara-sudija-mateo-musa-nije-reagovao/241021008>
- Kramer, A. D., Guillory, J. E., & Hancock, J. T. (2014). Experimental evidence of massive-scale emotional contagion through social network. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(24), 8788–8790.
- Laclau, E. (2005). *On Populist Reason*. Verso.

- Lakoff, G. (2004). *Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate*. Chelsea Green Publishing.
- Land, N. (1992). *Fanged Noumena: Collected Writings 1987-2007*. Urbanomic.
- LeDoux, J. (2012). Rethinking the Emotional Brain. *Neuron*, 73(4), 653–676.
- Levy, N., & Mazar, N. (2018). Neuroscience and politics: Toward a neuroethical framework. *Neuroethics*, 11(3), 381–393.
- Liao, C.-H. (2025). The role of virtual reality in enhancing behavioral empathy: Exploring cognitive absorption, engagement, and emotional moderation using multivariate methods. *Humanities and Social Sciences Communication*, 12(1).
- Luitjens, M., & Schoorel, E. (2022). Commemorating by Marching: Memorialization and Resistance Practices of the Srebrenica Genocide. *Nationalities Papers*, 50(6), 1107–1124.
- Lutovac, Z. (2020). Populism and Defects of Democracy in Serbia. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, 15, 192–205.
- Maksić, A. (2017). *Ethnic Mobilization, Violence and the Politics of Affect: Serb Democratic Party and the Bosnian War*. Palgrave Macmillan.
- Marcus, G., MacKuen, M., & Neumann, R. (2000). *Affective Intelligence and Political Judgment*. University of Chicago Press.
- Massumi, B. (2015). *Politics of Affect*. Polity Press.
- Masumi, B. (2002). *Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation*. Duke University Press.
- McIntyre, L. (2018). *Post-Truth*. MIT Press.

- McStay, A. (2018). *Emotional AI The Rise of Empathic Media*. SAGE Publications.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self and Society*. University of Chicago Press.
- Mendelshon, J., Vijan, M., Card, D., & Budak, C. (2024). Framing Social Movements on Social Media: Unpacking Diagnostic, Prognostic, and Motivational Strategies. *Journal of Quantitative Description: Digital Media*.
- Moisi, D. (2010). *The Geopolitics of Emotion: How Cultures of Fear, Humiliation, and Hope are Reshaping the World*. Knopf Doubleday Publishing Group.
- Moffitt, B. (2016). *The Global Rise of Populism Performance, Political Style, and Representation*. Stanford University Press.
- Mouffe, C. (2018). *For a Left Populism*. Verso.
- Mudde, C., & Kaltwasser, R. (2017). *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Mujkić, A. (2007). We, the Citizens of Ethnopolis. *Constellations*, 14(1), 112–128.
- Musolff, A. (2016). *Political Metaphor Analysis Discourse and Scenarios*. Bloomsbury.
- N1 BiH. (2023). Misimović: Ljiljan je bosanski simbol i uvijek dobrodošao na našim utakmicama,. *N1 BiH*. <https://n1info.ba/sport/nogomet/misimovic-ljiljan-je-bosanski-simbol-i-uvijek-dobrodosao-na-na-sim-utakmicama/>
- Napoli, P. M. (2011). *Audience Evolution: New Technologies and the Transformation of Media Audiences*. Columbia University Press.

BIBLIOGRAFIJA

- Nasereddin, S. (2024). Impact of social media platforms on international public opinion during the Israel war on Gaza. *Global Change, Peace and Security*, 35(1), 5–31.
- Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural Backlash: Trump, Brexit and Authoritarian Populism*. Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. (2015). *Political Emotions: Why Love Matters for Justice*. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
- O'Thuatail, G. (1996). *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*. Routledge.
- Papacharissi, Z. (2015). *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*. Oxford University Press.
- Perica, V. (2004). *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States*. Oxford University Press.
- Pesic, V. (1996). *Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis Peaceworks No. 8*. US Institute of Peace.
- Phillips, W. (2015). *This Is Why We Can't Have Nice Things: Mapping the Relationship between Online Trolling and Mainstream Culture*. MIT Press.
- Piketty, T. (2020). *Capital and Ideology*. Harvard University Press.
- Pinto, A. (2010). Denaturalizing "natural" disasters: Haiti's earthquake and the humanitarian impulse. *Open Medicine*, 4(4), 193–196.
- Poldrack, R. A., & Farah, M. J. (2015). Progress and challenges in probing the human brain. *Nature*, 526(7573), 371–379.
- Politico. (2024). Blood turns to martyrdom as Republicans rally around Trump. *Politico*. https://www.politico.com/news/2024/07/14/trump-rally-shooting-martyrdom-00168027?utm_source

- Politika.rs. (2019). Višković: Slavićemo Dan Republike Srpske još veličanstvenije. *Politika.Rs*. <https://www.politika.rs/sr/clanak/426239/Viškovic-Slavicemo-Dan-Republike-Srpske-jos-velicanstvenije>
- President of Ukraine. (2023). Address of the President of Ukraine on the occasion of the Day of Remembrance of the Victims of the Holocaust. *President of Ukraine*. <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-pamyati-zhertv-87249>
- Pulvermuller, F. (2002). *The Neuroscience of Language: On Brain Circuits of Words and Serial Order*. Cambridge University Press.
- Raman, R., Kowalski, R., & Achutahan, K. (2025). Metaverse technologies and human behavior: Insights into engagement, adoption, and ethical challenges. *Computers in Human Behavior Reports*, 19.
- Ranciere, J. (2004). *The Politics of Aesthetics*. Continuum.
- RTRS Vijesti (Director). (2025, January 9). *Svečani defile povodom Dana Republike /// 09.01.2025*. [Video recording]. <https://www.youtube.com/watch?v=l6MUP1VNrQ0>
- Russell, J. A. (2003). Core Affect and the Psychological Construction of Emotion. *Psychological Review*, 110(1), 145–172.
- Salantino, G. (2023). Putin's Address of 24 February 2022 and the War in Ukraine: An Examination Through the Lens of International Law. *CIFILE Journal of International Law*, 4(8), 112–125.
- Sapolsky, R. M. (2005). The influence of social hierarchy on primate health. *Science*, 308(5722), 648–652.
- Sarajevo Times. (2023). A monument to King Tvrtko I was revealed in Sarajevo. *Sarajevo Times*. <https://sarajevotimes.com/a-monument-to-king-tvrtko-i-was-revealed-in-sarajevo/>

- Sarajevo Times. (2023b). Board with the inscription 'City of 157,000 Serbs who had to leave Sarajevo' was placed near East Sarajevo. *Sarajevo Times*. <https://sarajevotimes.com/board-with-the-inscription-city-of-157000-serbs-who-had-to-leave-sarajevo-was-placed-near-east-sarajevo/>
- Sarajevska Sehara. (2020). *Inat kuća: Simbol bosanskog duha i tvrdoglavo- sti*. <https://sarajevskasehara.com/2020/09/inat-kuca-simbol-bosanskog-duha-i-tvrdo-glavosti/>
- Scherer, K. R. (2005). What are emotions? And how can they be measured. *Social Science Information*, 44(4), 695–729.
- Schultz, H. L., & Hammer, J. (2003). *The Palestinian diaspora: Formation of identities and politics of homeland*. Routledge.
- Sedgwick, E. K. (2003). *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Duke University Press.
- Shim, D. (2024). Personalising climate change—How activists from Fridays for Future visualise climate action on Instagram. *Humanities and Social Sciences Communication*, 1073.
- Shoemaker, P. J., & Vos, T. P. (2009). *Gatekeeping Theory*. Routledge.
- Sieber, J. E., & Tolich, M. B. (2013). *Planning Ethically Responsible Research*. Sage.
- Silverman, D. (2020). *Qualitative Research* (5th ed.). Sage.
- Slobodna Evropa. (2023). Podnošenjem tužbe protiv sebe Dodik šalje poruku "ne možete mi ništa." *Slobodna Evropa*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/dodik-krivicna-prijava-ustavni-sud/32483552.html>
- Smith, N., & Leiserowitz, A. (2013). The Role of Emotion in Global Warming Policy Support and Opposition. *Risk Analysis*, 119(2), 515–526.

- Srpska365.net. (2025). Where will the 'Welcome to Republika Srpska' signs be placed?., *Srpska365.Net*. <https://srpska365.net/2025/01/30/where-will-the-welcome-to-republika-srpska-signs-be-placed/>
- Street, J. (2001). *Mass Media, Politics and Democracy*. Springer Nature.
- Subotić, J. (2016). Narrative, Ontological Security, and Foreign Policy Change. *Foreign Policy Analysis*, 12(4), 610–627.
- Susser, D., Roessler, B., & Nisserbaum, H. (2019). Technology, Autonomy, and Manipulation. *Internet Policy Review*, 8(2).
- Tassinari, M. (2025). Virtual Reality at the Ballot Box. *Psychology Today*. https://www.psychologytoday.com/gb/blog/vrtual-societies/202507/virtual-reality-at-the-ballot-box?utm_source
- Terranova, T. (2004). *Network Culture: Politics for the Information Age*. Pluto Press.
- Thrift, N. (2004). Intensities of Feeling: Towards a Spatial Politics of Affect. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 86(1), 57–78.
- Toal, G. (2017). *Near Abroad: Putin, the West and the Contest over Ukraine and the Caucasus*. Oxford University Press.
- Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans*. Oxford University Press.
- Tomkins, S. (1962). *Affect, Imagery, Consciousness: The Positive Affects*. Springer.
- Tooby, J., & Cosmides, L. (1992). The Psychological Foundation of Culture. *The Adapted Mind*, 19–136.
- Traynor, I. (2004). Keep the Hate Alive. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2004/jul/29/worlddispatch>

BIBLIOGRAFIJA

- Triandafyllidou, A. (1998). National identity and the "other." *Ethnic and Racial Studies*, 21(4), 593–612.
- Tufekci, Z. (2015). *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. Y. Yale University Press.
- Verdery, K. (2000). *The Political Lives of Dead Bodies Reburial and Post-socialist Change*. Columbia University Press.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151.
- Vreme. (2023). Milorad Dodik poručuje narodu da od sad strance zove Rudonjama,. *Vreme.Com*. <https://vreme.com/vesti/milorad-dodik-porucuje-narodu-da-od-sad-strance-zove-rudonjama>
- Wang, S., Corner, A., Chapman, D., & Markowitz, E. (n.d.). Public engagement with climate imagery in a changing digital landscape. *Wires Climate Change*, 2017.
- Waxman, D. (2016). *Trouble in the Tribe: The American Jewish conflict over Israel*. Princeton University Press.
- Weber, L. M. (2019). *The Emotional Politics of the Refugee Crisis*. Palgrave Macmillan.
- Weipert-Fenner, I. (2024). Trust and social movements: A new research agenda. *International Journal of Comparative Sociology*, 65(4), 409–422.
- Westen, D. (2007). *The Political Brain: The Role of Emotion in Deciding the Faith of the Nation*. PublicAffairs.
- Westen, D., Blagov, P. S., Harenski, K., Kilts, C., & Hamann, S. (2006). Neural Bases of Motivated Reasoning: An fMRI Study of Emotional Constraints on Political Judgment. In *Journal of Cognitive Neuroscience* (Vol. 18, pp. 1947–1958).

- Wetherell, M. (2012). *Affect and Emotion: A New Social Science Understanding*. SAGE Publications.
- Williamson, B. (2017). *Big Data in Education: The Digital Future of Learning, Policy and Practice*. Sage.
- Winichakul, T. (1994). *Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation*. University of Hawaii Press.
- Wodak, R., & Meyer, M. (2009). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage.
- Yurchak, A. (2005). *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton University Press.
- Zbytniewska, K. (2022). Frontrunners of populist radical right in Poland. *Politics and Governance*, 10(4), 72–83.
- Zertal, I. (2005). *Israel's Holocaust and the politics of nationhood*. Cambridge University Press.
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. PublicAffairs.

Uvod u politički afekt uvjerljivo pokazuje da emocije nisu dodatak politici, već njena temeljna infrastruktura. Maksić raskrinkava iluziju racionalnosti i demonstrira da su političke odluke ukorijenjene u tjelesnim i afektivnim procesima. Njegov interdisciplinarni pristup, koji povezuje neuroznanost, psihologiju i političku teoriju, uspostavlja snažan okvir za razumijevanje politike kao afektivno-kognitivnog sklopa. Posebno se ističe analiza jezika i medija kao ključnih kanala kroz koje se emocije oblikuju i cirkuliraju u društvu. Knjiga istovremeno nudi i metodološke alate za proučavanje političkih emocija, čime nadilazi čisto teorijski doprinos. U završnici, Maksić otvara prostor za promišljanje demokratske budućnosti kroz obnovu afektivnih temelja zajednice. Riječ je o važnom i teorijski utemeljenom doprinosu savremenim političkim naukama.

Sead Turčalo, redovni profesor i dekan Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Sarajevu

Uvod u politički afekt je izuzetno i unikatno djelo koje uspješno spaja neuroznanstvene uvide, političku teoriju i praksu društvene moći. Maksić pokazuje da emocije nisu sporedni element politike, već njena suština, čime temeljno preoblikuje razumijevanje političkog djelovanja. Knjiga demonstrira da se odluke, ideologije i kolektivne identifikacije ne formiraju kroz hladni razum, nego kroz „tjelesne senzibilitete“ koji oblikuju i građane i lidere. Posebno se izdvaja analiza inata kao specifične afektivne logike u Bosni i Hercegovini, koja daje dubok uvid u lokalne političke dinamike. Autor uvjerljivo prati kretanje afekta od neuroloških procesa do medijskih i digitalnih struktura moći. Istovremeno, knjiga nudi i jasan metodološki okvir, čineći je i teorijskim djelom i istraživačkim priručnikom. Ovo je knjiga koja otvara nove horizonte i potvrđuje da se politička moć prije svega temelji na emocijama.

Adis Arapović, vanredni profesor Fakulteta za upravu, Univerziteta u Sarajevu

ISBN 978-9926-593-06-3

9 789926 593063

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**

UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX